De regenboogkleuren van de Langstraat

Een onderzoek naar de vele vormen

van het dialect van Drunen, Waalwijk en Kaatsheuvel

MASTERSCRIPTIE

programma

Taal, Mens en Maatschappij

Yoïn van Spijk
3841634
yvanspijk@uu.nl

begeleiders

prof. dr. Jos Swanenberg & prof. dr. Sjef Barbiers

6 juli 2015

Dankwoord **5**
Samenvatting **6**
1. Inleiding **8**
2. Theoretisch kader **9**
I. De sociolinguïstische situatie in Noord-Brabant 9
II. De grammaticale structuren in kwestie 16
2.1. Naamvallen bij voornamen 17
2.1.1. Beschrijving 17
2.1.2. Hypotheses 19
2.2. Hulpwerkwoordverdubbeling 19
2.2.1. Beschrijving 19
2.2.2. Hypotheses 21
2.3. Dubbele complementizers 21
2.3.1. Beschrijving 21
2.3.2. Hypotheses 23
2.4. Werkwoordsvervoeging: *gij* 24
2.4.1. Beschrijving 24
2.4.1.1. Algemeen 24
2.4.1.2. Inversie 26
2.4.1.3. Stapelvormen 28
2.4.2. Hypotheses 29
2.5. Werkwoordsvervoeging: het suffix [mə] 30
2.5.1. Beschrijving 30
2.5.2. Hypotheses 32
2.6. Werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ] 33
2.6.1. Beschrijving 33
2.6.2. Hypotheses 34
2.7. Diminutieven 34
2.7.1. Beschrijving 34
2.7.1.1. De vorm van het suffix 34
2.7.1.2. Vocaalverkorting 37
2.7.1.3. Umlaut 40

2.7.1.4. Hyperdialect ... 40
2.7.2. Hypotheses ... 41
2.8. Verbuiging van adnominale woorden ... 42
2.8.1. Beschrijving ... 42
2.8.1.1. Lidwoorden ... 42
2.8.1.2. Voornaamwoorden ... 44
2.8.1.3. Bijvoeglijke naamwoorden ... 45
2.8.1.4. Hyperdialect ... 49
2.8.2. Hypotheses ... 50
2.9. Vooropplaatsing bij imperatieven ... 50
2.9.1. Beschrijving ... 50
2.9.2. Hypotheses ... 52
3. Methode ... 53
3.1. Experimenten ... 53
3.1.1. Experiment 1 ... 53
3.1.1.1. Doel, opzet en procedure ... 53
3.1.1.2. Teststimuli ... 55
3.1.1.3. Analyse ... 61
3.1.2. Experiment 2 ... 65
3.1.2.1. Doel, opzet en procedure ... 65
3.1.2.2. Teststimuli ... 67
3.1.2.3. Analyse ... 76
3.2. Participanten ... 78
4. Resultaten ... 82
4.1. Experiment 1 ... 82
4.1.1. Verbuiging van adnominale woorden ... 83
4.1.1.1. Mannelijke substantieven ... 83
4.1.1.2. Vrouwelijke substantieven ... 83
4.1.2. Diminutieven ... 84
4.1.2.1. Diminutieven (monoftong) ... 84
4.1.2.2. Diminutieven (diftong) ... 85

4.2. Experiment 2 ... 85
4.2.1. Naamvallen bij persoonsnamen ... 86
4.2.2. Hulpwerkwoordverdubbeling ... 86
4.2.3. Dubbele complementizers ... 87
4.2.4. Werkwoordsvervoeging: *gij* ... 87
4.2.5. Werkwoordsvervoeging: het suffix [mə] ... 88
4.2.6. Werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ] ... 88
4.2.7. Diminutieven ... 89
4.2.8. Verbuiging van adnominale woorden ... 89
4.2.9. Vooropplaatsing bij imperatieven ... 90
5. Discussie ... 91
I. Deelvragen ... 91
5.1. Naamvallen bij voornamen ... 91
5.2. Hulpwerkwoordverdubbeling ... 95
5.3. Dubbele complementizers ... 97
5.4. Werkwoordsvervoeging: *gij* ... 99
5.5. Werkwoordsvervoeging: het suffix [mə] ... 104
5.6. Werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ] ... 107
5.7. Diminutieven ... 111
5.8. Verbuiging van adnominale woorden ... 115
5.9. Vooropplaatsing bij imperatieven ... 119
II. Algemene discussie ... 124
5.10. Hoofdvraag ... 124
5.11. De vormenrijkdom: implicaties en oorzaken ... 126
5.11.1. Register ... 128
5.11.2. Sociolinguïstische factoren ... 128
5.11.3. Methode ... 129
5.11.4. Input ... 130
6. Conclusie ... 132
Bibliografie ... 134
Bijlage 1: beknopte fonologie ... 137
Bijlage 2: data ... 148

DANKWOORD

Graag bedank ik Tinie van Kuik en Marja Schobben voor hun onmisbare hulp. Zij hebben de zinnen vertaald en ingesproken die van cruciale waarde waren bij de uitvoering van experiment 2, wat ze met het grootste geduld en enthousiasme hebben gedaan. Met evenveel toewijding en kunde heeft Aäron Nasarany de filmfragmenten opgenomen om experiment 1 te laten slagen, waarvoor ik hem dankbaar ben.

Vervolgens zou ik mijn grote dank willen uitspreken naar de 38 proefpersonen, die niet alleen zeer bereidwillig waren om mee te werken, maar ook van grote hulp zijn geweest bij het vinden van nieuwe participanten. Stuk voor stuk hebben ze mij warm ontvangen bij hen thuis met een lekker bakske, mooie verhalen en ook niet te vergeten gezellige kletspraot.

Ook bedank ik mijn oma, Jeanne Aerts-Merkx, voor alle keren dat ik gauw even langs kon komen om te vragen hoe ze een bepaalde klank uitsprak, een verkleinwoordje maakte of een werkwoord vervoegde.

Tot slot wil ik mijn scriptiebegeleiders, prof. dr. Jos Swanenberg en prof. dr. Sjef Barbiers, heel hartelijk bedanken voor hun waardevolle commentaar, hulp en tips bij het opzetten, schrijven en verbeteren van deze masterscriptie.

Dit werk, dat ik al vele jaren hoopte ooit te mogen schrijven, had niet tot stand kunnen komen zonder de hulp van al deze mensen.

SAMENVATTING

Door veranderingen in de maatschappij en het opkomen van het Standaardnederlands hebben de dialecten in Noord-Brabant kenmerken van deze standaardtaal overgenomen, zijn ze steeds meer karakteristieke eigenschappen verloren en zijn ze hierdoor op naburige dialecten gaan lijken. Het resultaat hiervan is het *regiolect*: een spectrum van taalvariëteiten die zich tussen het Standaardnederlands en het authentieke dialect bevinden qua lexicon, grammatica en klanken. Afhankelijk van onder andere leeftijd spreken taalgebruikers een taalvariëteit uit dit continuüm met meer of minder authentieke dialectkenmerken, waarbij ze ook in bepaalde mate kunnen variëren in hun taalgebruik, al naar gelang de situatie en de gesprekspartner. In dit proces van dialectnivellering ontstaan bovendien taalvormen die als *hyperdialect* te karakteriseren zijn: dialectkenmerken die worden overgegeneraliseerd en op plaatsen verschijnen waar ze in het authentieke dialect ongrammaticaal zouden zijn.

In deze scriptie heb ik het regiolectspectrum onderzocht in de plaatsen Drunen, Waalwijk en Kaatsheuvel, gelegen in de Midden-Noord-Brabantse streek de Langstraat. Hierbij ben ik uitgegaan van de volgende onderzoeksvraag:

- Hoe ziet het gebruik van de morfologische, morfofonologische, morfosyntactische en syntactische structuren van het dialect eruit in de verschillende leeftijdsgroepen?

Ik verwachtte een verloop te zien: hoe jonger de leeftijd van een dialectgebruiker, hoe minder een bepaalde structuur gebruikt wordt, hoe meer de grammatica standaardtalige kenmerken overneemt en op andere regels berust dan die van het authentieke dialect.

Om deze hypotheses te testen heb ik het gebruik van negen grammaticale structuren geanalyseerd bij 38 participanten in vijf leeftijdsgroepen. Hiervoor zijn twee experimenten uitgevoerd: experiment 1 was gericht op het ontlokken van semispontane spraak, waarbij de participanten in hun dialectvariëteit beschreven wat ze in korte filmfragmenten zagen gebeuren. In experiment 2 werden gemanipuleerde zinnen in het dialect afgespeeld, op basis waarvan de participanten vervolgens hun eigen formulering gaven. Op deze manier is bekeken welke kenmerken ze in hun formulering behielden en welke ze vervingen door standaardtalige of juist authentieke en zelfs hyperdialectische vormen.

Het beeld dat uit de data is gekomen, is bovenal gevarieerd. Op het gebied van de morfofonologie zijn duidelijke leeftijdsverschillen waargenomen, terwijl uit de morfologie in alle leeftijdsgroepen een grote variatie is gekomen, met curieuze nieuwvormingen en zelfs in de oudste groep verschillende vormen van hyperdialect.

Om deze aanzienlijke variatie te verklaren bespreek ik enkele mogelijke oorzaken. Zo kan het variëren in register een verstorende factor zijn geweest, naast het feit dat de vele andere sociolinguïstische variabelen die meespelen, niet zijn gecontroleerd. Ook gebreken in de onderzoeksmethode kunnen een rol hebben gespeeld. Tot slot heb ik de variatie proberen te verklaren vanuit het oogpunt van de individuele taalverwerving: het kan zo zijn dat de huidige dialectsprekers als kind – in een samenleving met de vele taalvariëteiten van het regiolect – een zodanig gevarieerde taal-input hebben gekregen dat deze qua samenstelling afweek van wat ieder ander kind aangeboden kreeg. In dat geval zou geen enkele eerstetaalverwerver dezelfde grammatica hebben gebouwd, waarna de volwassen taalgebruiker blijvend blootgesteld is geweest aan de vele regenboogkleuren van het regiolectcontinuüm.

1. INLEIDING

> Mijn moeder sprak tegen mijn oma echt Tilburgs en tegen ons Algemeen Beschaafd Tilburgs. Dus tegen ons zei ze: "As Nathalie in 't kanaal springt, springde gij dan ok in 't kanaal?" En dan zei ze tegen mijn oma: "Jèè, 'k zeg net, es Nathelie in 't kenaol springt, springde gèè dan ok in 't kenaol?"
>
> *Marc-Marie Huijbregts*
>
> *in het programma* Pauw! *Vara, 1 mei 2015*

Bij het vertellen over zijn toneelvoorstelling *Meepesaant* haalt de Tilburgse cabaretier en acteur twee keer een verschillend soort taalgebruik van zijn moeder aan. In beide gevallen is dat duidelijk geen Standaardnederlands – maar dialect, 'echt Tilburgs', is volgens hem alleen de tweede variëteit. Het andere is, zoals hij het noemt, 'Algemeen Beschaafd Tilburgs', een versie die veel meer op de standaardtaal lijkt maar gelet op de werkwoordsvorm *springde gij* onmiskenbaar Brabants is.

Wat Marc-Marie Huijbregts hier met zijn eigen termen benoemt, zijn in feite twee registers – twee kleuren uit een spectrum van taalvariëteiten die zich bevinden tussen een authentiek dialect[1] en een jonger, vernederlandst Tilburgs. Deze stand van zaken is echter niet typisch Tilburgs en zelfs niet kenmerkend voor Brabant. Het gaat hier om een proces dat dialecten ondergaan onder invloed van een terrein winnende standaardtaal, als ze daar typologisch gezien dicht genoeg bij liggen – in tegenstelling tot een situatie die we bijvoorbeeld in Frankrijk vinden, waar het Keltische Bretons en het Romaanse Frans niet aan elkaar verwant zijn.

Deze masterscriptie is ontstaan uit mijn interesse voor de vele gedaanten van het dialect in de streek waar ik ben opgegroeid, *De Langstraat*, een dialectgebied dat net als het iets zuidelijker gelegen Tilburg tot het Midden-Noord-Brabants gerekend wordt en zowel geografisch als taalkundig tussen de twee grote dialectgebieden van het Oost- en West-Brabants ligt[2]. Mijn doel is geweest om in kaart te brengen welke kenmerken de

---

[1] In deze scriptie wordt het traditionele gebruik van de term *dialect* aangehouden. Hierbij moet echter bedacht worden dat er taalkundig geen vaste criteria zijn om onderscheid te maken tussen *taal* en *dialect*. In beide gevallen gaat het om een compleet taalsysteem met status. Wat een *taal* genoemd wordt, is echter vaak een gestandaardiseerde taal met een officiële status, terwijl wat *dialect* genoemd wordt, deze status niet heeft en in de maatschappij soms als inferieur aan een standaardtaal wordt beschouwd.

[2] Voor een inleiding op deze twee gebieden zie de reeks Taal in Stad en Land, met voor het Oost-Brabants Swanenberg & Swanenberg (2002) en voor het West-Brabants Heestermans & Stroop (2002).

taalvariëteiten hebben die gesproken worden door verschillende leeftijdsgroepen en hoe ze van elkaar verschillen. Hiervoor heb ik een sociolinguïstisch onderzoek gedaan naar de grammatica van het dialect uit drie plaatsen, Kaatsheuvel, Waalwijk en Drunen. Door middel van twee experimenten heb ik dialectgebruikers in de leeftijd van 25 tot 85 onderzocht om vast te stellen hoe het gebruik van een reeks morfologische, morfofonologische, morfosyntactische en syntactische structuren er in die leeftijdsgroepen uitziet.

2. THEORETISCH KADER

I. De sociolinguïstische situatie in Noord-Brabant

In de twintigste eeuw is de taalsituatie in Noord-Brabant drastisch veranderd. Waar het dialect aan het begin van de eeuw nog de dominante taal in het dagelijks leven was, kwam daar volgens Verhoeven (1978) in het interbellum (1914–1940) verandering in. Sindsdien begon het dialect zijn functies te verliezen aan het Standaardnederlands en in het midden van de twintigste eeuw was deze nationale eenheidstaal de dominante taal – in ieder geval in formele communicatie. Al in 1952 nam Weijnen een sterke daling in het gebruik van het dialect in Noord-Brabant waar. Swanenberg & Van Hout (2013, p. 319) leggen uit dat de standaardtaal door de groeiende geletterdheid steeds verder in het dagelijks leven doordrong. De Brabantse bevolking werd hoger opgeleid en het dialect werd langzamerhand steeds meer geassocieerd met een lage sociale klasse en een laag opleidingsniveau, terwijl het Nederlands de taal werd waarmee men hoger op de maatschappelijke ladder kwam. Ook veranderde de structuur van de Brabantse samenleving: de afzonderlijke woonplaatsen die de negentiende-eeuwse socioloog Tönnies (1887) typeert met de term *Gemeinschaft*, als kleine, gesloten gemeenschappen met een sterke sociale controle, gingen op in een steeds grotere *Gesellschaft*, doordat er steeds meer contact ontstond met gebieden waar geen of een ander dialect werd gesproken. De sterk plaatsgebonden dialectvariëteiten waren niet toereikend voor de communicatie buiten de eigen kleine leefkring.

De situatie die deze maatschappelijke veranderingen tot gevolg hadden, is een bijzondere. Taeldeman (2008, p. 26) haalt de Duitse taalkundige Auer (2005) aan, die een typologie geeft van de taalrepertoires in Europa. Hij onderscheidt daarbij drie hoofdtypen:

a) *diglossie I*: twee variëteiten functioneren naast elkaar: een standaardtaal voor formele(re) situaties en het dialect voor informele(re) situaties, bijvoorbeeld in Duitstalig Zwitserland;
b) *diaglossie*: tussen de twee polen *standaardtaal* en *dialect* bestaat er een continuüm van tussenvariëteiten;
c) *diglossie II*: terwijl het traditionele dialect verdwenen is, is er een functionele verdeling tussen standaardtaal voor formele(re) situaties en een *substandaardtaal* voor informele(re).

Volgens Taeldeman is dit laatste stadium bereikt in de Randstad, waar het Standaardnederlands naast het informele sociolect bestaat. Als we echter naar de huidige taalsituatie in Noord-Brabant kijken, is er sprake van *diaglossie*, dat Bellmann (1998) beschrijft als een spectrum van taalvarianten en -variëteiten tussen twee polen: enerzijds het Standaardnederlands en anderzijds het authentieke dialect, dat volgens Hoppenbrouwers (1990) vooral door de NORMs*, nonmobile older rural males* (Chambers & Trudgill 1980) gesproken wordt. Hagen (1987) legt uit dat er in deze diaglossie-setting twee processen aan het werk zijn: enerzijds een verticaal nivelleringsproces, waarbij het dialect kenmerken van de standaardtaal overneemt en zijn eigen karakteristieke structuren verliest; anderzijds een horizontaal proces, dat plaatsvindt tussen aangrenzende dialecten en het verticale versterkt. Door dit laatste verliezen dialecten hun meest prominente en saillante kenmerken en gaan ze steeds meer op naburige dialecten lijken. Zo "verbleken de klank- en vormvarianten, die eeuwenlang zorgden voor de regenboogkleuren van het Nederlands, geleidelijk aan tot pasteltinten, waarbij het gebroken wit van het *regionaal accent* het voorlopige eindpunt vormt." (Hoppenbrouwers 1990, p. 9). Hoppenbrouwers (p. 33) verklaart dit type horizontale dialectverandering aan de hand van een model dat een nadere uitwerking is van Hoppenbrouwers 1982 en dat ik hier letterlijk citeer:

a) Het taallerend kind bouwt een regelsysteem op basis van de taalvormen die zijn omgeving aanbiedt. Bij de geleidelijke opbouw van de grammatica is er voortdurend sprake van *onvolmaakt leren*.
b) In de wereld van het dialect is het de oudergeneratie die toeziet op de *grammaticaliteit* van de kindertaal in aanbouw.
c) Behalve de vormen die voldoen aan de normen van de eigen grammatica *tolereert* de oudergeneratie ook de *vereenvoudiging* die in een *aangrenzend dialect* al eerder als vernieuwing werd geaccepteerd.
d) Naarmate de *contacten* met een naburige plaats *intensiever* zijn, wordt ook de houding van de ouders tegenover een 'afwijkende' taalvorm milder.
e) De *vereenvoudiging* die in een aangrenzende dialectgemeenschap al eerder getolereerd werd, krijgt zo de kans om zich verder te verbreiden.

Het resultaat van de horizontaal en verticaal nivellerende krachten is het *regiolect*. Hagen (1987, in Swanenberg & Van Hout 2013) onderscheidt hierin vier niveaus, die ik hieronder parafraseer:

1. *Dialect*: het authentieke dialect dat bij de oudste generatie aangetroffen wordt. Op basis van Schirmunski (1930) maakt hij onderscheid tussen primaire dialectkenmerken, gemarkeerde eigenschappen die het minst stabiel zijn, en secundaire dialectkenmerken, de minder saillante kenmerken die in een groter gebied voorkomen.
2. *Tussenvariëteiten*: jongere dialectvariëteiten zonder de primaire dialectkenmerken maar met nog steeds de secundaire.
3. *Accentvariëteiten*: variëteiten van de standaardtaal met regionale kenmerken, voornamelijk op het gebied van de fonetiek en fonologie. Rys & Taeldeman (2007) classificeren deze kenmerken als tertiair, naast de eerder genoemde primaire en secundaire[3].)
4. *Standaard*: de standaardtaal zonder een herkenbaar regionaal accent.

[3] Interessant hierbij is ook de fenomeen *vermeend Nederlands*: het gaat hier om woorden waarvan regiolectsprekers denken dat ze tot de standaardtaal behoren, zoals *buurte* (ergens gaan of blijven praten), *peperkoek* (ontbijtkoek, snijkoek), *'t verrekken* (absoluut weigeren) (Hoppenbrouwers 1990, p. 150).

Hagen (1987) illustreert deze vier lagen aan de hand van één uiting in lokaal Oost-Brabants. Hieronder heb ik een vergelijkbare uiting in het dialect van Drunen weergegeven, op Hagen geïnspireerd, voorzien van IPA:

1. Hij hig 't saome mì Janne geteëkend. [ɦɛɪ̯ ɦɪɣ ət sɒːmə mɪ jänə ɣətiẹkənt]
2. Hij heei 't saome mì Jan getekend. [ɦɛɪ̯ ɦeɪ̯ ət sɒːmə mɪ jän ɣəteːkənt]
3. Hij heeft 't sàme mè Jan getekend. [ɦɛɪ̯ ɦeːft ət sɑːmə mɛ jɑn ɣəteːkənt]
4. Hij heeft 't samen met Jan getekend. [ɦɛɪ̯ ɦeɪ̯ft ət saːmə mɛt jɑn ɣəteɪ̯kənt]

Fase 1 bevat drie primaire dialectkenmerken: een verbindende consonant [ɣ] tussen de persoonsvorm en het pronomen *'t*, de verbogen voornaam *Janne* en de diftong [iẹ]. In fase 2 zijn deze alle drie verdwenen, maar de vorm *hee* in plaats van *heeft* is nog een typische dialectvorm (die in het authentieke dialect echter niet vóór *'t* wordt gebruikt). De lange *e* is niet meer de kenmerkende diftong maar [eː], een klank die ook in het dialect van fase 1 voorkomt maar dan in de woorden die niet de diftong [iẹ] hebben (zoals *g**e**ve* tegenover *t**eë**kene*). Fase 3 ligt morfologisch en fonologisch al dicht bij de standaardtaal maar heeft de typische *t*-deletie in eenlettergrepige functiewoorden (zoals in *niet* vs. *nie*, *wat* vs. *wa*, *dit* vs. *dì*), een dichter bij de Nederlandse [aː] liggende [ɑː]. Fase 4 is de standaardtaal: de diftong [eɪ̯] voor het foneem /eː/, *met* in plaats van *mè*, en de standaardtalige vocaal [aː].

Hoewel Hagen (1987) over afzonderlijke fases spreekt, moet herhaald worden dat het om een continuüm gaat zonder afgebakende grenzen. Afhankelijk van factoren zoals leeftijd en sociale status liggen de idiolecten van sprekers ergens op dit continuüm. Het is ook belangrijk om te bedenken dat sprekers enigszins kunnen variëren in hun taalgebruik en dus meer of minder dialectkenmerken kunnen gebruiken al naar gelang de situatie en de gesprekspartners[4] – ze kunnen dus als het ware schakelen in register. Ik opende de inleiding met een citaat van cabaretier Marc-Marie Huijbregts, die aanhaalde dat zijn moeder tegen zijn oma sprak in een variëteit die verder naar boven lag in Hagens niveaus dan de taal die ze tegen haar kinderen sprak. Taalgebruikers zijn zich vaak bewust van dit continuüm en benoemen het bijvoorbeeld met de woorden 'plat praten': van iemand

[4] Een kanttekening is dat de spreker zich in zekere mate bewust moet zijn van het feit dat iets een dialectkenmerk is. Taeldeman (2008, p. 40): "[Tertiaire dialectkenmerken] manifesteren zich in grote gebieden, vallen nauwelijks als 'dialect' op (lage bewustzijnsgraad) en zijn enkel via monitoring te onderdrukken." Zie ook de vorige voetnoot.

wiens taalgebruik dichter bij de pool van het authentieke dialect ligt, wordt gezegd dat hij of zij platter praat dan iemand die zich dichter bij de standaardtaal bevindt.

Aan de hand van Hagen (1987) in Swanenberg & Van Hout 2013 zal ik de verschillen tussen primaire en secundaire kenmerken kort illustreren, waarbij ik de Oost-Brabantse voorbeelden waar nodig heb vervangen door Langstraatse versies. Op het gebied van het lexicon wordt de traditionele landbouwterminologie als primair en dus als meest kwetsbaar aangemerkt. Secundaire lexicale items zijn daarentegen de dialect-equivalenten van woorden die ook in het algemene vocabulaire voorkomen (zoals de dialectwoorden *neffe* en *bekaant* tegenover *naast* en *bijna* in de standaardtaal). Bij de morfologie vinden we als primaire kenmerken dialectspeficieke sterke werkwoordsvormen (*hief* tegenover *hield*, *gemorke* tegenover *gemerkt*, *lin* tegenover *legde*) en meervoudsvormingen (*èèrpel* tegenover *aardappel-s/en*) en als secundaire de werkwoordsvervoeging in de tegenwoordige tijd (*gullie ståt* tegenover *jullie staan*) en de vorming van diminutieven (*stokske* tegenover *stokje*). Wat de fonologie betreft noemt Hagen bij primaire kenmerken de cluster *sk* (*skool* tegenover *school*) in Oost-Brabant en de weglating van de *h* (*uis* tegenover *huis*) in West-Brabant. Secundaire kenmerken zijn volgens hem de eerder genoemde *t*-deletie in eenlettergrepige functiewoorden, de vervanging van *rd* voor *rr* (*geworre* tegenover *geworden*) en monoftongen in plaats van diftongen (*r*[ɛː]*k* in plaats van *r*[ɛɪ̯]*k*).

Het is echter niet zo dat jongere versies van het dialect per se minder dialectkenmerken hebben. "The assignment of salient dialect features," zo merken Swanenberg & Van Hout (2013) op, "is no longer restricted to its original domain of application" (p. 325): dialectkenmerken worden overgegeneraliseerd en verschijnen op plaatsen waar ze in het authentieke dialect ongrammaticaal zijn. Dit fenomeen heet *hyperdialect* en komt vooral bij jongere sprekers voor. Zo rapporteert Hoppenbrouwers (1990, p. 123) uit een regiolectonderzoek in de gemeente Westerhoven de woordgroep *'nen hillen ouwen oma*, waarbij de kenmerken van de verbuiging van mannelijke woorden op een vrouwelijk woord toegepast zijn (dat in het oorspronkelijke dialect *'n hil aauw oma* zou zijn). Hij noemt de volgende mogelijke verklaring (p. 124):

> Het 'oneigenlijke' gebruik van mannelijke flexievormen in vrouwelijke NP's is een van de verschijnselen die de oudere dialectsprekers steunt in hun opvatting "dat jongeren tegenwoordig zo gek praten". Tot een min of meer heldere analyse van wat er 'fout' gaat zijn ze niet in staat en dat versterkt hun verbazing en soms zelfs

hun ongenoegen. Terwijl de betreffende jongeren zich juist graag willen identificeren met de dialectsprekende 'stoere' oudere mannen.

Swanenberg & Van Hout (2013, p. 325) geven aan dat het interessant is om te speculeren dat zulke vormen met opzet gebruikt worden om de Brabantse identiteit te onderstrepen: zo doen vormen als *'nen dikken boerin* en *appartementske* (Swanenberg 2012) 'Brabantser' aan dan de eigenlijke dialectvormen, respectievelijk *'n dikke boerin* en *appartementje*. De auteurs zijn het echter met Hoppenbrouwers (1990) eens dat hyperdialect, evenals het eerder besproken verlies van dialectkenmerken in de horizontale nivellering, het gevolg is van incomplete verwerving van het dialect. "As dialect input for children is becoming less intensive and frequent, many children are acquiring the dialect at later stages of their language development, or even quite late as an L2." (Swanenberg & Van Hout 2013, p. 325).

In deze scriptie zullen het dialect en het regiolectcontinuüm onderzocht worden op basis van een reeks grammaticale structuren. Hierbij zal ik me richten op het Midden-Noord-Brabants, meer specifiek op drie plaatsen in de regio de Langstraat. Het hart van deze streek, die eeuwenlang het centrum vormde van de Nederlandse schoen- en lederindustrie, is Waalwijk, een kleine stad met tegen de 30.000 inwoners (CBS 2014). Waalwijk ligt tussen de dorpen Kaatsheuvel (16.000 inwoners), ten zuiden van Waalwijk, en Drunen (18.000 inwoners), ten oosten ervan. Ik zal me hierbij concentreren op het gebruik van het dialect en het regiolect in deze plaatsen (fase 1 en 2 van Hagen 1987) door sprekers die zichzelf identificeren als dialectgebruikers. Mijn doel is om de morfologische, morfofonologische, morfosyntactische en syntactische eigenschappen van de taalvariëteiten in het regiolectcontinuüm bloot te leggen in een onderzoek naar het gebruik van negen grammaticale structuren. Om dit te bereiken zal ik kijken naar de verschillen tussen vijf leeftijdsgroepen sprekers. Deze groepen zullen met elkaar vergeleken worden om na te gaan in welke leeftijdsgroep een bepaalde structuur wel of niet gebruikt wordt, kenmerken van de Nederlandse standaardtaal overneemt (en gemarkeerde kenmerken verliest), of op andere regels berust dan het dialect van andere leeftijdsgroepen, zoals bij het *hyperdialect*. De leidraad hierbij is deze hoofdvraag:

- Hoe ziet het gebruik van de morfologische, morfofonologische, morfosyntactische en syntactische structuren van het dialect eruit in de vijf verschillende leeftijdsgroepen?

Mijn hypothese is dat er bij iedere structuur een verloop te zien zal zijn: hoe jonger de leeftijdsgroep, hoe minder de structuur in kwestie wordt gebruikt of hoe meer deze standaardtalige kenmerken overneemt of op andere regels dan in het authentieke dialect berust. De onderzochte structuren komen voor in het dialect van alle drie de plaatsen in kwestie, Kaatsheuvel, Waalwijk en Drunen; wat dit betreft verwacht ik dus geen verschillen tussen de plaatsen[5]. Ik heb met opzet gekozen voor een zo groot mogelijk – doch werkbaar – aantal grammaticale structuren. Hinskens (2004) wijst op het belang van een onderzoek met een dergelijke opzet:

> De meeste uiteenzettingen over regiolecten en regionale variëteiten van de standaardtaal berusten op het onderzoek van afzonderlijke verschijnselen, op veranderingen in één enkel dialectkenmerk, één enkele taalvariabele. We weten nog voor geen enkele regio in het Nederlandse taalgebied in hoeverre regiolecten en regionale variëteiten van de standaardtaal werkelijk bestaan als structureel of minstens statistisch gefixeerde systemen.

In de regio Midden-Noord-Brabant is nog niet eerder een dergelijk onderzoek uitgevoerd. Ook de vraag "Zijn alle oorspronkelijke dialectkenmerken gelijkmatig afgebouwd in de tussenvariëteit?" die Hinskens zich stelt, zal belangrijk zijn in de analyse van de data. Een ontkennend antwoord hierop zou namelijk inhouden dat er geen rechte, aflopende lijn tussen het authentieke dialect en het Standaardnederlands bestaat.

Bij iedere grammaticale structuur zal ik beginnen met een beschrijving, die deels op bestaande literatuur gebaseerd is, maar vanwege het gebrek aan gegevens over het Midden-Noord-Brabants zal ik me ook baseren op het taalgebruik van oudere dialect-sprekers in mijn omgeving en waar mogelijk op de data verzameld in het onderzoeksproject *Vraog en Antwoord* (zie Swanenberg 2015). Na iedere beschrijving zal er een aantal specifieke hypotheses geformuleerd worden met verwachtingen ten aanzien van het gebruik van de structuur in kwestie. Daarbij verwijs ik al naar de twee experimenten – steeds aangeduid als → **experiment 1** en/of **2** – die vervolgens in hoofdstuk 3 uiteengezet zullen worden. In dat hoofdstuk bespreek ik de onderzoeksmethode, de proefpersonen en de wijze waarop de data geanalyseerd zal worden. In hoofdstuk 4 worden de resultaten getoond, waar ik vervolgens in hoofdstuk 5

[5] De weinige structurele verschillen tussen de plaatsen zitten bijna uitsluitend in het lexicon (*verkèt* [vərkɛt] in Kaatsheuvel tegenover *vurk* [vɜrək] in Waalwijk en Drunen) en de fonologie. Een substantieel fonologisch verschil tussen Waalwijk en de twee andere plaatsen, ligt bij de realisatie van twee diftongen Zie *bijlage 1: beknopte fonologie*.

dieper op in zal gaan. Nadat ik de in de volgende paragrafen gepresenteerde subhypotheses heb beantwoord, zal ik een antwoord formuleren op de hoofdvraag en de implicaties hiervan bespreken, waarna ik afsluit met de conclusie in hoofdstuk 6.

II. De grammaticale structuren in kwestie

In dit deel bespreek ik negen kenmerken die voorkomen in het dialect van Kaatsheuvel, Waalwijk en Drunen: *naamvallen bij persoonsnamen* (2.1.), *hulpwerkwoordverdubbeling* (2.2.), *dubbele complementizers* (2.3.), *werkwoordsvervoeging:* gij (2.4.), *werkwoordsvervoeging: het suffix* [mə] (2.5.), *werkwoordsvervoeging: het suffix* [ɣ] (2.6.), *diminutieven* (2.7.), *verbuiging van adnominale woorden* (2.8.) en *vooropplaatsing bij imperatieven* (2.9.).

Bij de weergave van de taalvormen heb ik gebruik gemaakt van een eigen spellingsysteem, dat als nadeel heeft dat het onvoldoende precies is. Het heeft echter als voordelen dat het ruimte laat voor de subtiele fonologische verschillen tussen de plaatsen en gemakkelijker leesbaar en overzichtelijker is, aangezien zo de morfemen beter te onderscheiden zijn. Naast dit spellingssysteem gebruik ik het Internationaal Fonetisch Alfabet (IPA) met een *narrow transcription*, waarbij ik me baseer op de uitspraak zoals die in het Drunense dialect, waarvan ikzelf regiolectgebruiker ben, gevonden wordt bij de oudste generatie. Zie *bijlage 1: beknopte fonologie* voor een toelichting van het klanksysteem van dit dialect.

2.1. Naamvallen bij voornamen

2.1.1. Beschrijving

Een typisch morfosyntactisch kenmerk van een aantal Nederlandse dialecten[6], waaronder de variëteiten die in de Langstraat gesproken worden, is het gebruik van naamvalsvormen bij voornamen en enkele aanduidingen van familieleden als deze gebruikt worden als persoonsnaam[7].

Deze woorden worden verbogen al naar gelang hun zinsfunctie, waarbij er een onderscheid is tussen twee naamvallen:

- een onverbogen vorm die als onderwerp en aanspreekvorm dient;
- een verbogen vorm die als lijdend en meewerkend voorwerp, voorwerp van een voorzetsel en als genitief, bezitsvorm, dient.

De morfologie van de verbogen vorm is bij aanduidingen van familieleden gelijk aan het meervoud. Ook bij voornamen doet de verbogen vorm denken aan een meervoudsvorming: na consonanten een [ə] en na vocalen een [s]. Dit illustreer ik aan de hand van tabel 1:

onverbogen vorm		**verbogen vorm**	
voornamen			
Kees	[keːs]	Kees**e**	[keːsə]
Truus	[trys]	Truus**e**	[trysə]
Cor	[kɔr]	Corr**e**	[kɔrə]
Tinie	[ˈtini]	Tinie**s**	[ˈtinis]
Ad	[ät]	Att**e**	[ätə]
Gerard	[ˈɣeːrärt]	Gerart**e**	[ˈɣeːrärtə]
Jan	[jän]	Jann**e**	[jänə]
Jantje	[ˈjäŋt͡ʃə]	Jantje**s**	[ˈjäŋt͡ʃəs]
familieleden			
oma	[ˈoːmä]	oma**'s**	[ˈoːmäs]
vaoder	[ˈvɒːdər]	vaoder**s**	[ˈvɒːdərs]
mama	[ˈmämä]	mama**'s**	[ˈmämäs]

tabel 1: naamvalsvormen bij namen

[6] Het komt ook in dialecten buiten Brabant voor, bijvoorbeeld in Alblasserwaard (zie Van Haeringen 1947) en Katwijk (zie Overdiep (1940; 108).

[7] Te weten: *moeder*, *vader*, *mama*, *papa*, *opa*, *oma*. Aanduidingen als *zus*, *broer*, *tante*, *neef* vallen erbuiten, omdat er daar in de regel meer van zijn (Heestermans & Stroop 2002, p. 63).

Er zijn overigens twee gevallen waarin de verbogen vorm niet mogelijk is: (a) als de naam een PP-complement heeft, zoals een achternaam, en (b) als hij in een DP staat met een modifier, zoals een bezittelijk voornaamwoord. Dit alles illustreer ik aan de hand van de volgende zeven zinnen:

(1) Daolijk komt **Piet** trug.
[ˈdɒːlək kɔmt pit trəx]
Dadelijk komt Piet terug.

(2) **Piet**, ge wit noöt wie dè'k ån de tillefoon heb.
[pit xə β̞ɪt nuo̯t β̞i dɛk ɒn də tɪləˈfɔːn ɦɛp]
Piet, je raadt nooit wie ik aan de telefoon heb.

(3) Ze han **Piete** dè groöte stuk mer gegeve.
[zə ɦäm ˈpitə dɛ ˈɣruo̯tə stək mɛr ɣəˈɣeːvə]
Ze hadden Piet dat grote stuk maar gegeven.

(4) 'k zal 's gaauw **Piete** wårschouwe.
[ksäl əs xaːʋ̯ pitə ˈβ̞prsxɔʋ̯ə]
Ik zal Piet eens gauw waarschuwen.

(5) Ge kant **Piete** fiets wel efkes vatte.
[ɣə känt pitə fits β̞ɛl ˈɛfkəs ˈfätə]
Je kunt Piets/Piet z'n fiets wel eventjes pakken.

(6) Dè moette meei **onze Piet** bespreke, nie mì meen.
[dɛ ˈmutə meɪ̯ ɔnzə pit bəˈspreːkə ni mɪ meːn]
Dat moet je met Piet bespreken, niet met mij.

(7) Kende gij **Piet van Drunen** ók?[8]
[ˈkɛndə ɣɛɪ̯ pit fän ˈdrynən ʋ̯ʊk]
Ken jij Piet van Drunen ook?

In zin (1) is de persoonsnaam het onderwerp en krijgt het geen uitgang, evenals in zin (2), waar het gaat om de aanspreekvorm. In zin (3) heeft de naam de functie van meewerkend voorwerp, in zin (4) die van lijdend voorwerp en in zin (5) die van bezitsvorm; in al deze drie zinnen zien we de verbogen vorm. In zin (6) verschijnt de naam na het bezittelijk voornaamwoord *onze*[9]. Hoewel het hier het voorwerp van een voorzetsel is, krijgt het

[8] Wat ook vaak voorkomt in de dialecten in kwestie, is een PP waarmee aangegeven wordt uit welke familie de bedoelde persoon komt: *Kende gij Piet van Kiskes?* 'Ken jij Piet van Keesje?'
[9] Dit wordt in het dialect bij aanduidingen van familieleden gebruikt: met *onze Piet* geeft de spreker aan dat de betreffende persoon deel uitmaakt van zijn of haar familie .

geen verbuiging. Ten slotte zien we de naam in zin (7) in combinatie met de achternaam, waardoor ook hier de verbuiging achterwege blijft.

Corver (2008) geeft de interessante analyse dat de verbogen vorm in feite een verborgen possessieve woordgroep is met een verzwegen semilexicaal *persoon* (waarbij *Piete* voor 'Piets persoon' zou staan), hetgeen volgens hem ook de beperkingen aan het gebruik van de verbogen vorm zou verklaren. Voor een gedetailleerde uiteenzetting hiervan zie Corver (2008); ik ga er gezien het doel van deze paragraaf niet verder op in.

2.1.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we gezien dat persoonsnamen, evenals enkele aanduidingen voor familieleden twee vormen hebben: een onverbogen vorm en een verbogen naamval, die – behoudens enkele beperkingen – gebruikt wordt als de naam de syntactische functie van meewerkend voorwerp of lijdend voorwerp heeft, en als voorwerp van een voorzetsel of als genitief.

Het gaat hier om een kenmerk dat zeer van de standaardtaal afwijkt, die geen naamvalsvormen bij voornamen kent. Ik verwacht daarom dat hoe jonger de leeftijd van de spreker, hoe minder hij of zij de verbuiging van persoonsnamen toe zal passen, en hoe vaker een verbogen vorm met bezitsfunctie vervangen zal worden door een standaardtalig equivalent. → **experiment 2**

2.2. Hulpwerkwoordverdubbeling

2.2.1. Beschrijving

In het Langstraats dialect komt, net als in bepaalde andere dialecten uit het Nederlandse taalgebied, het syntactische verschijnsel van hulpwerkwoordverdubbeling voor[10]. Dit houdt in dat de hulpwerkwoorden van tijd, *hebbe*, 'hebben' en *zen*, 'zijn', in de voltooide werkwoordstijden (v.t.t. en v.v.t.) dubbel uit kunnen worden gedrukt: eenmaal als finiet

[10] De betreffende kaart van de SAND suggereert dat er in Vlijmen, de plaats die het dichtst bij het gebied in kwestie ligt, geen sprake is van hulpwerkwoordverdubbeling. In het commentaar wordt er echter het volgende bij opgemerkt: "Wanneer we kaart 40b vergelijken met de kaart in Barbiers, Koeneman en Lekakou (2007; BKL) vinden we een discrepantie in het aantal voorkomens van de constructie in Noord-Brabant. Terwijl de SAND-data weinig tot geen hulpwerkwoordverdubbeling laten zien in deze provincie, toont de kaart van BKL verdubbeling in 6 locaties in het centrale en oostelijke deel van Noord-Brabant(. . .)." Barbiers e.a. (2005, p. 52)

werkwoord en eenmaal als participium[11]. Hieronder een voorbeeld voor beide hulpwerkwoorden:

(8) a. Ik **hà** m'ne waoge daor gepakeerd **gehad**.
[ɪk hä mənə ˈβ̞ɒːɣə dɒːr ɣəpäˈkeːrt xəˈɦät]

b. Ik **hà** m'ne waoge daor gepakeerd.
Ik had mijn wagen daar geparkeerd.

(9) a. Ze **is** drie keër van d'r fiets gevalle **gewist**.
[zɪs dri kie̯r vän dər fits xəˈvälə ɣəˈβ̞ɪst]

b. Ze **is** drie keëre van d'r fiets gevalle.
Ze is drie keer van haar fiets gevallen

In zin (8) zien we de constructie met (8a) en zonder (8b) verdubbeling bij werkwoorden met als hulpwerkwoord van de voltooide tijd *hebbe*; in (9) zien we dezelfde twee opties in het geval van werkwoord met *zen*.

Koeneman, Lekakou en Barbiers (2011) verklaren in hun analyse van dit fenomeen dat hulpwerkwoordverdubbeling niet zomaar een geval is van syntactische verdubbeling: het finiete hulpwerkwoord en het participium leveren ieder een eigen bijdrage aan de betekenis van de zin[12]. Het gaat hier dus om ogenschijnlijke hulpwerkwoordverdubbeling (hoewel ik de term in navolging van Koeneman e.a. (2011) aanhoud). Het participium *gevalle* in (9a) heeft namelijk een bijvoeglijke functie in plaats van een werkwoordelijke. In dit opzicht is het vergelijkbaar met een participium als *gebroken* in zin (10a), dat in het Standaardnederlands de adjectivale betekenis kan hebben van het adjectief *stuk* in (10b). Hierbij is *geweest* dus geen verdubbeling van *is* maar is het het participium van een lexicaal werkwoord *zijn* dat in de voltooid tegenwoordige tijd staat (*is geweest*) met als naamwoordelijk gezegde het adjectief *gebroken* (10a) of *stuk* (10b):

(10) a. De vaas **is** drie keer gebroken **geweest**.

b. De vaas **is** drie keer stuk **geweest**.

---

[11] Uit onderzoek van Koeneman e.a. (2011, p. 39-40) blijkt dat hulpwerkwoordverdubbeling bij werkwoorden van alle vier de lexicale aspecten mogelijk is en bij zowel transitieve als intransitieve werkwoorden.

[12] Dit is vergelijkbaar met zinnen als *Sven kan kunnen schaatsen* (Koeneman e.a. 2011, p. 37), waarin het lijkt alsof er simpelweg een verdubbeling van het werkwoord *kunnen* is, maar het finiete *kan* heeft een modale betekenis ('het kan zo zijn dat Sven. . .') terwijl de infinitief een lexicale betekenis heeft ('in staat zijn om te. . .').

Het Nederlandse equivalent van zin (9a) is echter niet grammaticaal, omdat participia als *gevallen* alleen de werkwoordelijke functie kunnen hebben in het Nederlands en niet de adjectivale[13]. De kern zit hem dus in het verschil tussen de eigenschappen van participia in het Standaardnederlands en de Brabantse dialecten: in de Brabantse dialecten kunnen meer participia een adjectivale betekenis krijgen en dus gebruikt kunnen worden op de manier van zin (10a). Ook (8a) wordt hiermee verklaard: *gepakeerd* is vergelijkbaar met het bijvoeglijk naamwoord *open* in een zin als *Ik* ***heb*** *het raam open* ***gehad***, de voltooid tegenwoordige tijd van *Ik* ***heb*** *het raam open*. Het betekenisverschil tussen geen of wel hulpwerkwoordverdubbeling is dus het verschil tussen respectievelijk een status als gevolg van een voltooide handeling en het voorbij zijn van die status. Zie voor een gedetailleerde beschrijving Koeneman e.a. (2011).

2.2.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we gezien dat de dialectequivalenten van de hulpwerkwoorden *hebben* en *zijn* in de drie dialecten in kwestie tweemaal gerealiseerd kunnen worden: eenmaal als finiet hulpwerkwoord en eenmaal als participium, dat in zo'n geval voorkomt in combinatie met het participium met de lexicale betekenis; dit vanwege een verschil met het Standaardnederlands in de eigenschappen van participia.

Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe minder deze de hulpwerkwoord-verdubbeling goed zal keuren onder invloed van het Nederlands, waarin dit niet grammaticaal is. → **experiment 2**

2.3. Dubbele complementizers

2.3.1. Beschrijving

Net als in andere delen van Brabant komen er in het Langstraats dialect dubbele complementizers voor, een syntactisch verschijnsel waarbij het woord met de lexicale betekenis (in de syntactische positie SpecCP) gevolgd wordt door een expletief *dè*, equivalent van het standaardtalige *dat* (in de positie C, die in het Standaardnederlands leeg blijft). Deze redundante complementizer volgt op ieder onderschikkend voegwoord (zie

[13] Alleen participia die een eindstaat uitdrukken (*gebroken, gesloten, verdwenen* etc.) kunnen in het Nederlands in zo'n constructie gebruikt worden. Zie voor een gedetailleerdere verklaring Koeneman e.a. (2011).

bijvoorbeeld de zinnen (11) t/m (14) hieronder) behalve als dat voegwoord van zichzelf al *dè* bevat (zin 14):

(11) **Sins dè** tjie daor wonde, hà tjie 't veul beter når z'ne zin.
[sɪns dɛ t͡ʃi dɒːr ˈβ̞ɔndə ɦä t͡ʃət føːl ˈbeːtər nɒr zənə zɪn]
Sinds hij daar woonde, had hij het veel beter naar zijn zin.

(12) Ons vaoder loópt al heél d'n dag in d'n hof te werke, **terwèèl dè** 't kaaihard règent.
[ɔns ˈfɒːdər lu̯ʊpt äl ɦi̯ɪl dən däɣ ɪn dən ɦɔf tə ˈβ̞ɛrəkə tərˈβ̞ɛːl dɛt ˈkaːɪ̯ɦärt ˈrɛːɣənt]
Mijn vader loopt al heel de dag in de tuin te werken, terwijl het heel hard regent.

(13) Vraog impesaant 's **of dè** hullie oók kome.
[vrɒːx ɪmpəˈsãːnt əz ɔf dɛ ˈɦəli u̯ʊk koːmə]
Vraag meteen eens of zij ook komen.

(14) a. Hij doeg 't **omdè** chij 't zo gère het, mer hij hoef 't nie te doen.
[ɦɛɪ̯ ˈduɣət ɔmdɛ xɛɪ̯ ət so ˈɣɛːrə ɦɛt mɛr ɦɛɪ̯ ˈɦuvət ni tə ˈduːn]

b. *Hij doeg 't **omdè dè** chij 't zo gère het, mer hij hoef 't nie te doen.
Hij doet het omdat jij het zo graag wilt, maar hij hoeft het niet te doen.

Ook verschijnt de expletieve complementizer in het geval van Wh-verplaatsing: in indirecte vragen (15) t/m (17) en na betrekkelijk voornaamwoorden (18), tenzij die met een *d* beginnen (zoals *die* en *dè*):

(15) a. Kekt toch 's **hoe mooi dè** se 't hier ån de kaant heei!
[ˈkɛktɔɣəs hu moːɪ̯ dɛ sət hiːr ɒn də kãːnt heɪ̯]

b. Kekt toch 's **hoe mooi** se 't hier ån de kaant heei!
Kijk toch eens hoe mooi ze het hier opgeruimd heeft!

(16) a. Kande gij men meschient vertelle **waor dè** se dè maoke?
[ˈkändə ɣeɪ̯ mɛn məˈsxint fərˈtɛlə β̞ɒːr dɛ sə dɛ ˈmɒːkə]

b. Kande gij men meschient vertelle **waor** se dè maoke?
Kun jij mij misschien vertellen waar ze dat maken?

(17) a. Zij wis **wie dè** tjie ammel ùtgenodigd hai.
[zɛɪ̯ β̞ɪs β̞i dɛ t͡ʃi ˈäməl ˈœtxənoːdəxt häɪ̯]

b. Zij wis **wie** tjie ammel ùtgenodigd hai.
Zij wist wie hij allemaal uitgenodigd had.

(18) a. Dè's dieë weg **wår dè** 'k iederen dag **overhinne** reei.
[dɛs ˈdiə β̞ɛx β̞ɒr dɛk ˈidərən däɣ oːvərˈɦɪnə reɪ̯]

b. Dè's dieë weg **waor** 'k iederen dag **overhinne** reei.
Dat is die weg waar ik iedere dag overheen reed.

Op basis van eerdere waarnemingen lijkt het erop dat het in het authentieke dialect ongrammaticaal is om de expletieve complementizer in de zinnen (11) t/m (13) weg te laten. In de zinnen (15) t/m (18) lijkt het echter optioneel (zie steeds zin (b) tegenover (a)). In het onderzoek zal dit getest worden.

Op theoretisch vlak beperk ik me tot het vermelden dat Bennis (1997) bij een bespreking van dit verschijnsel in de Nederlandse spreektaal op zoek gaat naar een verklaring van het verschijnsel, dat ook al in het Middelnederlands voorkwam[14]. Hij presenteert twee mogelijkheden: het kan zo zijn dat het redundante *dat* de uitdrukking is van een gewoonlijk lege syntactische positie C[15] die gebruikt wordt om het zinstype expliciet te markeren. Een andere optie is dat *dat* onder invloed van complementizers met *dat*, zoals *omdat* en *doordat*, en vormen met varianten, zoals *tot(dat)* en *voor(dat)*, door de eeuwen heen een onderschikkingsmarkeerder is geworden. Bennis kiest uiteindelijk voor de eerste verklaring, een opvatting die tegenwoordig door veel syntactici gedeeld wordt. (Zie bijvoorbeeld Bayer & Brandner 2008).

2.3.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we gezien dat de syntactische positie C, die in het Standaardnederlands leeg is, in de dialecten in kwestie opgevuld wordt door een expletief *dè*. Dit gebeurt zowel bij onderschikkende voegwoorden als bij verplaatste Wh-woorden (vraagwoorden in indirecte vragen en betrekkelijke voornaamwoorden die niet met een *d* beginnen) die daardoor ook in SpecCP zijn komen te staan.

Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe vaker het ontbreken van *dè* na een complementizer als grammaticaal wordt ervaren, aangezien deze redundante complementizer in het Standaardnederlands ongrammaticaal is. Ik verwacht ook dat het ontbreken over de gehele linie minder vaak goed wordt gekeurd bij de onderschikkende voegwoorden dan bij Wh-verplaatsing, omdat combinaties als *of dè* en *sins dè* vaste combinaties lijken te zijn. → **experiment 2**

[14] Bijvoorbeeld Bouman (1918, p. 129) (in Bennis 1997, p. 358): *Twijle dat die Hollanders een marminne binnen de stede van Haerlem brochten.*

[15] Bennis gebruikt echter de aanduiding SUB.

2.4. Werkwoordsvervoeging: *gij*

2.4.1. Beschrijving

2.4.1.1. Algemeen

In de dialecten van grote delen van Vlaanderen, Noord-Brabant en gedeelten van Limburg en Gelderland is de gangbare aanspreekvorm voor de tweede persoon enkelvoud *gij*[16] of een variant hiervan. Zo ook in de Langstraat. In deze paragraaf kijken we naar de morfologie die bij *gij* hoort. Overigens wordt dezelfde vervoeging gebruikt bij *gullie*[17], 'jullie', de meervoudsvorm, maar hier focussen we ons op *gij*.

Van oorsprong is *gij* een tweede persoon meervoud, die na de middeleeuwen eerst een beleefdheidsvorm en vervolgens de informele aanspreekvorm is geworden in delen van het Nederlandse taalgebied (Van der Sijs 2004, p. 468). Dit betekent dat de bijbehorende morfologie ook nog die van de oorspronkelijke tweede persoon meervoud is: net zoals bij het Duitse verwante *ihr*, 'jullie', eindigt de werkwoordsvorm op een [t]. Het bijzondere hiervan is dat dit niet alleen geldt voor de tegenwoordige tijd maar ook voor de verleden tijd van sterke en onregelmatige werkwoorden: in tegenstelling tot standaardtalige vormen als *je kwam* zijn in de Langstraat vormen als *ge kwaamt* te horen tegenover *ik/hij kwaam*. Een overzicht van enkele sterke en onregelmatige werkwoorden:

---

[16] De atonische subjectsvorm van *gij* [ɣɛɪ̯] is *ge* [ɣə], de atonische objectsvorm is *oe* [u]; de tonische is *jou* [jɔʊ̯]; bij de bezittelijke voornaamwoorden is er hetzelfde onderscheid: *oe/oewe(n)* [u]/[uʊ̯ə(n)] en *jouw(e(n))* [jɔʊ̯]/[jɔʊ̯ə(n)].

Atonische vormen kunnen alleen zonder klemtoon gebruikt worden; tonische vormen kunnen beklemtoond worden, maar dat hoeft niet per se. In de zinnen hieronder is het zinsaccent weergegeven door onderstreping (zie ook de volgende voetnoot):

(i) a. Han ze ***<u>oe</u>**/**<u>jou</u>**/**<u>jullie</u>** <u>ók</u> nog gin kaort gestuurd?
*Hadden ze *je/jou/jullie óók nog geen kaart gestuurd?*

(ii) a. Han ze **oe/jou/jullie** <u>vurrig jaor wel</u> 'n kaort gestuurd?
*Hadden ze *je/jou/jullie vorig jaar wél een kaart gestuurd?*

[17] De atonische subjectsvorm van *gullie* [ɣɜli] is ook *ge* [ɣə]; de antonische objectsvorm is ook *oe* [u]; de tonische is *jullie* [jɜli]; bij de bezittelijke voornaamwoorden is er hetzelfde onderscheid: *oe/oewe(n)* [u]/[uʊ̯ə(n)] en *jullie/jullië(n))* [jɜli]/[jɜliə(n)].

infintief	**o.t.t.**	**o.v.t.**
sterke en onregelmatige werkwoorden		
gaon [ɣɒːn] *gaan*	gå**t**[18] [ɣɒt] *gaat*	ging**t** [ɣɪŋt] *ging*
zen [zɛn] *zijn*	ze**t** [zɛt] *bent*	waar**t** [βa̯ːrt] *was*
kome [ˈkoːmə] *komen*	kom**t** [kɔmt] *komt*	kwaam**t** [kβa̯ːmt] *kwam*
geve [ˈɣeːvə] *geven*	gif**t** [ɣɪft] *geeft*	gaaf**t** [ɣaːft] *gaf*
loöpe [ˈluo̯pə] *lopen*	loóp**t** [lu̯ʊpt] *loopt*	liep**t** [lipt] *liep*
zalle [ˈzälə] *zullen*	zal**t** [zält] *zult*	zo**t** [zɔt] *zou*
hebbe [ˈɦɛbə] *hebben*	he**t** [ɦɛt] *hebt*	ha**t** [ɦät] *had*
blève [ˈblɛːvə] *blijven*	blef**t** [blɛft] *blijft*	bleef**t** [bleːft] *bleef*
stèke [ˈstɛːkə] *steken*	stek**t** [stɛkt] *steekt*	staakt [staːkt] *stak*
zwakke werkwoorden		
praote [ˈprɒːtə] *praten*	prå**t** [prɒt] *praat*	prå**tte**Ø [ˈprɒtə] *praatte*
gebrèùke [ɣəˈbrœːkə] *gebruiken*	gebrù**kt** [ɣəˈbrœkt] *gebruikt*	gebrù**kte**Ø [ɣəˈbrœktə] *gebruikte*
schaaie [ˈsxaːɪ̯ə] *scheiden*	schaai**t** [sxaːɪ̯t] *scheidt*	schaai**de**Ø [ˈsxaːɪ̯de] *scheidde*

tabel 2: de werkwoordsvervoeging in de tweede persoon – rechte volgorde

Alle vormen van de tegenwoordige tijd – en bij de sterke werkwoorden ook die van de verledentijd tijd – eindigen dus op een [t]. Dit gebeurt niet bij de zwakke werkwoorden in de verleden tijd: er bestaat geen **ge gebrùktet*, zoals wel in het Middelnederlands: *ghi werktet* (Van der Sijs 2004, p. 501). Er moet echter één kanttekening bij geplaatst worden: indien het pronomen *'t* [ət] volgt, verdwijnt de uitgang[19]. Vergelijk de (a)-zinnen met de (b)-zinnen:

(19) a. Ge **kont** 'r niks ån doen.
[ɣə kɔnt ər nɪks ɒn duːn]
Je kon er niets aan doen.

b. Ge **kon 't** zelf oplosse.
[ɣə kɔn ət ˈsɛləv ˈɔplɔsə]
Je kon het zelf oplossen.

[18] In de tegenwoordige tijd wordt de stamvocaal bij veel werkwoorden verkort voor de consonantcluster die erop volgt. Omdat dit fenomeen niet bij elk werkwoord voorkomt (bijvoorbeeld *rije, ge rijdt* en *waase, ge waast* tegenover *lèèke, ge lekt* en *praote, ge prå̀t*) ga ik er niet verder op in om de zaken niet onnodig te compliceren. Merk echter wel op dat bij het verdwijnen van de [t] de vocaal sowieso niet verkort wordt, zoals in (19b).
Voor een uitvoerige bespreking van deze vocaalverkorting, zoals in *geve – gift*, zie Swets (2004).
[19] Dit is een algemene regel die ook bij de derde persoon enkelvoud voorkomt: *hij pak 't* i.p.v. *hij pakt 't*. (Zie bijvoorbeeld zin 14.)

(20) a. Ge **gift** vus te veul gas, gij.
[ɣə ɣɪft fəs tə vøːl ɣäs xɛɪ̯]
Je geeft veel te veel gas, jij.

b. Ge **geef 't** mer ån iemend aanders!
[ɣə ɣeːv ət mɛr ɒn ˈimənt ˈãːndərs]
Je geeft het maar aan iemand anders!

Indien de stam van de werkwoordsvorm uit één lettergreep bestaat en in de coda slechts de uitgang [t] heeft, zoals bij de werkwoordsvormen *zie-t*, *gå-t*, gebeurt er iets anders wanneer het pronomen [ət] volgt. Zie daarvoor paragraaf 2.6.

De werkwoordsvormen die eindigen op een [t] lijken een typisch verschijnsel waar veel variatie in bestaat over de breedte van het spectrum van het regiolect: jongere sprekers gebruiken ook de werkwoordsvormen behorend bij het Nederlandse *jij* in plaats van de kenmerkende *gij*-vormen: *gij kwam* i.p.v. *kwaamt*, *gij was* i.p.v. *waart*. In paragraaf 2.4.2. zal ik hier een hypothese bij formuleren.

2.4.1.2. Inversie

Als *ge* na de persoonsvorm komt doordat de syntactische positie SpecCP al gevuld is door een andere constituent, zoals in het dialectequivalent van *die* ***ken je*** *niet*, versmelt *ge* met de uitgang [t] tot een enclitisch [də], dat, indien het volgt op een stemloze eindconsontant van de werkwoordsstam, assimileert tot [tə][20]. We zien bij de tegenwoordige tijd dus vormen die eindigen op een stemloze consonant als *lekte* [lɛktə] (van *lèèk-e* [lɛːkə], 'lijken') met [tə] tegenover vormen die eindigen op een vocaal *gåde* [ɣɒdə] (van *gao-n* [ɣɒːn], 'gaan') of een stemhebbende consonant *gifde* [ɣɪvdə] (van *gev-e* [ɣeːvə], 'geven') met [də]:

[20] Van der Sijs (2004, p. 469) onderstreept dat [də]/[tə] in het Middelnederlands ontstaan is uit een enclitische vorm van ghi, 'gij': *ghevet ghi* > *ghevedi* > *geefde*. Er is geen verband met het Middelnederlandse *du*, 'jij', dat bovendien met de uitang *-s* vervoegd werd.

infintief	**o.t.t.**	**o.v.t.**
sterke en onregelmatige werkwoorden		
gaon [ɣɒːn] *gaan*	gå**de** [ˈɣɒdə] *ga je*	ging**de** [ˈɣɪŋdə] *ging je*
zen [zɛn] *zijn*	zed**de** [ˈzɛdə] *ben je*	waar**de** [ˈβa̯ːrdə] *was je*
kome [ˈkoːmə] *komen*	kom**de** [ˈkɔmdə] *kom je*	kwaam**de** [ˈkβ̞ãːmdə] *kwam je*
geve [ˈɣeːvə] *geven*	gif**de** [ˈɣɪvdə] *geef je*	gaaf**de** [ˈɣaːfdə] *gaf je*
loöpe [ˈluo̯pə] *lopen*	loóp**te** [ˈlu̯ʊptə] *loop je*	liep**te** [ˈliptə] *liep je*
zalle [ˈzälə] *zullen*	zal**de** [ˈzäldə] *zul je*	zod**de** [ˈzɔdə] *zou je*
hebbe [ˈɦɛbə] *hebben*	hed**de** [ˈɦɛdə] *heb je*	had**de** [ˈɦädə] *had je*
blève [ˈblɛːvə] *blijven*	blef**de** [ˈblɛfdə] *blijf je*	bleef**de** [ˈbleːfdə] *bleef je*
stèke [ˈstɛːkə] *steken*	stek**te** [ˈstɛktə]*steek je*	staak**te** [ˈstaːktə] *stak je*
zwakke werkwoorden		
praote [ˈprɒːtə] *praten*	præt**te** [ˈprɒtə] *praat*	præt**teØ** ge [ˈprɒtə] *praatte*
gebrèùke [ɣəˈbrœːkə] *gebruiken*	gebrùk**te** [ɣəˈbrœktə] *gebruik je*	gebrùkte**Ø** ge [ɣəˈbrœktə] *gebruikte je*
schaaie [ˈsxaːɪ̯ə] *scheiden*	schaai**de** [ˈsxaːɪ̯də] *scheid je*	schaaide**Ø** ge [ˈsxaːɪ̯de] *scheidde je*

tabel 3: de werkwoordsvervoeging in de tweede persoon – inversie

Merk op dat in de verleden tijd van zwakke werkwoorden – waar in de rechte volgorde geen sprake is van een [t]-suffix en daardoor in inversie dus ook niet van [də] of [tə], zoals **gebrùktede* – *ge* als pronomen verschijnt, waarmee meteen ook het verschil met de tegenwoordige tijd wordt gemaakt:

(21) a. Vroeger **præt te ge** nie zo veul es nou.
[ˈvruɣər ˈprɒtə ɣə ni zo vøːl ɛs nɔʊ̯]
Vroeger praatte je niet zo veel als nu.

b. Tegesworrig **præt te** nie zo veul es vroeger.
[teːɣəˈsβ̞ɔrəx ˈprɒtə ni zo vøːl ɛs ˈfruɣər]
Tegenwoordig praat je niet zo veel als vroeger.

Als we weer naar het spectrum van het regiolect kijken, ziet het ernaar uit dat jongere sprekers, zelfs als ze niet *ge gingt* zeggen, wél *gingde* zeggen in plaats van het niet voorkomende *ging ge*. Zie hiervoor paragraaf 2.4.2.

2.4.1.3. Stapelvormen

Opmerkelijk is dat aan de vormen in inversie een extra pronomen toegevoegd kan worden voor bijvoorbeeld het geven van nadruk op het onderwerp: het gaat hier om de tonische of volle vorm *gij* (21b), waardoor er in feite stapelvormen ontstaan in de vorm **ging-je jij*. De onbeklemtoonde vorm *ge* kan – anders dan *gij* – niet toegevoegd worden omdat die in het suffix [də] of [tə] ingesloten ligt (22c) en semantisch gelijk is aan dit suffix – en in dus tegenstelling tot het tonische *gij* geen informatie toevoegt:

(22) a. Ging**de** wel 's når de mert?
[ˈɣɪŋdə β̞ɛl əs nɒ də mɛrt]
*Ging **je** wel eens naar de markt?*

b. Ging**de gij** wel 's når de mert?
[ˈɣɪŋdə ɣɛɪ̯ β̞ɛl əs nɒ də mɛrt]
*Ging **jij** wel eens naar de markt? (Lett. *Ging **je jij** etc.)*

c. *Ging**de ge** wel 's når de mert?
*(Lett. *Ging **je je** etc.)*

Bij de zwakke werkwoorden liggen de zaken gecompliceerder. Het lijkt in eerste instantie alsof *ge* daar gewoon toegevoegd kan worden, zoals (23a) laat zien, maar het gaat in zulke gevallen altijd om de verleden tijd met bijvoorbeeld de betekenis *hoefde je* in plaats van om het equivalent van het Nederlandse *hoef je*. In de verleden tijd kan *ge* namelijk wel toegevoegd worden omdat het suffix [də] of [tə] hier de verledentijdsuitgang is en niet het enclitische pronomen. *Ge* is hier door het ontbreken van het enclitische subject het enige zinsdeel dat het subject benoemt én het maakt een onderscheid tussen de verleden tijd (23a) en de tegenwoordige tijd (23b), aangezien de aanwezigheid van *ge* het enige verschil is.

(23) a. Dè hoefde **ge** noöt nie te doen; dè dinne de kender.
[dɛ ˈɦuvdə ɣə nuo̯t ni tə duːn dɛ ˈdɪnə də ˈkɛndər]
*Dat **hoefde je** nooit te doen; dat deden de kinderen.*

b. Dè hoef**de** _ noöt nie te doen; dè doen de kender.
[dɛ ˈɦuvdə nuo̯t ni tə duːn dɛ dun də ˈkɛndər]
*Dat **hoef je** nooit te doen; dat doen de kinderen.*

Opvallend is echter dat zo'n zin ambigu wordt bij het gebruik van de volle vorm *gij*. In het geval van (23a) verandert *ge* simpelweg in *gij* (24a) en bij (23b) wordt *gij*, net zoals in (22b) aan de persoonsvorm toegevoegd (24b).

(24) a. Dè hoefde **gij** noöt nie te doen; dè dinne de kender.
[dɛ ˈɦuvdə ɣɛɪ̯ nuo̯t ni tə duːn dɛ ˈdɪnə də ˈkɛndər]
*Dat hoefde **jij** nooit te doen; dat deden de kinderen.*

b. Dè hoef**de gij** noöt nie te doen; dè doen de kender.
[dɛ ˈɦuvdə ɣɛɪ̯ nuo̯t ni tə duːn dɛ dun də ˈkɛndər]
*Dat hoef **jij** nooit te doen; dat doen de kinderen.*

Omdat *hoefde gij* ambigu is en dus zowel de betekenis van de verleden tijd (23a) als van de tegenwoordige tijd (23b) kan hebben, moet de context duidelijk maken om welke tijd het gaat.

2.4.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we de morfologie bij de tweede persoon enkelvoud (en meervoud) bekeken in de dialecten in kwestie. In het authentieke dialect krijgt de werkwoordsstam niet alleen in de tegenwoordige maar ook in de verleden tijd het morfeem [t], behoudens enkele uitzonderingen met een morfofonologische basis. Omdat de werkwoordsvormen die bij het Standaardnederlandse *jij* horen, zonder het morfeem [t], minder gemarkeerd zijn, verwacht ik dat hoe jonger de spreker, hoe vaker de werkwoordsvorm van *gij* in de rechte volgende zoals het standaardtalige *jij* vervoegd wordt – dus zonder [t] in de verleden tijd, bijvoorbeeld *gij sloeg*, 'jij sloeg' in plaats van *gij sloegt*. → **experiment 1** Ook verwacht ik dat hoe jonger de spreker, hoe vaker de *jij*-vorm na *gij* als grammaticaal ervaren wordt. → **experiment 2**

Daarentegen verwacht ik dat er wat het gebruik van de suffixen [də] en [tə] in inversie geen verschillen tussen de leeftijdsgroepen waar te nemen zijn (mits natuurlijk *gij* wordt gebruikt en niet *jij* met het bijbehorende paradigma): in inversie is er namelijk geen sprake van het al dan niet gebruiken van een uitgang: als men de *gij*-vorm in inversie gebruikt, is de enige optie enclitische vorm: *sloegde (gij)*, 'sloeg je/jij'. Er zijn geen tussenfasen in het regiolectcontinuüm zoals **sloeg ge/gij*. Wél kan het zo zijn dat de stam waaraan het suffix toegevoegd wordt, verschilt: *gifde* (van *ge gift* tegenover *geve*) naast het jongere *geefde* (op basis van de vocaal van *geve*). → **experiment 1**

2.5. Werkwoordsvervoeging: het suffix [mə]

Naast de bijzonderheden van de vormen bij *gij* zijn er nog andere interessante verschijnselen te noemen in de Langstraatse werkwoordsvervoeging. Om me enigszins te beperken behandel ik in deze en de volgende paragraaf twee kleinere karakteristieke aspecten, die bovendien goed testbaar zijn en waarin ik variatie verwacht in het regiolectcontinuüm:

- de versmelting van *we* met de persoonsvorm in inversie bij enkele onregelmatige werkwoorden;
- in de volgende paragraaf: de invoeging van [ɣ] tussen een eenlettergrepige vorm van de derde persoon enkelvoud en het pronomen *'t* bij onregelmatige werkwoorden.

Er zal dus niet getest worden op specifieke vormen (*ik zij* [zɛɪ̯] vs. *ik ben* [bɛn]; *hij waar* [β̞aːr] vs. *hij was* [β̞äs]; *ze han* [ɦän] vs. *ze hadde* [ɦädə]) of vormen waarin zelfs bij de oudste generatie variatie bestaat (*ik doei* [duɪ̯] vs. *ik doe* [du]; *hij zoi* [zɔɪ̯] vs. *hij zò* [zɔ]; *ze ståi* [stɒɪ̯] vs. *ze stå* [stɒ]) en waar dus moeilijk op verschillen tussen leeftijdsgroepen gebaseerde hypotheses over te formuleren zijn.

2.5.1. Beschrijving

Bij eenlettergrepige werkwoordsvormen[21] zien we een versmelting van *we* met de persoonsvorm. Hierbij is de consonantcluster taalhistorisch [nβ̞] wellicht in [m] veranderd: hoewel er geen literatuur over bestaat, is het aannemelijk dat de eindconsonant van de persoonsvorm [n] door regressieve assimilatie van de bilabiale approximant [β̞] van *we* bilabiaal geworden is, waarna de approximant zelf verdwenen zou zijn: *han we*, 'hadden we' [ɦän β̞ə] > *hamme* [ɦämə]:

(25) Zukke schoón blomme **hamme** nog noöt gezien.
[ˈzəkə sxu̯ʊn ˈblɔmə ˈɦämə nɔx nuo̯t ɣəˈzin]
Zulke mooie bloemen hadden we nog nooit gezien.

[21] Het gaat hier niet alleen om de werkwoordsvormen die in de standaardtaal ook eenlettergrepig zijn zoals de equivalenten van *zien, zijn, doen, gaan*, maar ook om verledentijdsvormen zoals *han* (Nl. *hadden*), *zon* (Nl. *zouden*) en *won* (Nl. *wouden/wilden*).

(26) Daor **zemme** vleeie jaor nog gewist.
[dɒːr ˈzɛmə vleɪ̯ə jɒːr nɔxəˈβ̞ɪst]
Daar zijn we vorig jaar nog geweest.

(27) Ègelijk **womme** d'r wè van zegge, zo erg dè 't was.
[ˈɛːɣələk ˈβ̞ɔmə dər β̞ɛ vän ˈzɛɣə zoʊ̯ ˈɛrəɣ dɛt β̞äs]
Eigenlijk wilden we er wat van zeggen, zo erg was het.

Daarnaast komt dit verschijnsel voor bij en enkele tweelettergrepige onregelmatige werkwoordsvormen in de tegenwoordige of verleden tijd[22], waarbij de laatste consonant en de daaropvolgende [ə] verdwijnen en [mə] toegevoegd wordt: [ɦɛ**bə β̞**ə] > [ɦɛ**mə**]:

(28) Dè **hemme** toch mer nie gedaon; we waren 'r nie gerust op.
[dɛ ˈɦɛmə tɔx mɛr ni ɣəˈdɒːn β̞ə ˈβ̞aːrən ər ni ɣəˈrəst ɔp]
Dat hebben we toch maar niet gedaan; we hadden er geen vertrouwen in.

(29) **Zamme** nog 'nen ijskoow vatte? Wè f'r eëne wilde 'r?
[ˈzämə nɔɣ ənən ˈɛɪ̯skoʊ̯ vätə ˈβ̞ɛfər iɛ̯nə ˈβ̞ɪldər]
Zullen we nog een ijsje pakken? Wat voor een wil je er?

(30) Daor **dimme** dan oók nog 'n bietje sèùker durhinne.
[dɒːr ˈdɪmə dän ʊ̯ʊk nɔɣ əm ˈbit͡ʃə ˈsœːkər dərˈɦɪnə]
Daar deden we dan ook nog een beetje suiker doorheen.

Indien het pronomen zijn tonische vorm heeft, is er geen sprake van bovengenoemde vormen: *zalle wij*, *dinne wij* etc.

Het gebruik van bovengenoemde vormen in inversie is een typisch verschijnsel dat varieert al naar gelang de positie van de betreffende spreker in het spectrum van het regiolect: bij jongere sprekers zijn vormen als *zalle we*, *dinne/deeie we* etc. te horen. Na het schrijven van deze paragraaf bleek bovendien uit het dialect van één NORM (78, man, Drunen) – die altijd in de landbouw heeft gewerkt, een archaïsch dialect spreekt en grapt dat hij "nog noöt over 't kenaol gewiest is" – dat [mə] oorspronkelijk bij *alle* werkwoordsvormen in inversie in plaats van [**β̞**ə] gebruikt werd, waarschijnlijk ook na een ontwikkeling van [nβ̞] tot [m]: **brèke**n **w**e > *brèke* ***m**e*:

[22] o.a. *hebbe, zalle, kanne, dinne, zinne* (Nl. *hebben, zullen, kunnen, deden, zeiden*).

(31) Dè aauw schuurke dè **brèke me** mer aaf.
[dɛ aːʊ̯ ˈsxyrkə dɛ ˈbrɛːkə mə mɛr aːf]
Dat oude schuurtje, dat breken we maar af.

(32) Dè **vène me** zò'n schoón hundje.
[dɛ ˈvɛːnə mə zɔn sxʊ̯ʊn ˈɦəɲtʃə]
Dat vinden we zo'n mooi hondje.

Uit het taalgebruik van deze spreker bleek overigens dat *me* vanuit deze positie de algemene vorm was geworden indien het onderwerp *we* in SpecCP staat:

(33) **È**[23] **me** dè nou gaauw efkes doen, zemme d'r zeker van **dè me** mèèrge klaor zen.
[ɛ mə dɛ nɔʊ̯ ɣaːʊ efkəs dun ˈzɛmə dər ˈzeːkər vän dɛ mə ˈmɛːrəɣə klɒːr zɛn]
Als we dat nu gauw eerst doen, zijn we er zeker van dat we morgen klaar zijn.

Omdat het hier gaat om een verschijnsel dat de schrijver van deze scriptie tot nog toe alleen bij deze ene spreker heeft aangetroffen, heeft de hypothese in paragraaf 2.5.2. alleen betrekking op de vormen met [mə] bij onregelmatige werkwoorden. Wellicht zijn als *hamme* en *zemme* langer bewaard gebleven omdat ze saillanter zijn dan vormen als *werke me*.

2.5.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we werkwoordsvormen van de eerste persoon meervoud in inversie gezien die uitgaan op het morfeem [mə]. Het gaat hier om een relict van een eerdere fase van het dialect, waarin het pronomen [β̞ə] in inversie [mə] was – een kenmerk dat bij het merendeel van de oude dialectsprekers reeds verdwenen is.

Om deze reden én omdat de vormen ook wat het aantal syllaben betreft afwijken van de Standaardnederlandse grammatica (*hebbe we* vs. *hemme*, *zulle we* vs. *zamme*), hebben we met een typisch primair kenmerk te maken. Ik verwacht dan ook dat hoe jonger de spreker, hoe vaker deze de vormen zonder [mə], zoals *hebbe we* in plaats van *hemme*, als grammaticaal ervaart. → **experiment 2**

---

[23] Het voegwoord *es* [ɛs] wordt in combinatie met de atonische subjectvormen van persoonlijke voornaamwoorden in sommige gevallen *è* [ɛ] (waarbij de weggevallen [s] indien van toepassing nog wel een assimilerende werking op het pronomen heeft): *è'k* [ɛk] 'als ik', tegenover *es ik* [ɛz ɪk], 'als ik'; *è* ***che*** [ɛxə], 'als je', tegenover *es gij* [ɛs xɛɪ̯], 'als jij'; *ès ie* [ɛsi], 'als ie' tegenover [ɛs hɛɪ̯], 'als hij'; *è* ***se*** [ɛsə], 'als ze', tegenover [ɛssɛɪ̯] 'als zij'; *ès 't* [ɛst][ɛz ət], 'als het', *è me* [ɛ(s)mə], 'als we', tegenover *es wij* [ɛs β̞ɛɪ̯]. Zo'n assimilerende werking gaat overigens ook uit van *dè* en *wè*, waarbij de [t] ondanks het wegvallen een invloed heeft (en naar analogie hiervan ook *die*, *wie* en andere complementizers). Zie bijvoorbeeld zin (9), (14) en (15).

2.6. Werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ]

2.6.1. Beschrijving

In paragraaf 2.4.1. heb ik het gehad over het verdwijnen van de uitgang [t] in de tweede en derde persoon indien deze gevolgd wordt door het pronomen *'t* [ət], zowel in zijn functie van subject als van object. Een soortgelijk effect van *'t* zien we in de eerste, tweede (*gij* en *gullie*) en derde persoon enkelvoud van eenlettergrepige, onregelmatige vormen waarvan de stam op een vocaal eindigt[24]: als ze gevolgd worden door *'t*, verdwijnt het morfeem [ɪ̯] of [t] (indien aanwezig[25]) en komt er na de stamvocaal een [ɣ]. In de zinnen (34) t/m (36) zien we het verschijnsel met *'t* als object; in (37) t/m (39) met *'t* als subject :

(34) Ge zie**g** 't vanèèges wel.
[ɣə ziɣ ət fäˈnɛːɣəs β̞ɛl]
Ge ziet het vanzelf wel.

(35) Ik doe**g** 't nie, dè che dè mer wit!
[ɪk duɣ ət ni dɛ xə dɛ mɛr β̞ɪt]
Ik doet het niet, dat je dat maar weet!

(36) Ons mam ha**g** 't nie breëd toen se in de schùlkelder zaat.
[ɔns mäm ɦäɣ ət ni ˈbriẹtun sɪn də ˈsxœlkɛldər zaːt]
Mijn moeder maakte moeilijke momenten door toen ze in de schuilkelder zat.

(37) Zu**g** 't gån règene, dinkte?
[zəɣ ət xɒn ˈrɛːɣənə ˈdɪŋktə]
Zou het gaan regenen, denk je?

(38) Hier hi**g** 't nie gesneéuwd.
[ɦiːr ɦɪɣ ət ni ɣəˈsni̯ɪ̯ʊ̯t]
Hier heeft het niet gesneeuwd.

(39) Gå**g** 't 'n bietje, jungske?
[ɣɒɣ ət əm ˈbit͡ʃə ˈjəŋskə]
Lukt het een beetje, jongen?

---

[24] Dit geldt ook voor de vorm *het* [ɦɛt], '(jij) hebt', en *zet* [t], '(jij) bent'. [ɦɛ] en [zɛ] zijn weliswaar niet de stam, maar ook hier wordt [t] vervangen door [ɣ] in de hierboven beschreven contexten. Ook komt het soms voor bij *låt* [lɒt], '(jij) laat', waarbij de [t] in de stam zit (*laote* [lɒːtə]): *ge låg 't ligge, wår!* [ɣə lɒɣ ət lɪɣə βɒr], 'je laat het liggen, hè!'

[25] Dit is niet altijd aanwezig, afhankelijk van de erop volgende consonant: *hij stå(**i**) vur paol* vs. *hij stå**t** 'r nie goed op*; *ze hà(**i**) niks mir* vs. *ze ha**t** dè wel gezien*. Gezien de gecompliceerdheid van de exacte omgevingen waarin ieder vorm voor kan komen, ga ik hier niet verder op in.

Ook in het gebruik van bovengenoemde vormen in inversie lijkt variatie te bestaan in het spectrum van het regiolect, met vormen als bijvoorbeeld *hee**i** 't, zie**t** 't* etc.

2.6.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we gezien dat werkwoordsvormen die opgebouwd zijn uit een op een vocaal eindigende stam voorzien worden van het suffix [ɣ] indien het pronomen *'t* [ət] erop volgt (als subject en object), terwijl in zulke gevallen in de standaardtaal sprake zou zijn van hiaat (bijv. *ik doe 't*) of de uitgang [t] (*hij doet 't*).

Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe vaker deze de vormen zonder [ɣ], zoals *hij ziet 't* in plaats van *hij zieg 't*, als grammaticaal ervaart onder invloed van de standaardtaal. → **experiment 2**

2.7. Diminutieven

2.7.1. Beschrijving

Kenmerkend voor de Brabantse dialecten is de wijze waarop verkleinwoorden of diminutieven gevormd worden. Net als in de standaardtaal is de morfologie van het suffix afhankelijk van de structuur van het substantief waaraan het wordt toegevoegd, maar daarnaast vinden er veranderingen plaats in de stam zelf. Deze combinatie van stam-afhankelijke suffixen, vocaalverkorting en in sommige gevallen ook umlaut zorgt voor een complex morfofonologisch systeem, waar in het spectrum van het regiolect de nodige variatie in bestaat.

Tegenover de Nederlandse achtervoegsels *-etje*, *-tje*, *-je, -kje*, *-pje* en staan in het Langstraat *-ke*, *-eke*, *-(e)ske*, *-tje* en *-je*. Hierbij valt op dat de eerste vier vormen – variaties op *-ke* – vergezeld worden door twee vormen die we in de standaardtaal ook aantreffen. Hieronder zal ik een overzicht geven van de regels die aan de suffixkeuze ten grondslag liggen. Vanwege de vele uitzonderingen, waarvan ik er enkele zal noemen, is uitputtend zijn niet mijn doel geweest. Vervolgens zal ik ingaan op de vocaalverkorting en de umlaut.

2.7.1.1. De vorm van het suffix

In deze paragraaf bespreek ik de vorm van het suffix in de verschillende fonologische omgevingen. Merk op dat achter ieder suffix een eufonische [n] kan verschijnen indien het

volgende woord met een vocaal begint[26]: *Dè doósken is van pepier* [dɛ du̯ʊskən ɪs väm pəpiːr], 'Dat doosje is van papier'.

a. -eke

Het suffix heeft de vorm *-eke* [əkə] na [m], [n], [l] of [r][27] wanneer er een korte beklemtoonde (met primaire of secundaire klemtoon) vocaal aan voorafgaat:

omgeving	**nomen**	**diminutief**
[l]	bal [bäl]	ball**eke** [ˈbäləkə] *balletje*
[m]	botteram [bɔtəräm] *boterham*	botteramm**eke** [ˈbɔtəˌräməkə] *boterhammetje*
[n]	pen [pɛn]	penn**eke** [ˈpɛnəkə] *pennetje*
[r]	kar [kär]	karr**eke** [ˈkärəkə] *karretje*

tabel 4: voorbeelden bij -eke

b. -tje

Het suffix heeft de vorm *-tje* [t͡ʃə] na [n], [l] voorafgegaan door:

- ofwel een lange vocaal, diftong en de – soms lange – [i] en [u];
- ofwel een onbeklemtoonde vocaal.

omgeving	**nomen**	**diminutief**
lange vocaal [l]	paol [pɒːl] *paal*	pål**tje** [ˈpɒlt͡ʃə] *paaltje*
lange vocaal [n]	Toon [toːn]	Ton**tje** [ˈtɔɲt͡ʃə] *Toontje*
diftong[28] [l]	zèèl [zɛːl] *zeil*	zel**tje** [ˈzɛlt͡ʃə] *zeiltje*
diftong [n]	steën [stie̯n] *steen*	steén**tje** [ˈstiɪ̯ɲt͡ʃə] *steentje*
[i] + [l] [n]	tien [tin]	tien**tje** [ˈtiɲt͡ʃə] *tientje*
[u] + [l] [n]	zoen [zun]	zoen**tje** [ˈzuɲt͡ʃə] *zoentje*
onbeklemtoonde vocaal + [l]	vogel [voːɣəl]	vogel**tje** [ˈvoːɣəlt͡ʃə] *vogeltje*

tabel 5: voorbeelden bij -tje

[26] Dezelfde eufonische [n] wordt bijvoorbeeld ook aangetroffen na zwakke werkwoordsvormen in de verleden tijd: *Dè hoefden ik nie te doen* [dɛ ɦuvdən ɪk ni tə duːn], 'Dat hoefde ik niet te doen'; na verbogen namen: *Waor is Jannen auto?* [βo̯ːr ɪs jänən ɔu̯tou̯]; en na infinitieven en werkwoordsvormen in het meervoud: *Ze loöpen 'rlangs* [zə luo̯pən ərläŋs].

[27] Zie *bijlage 1: beknopte fonologie* voor de varianten van dit foneem.

[28] Deze diftong wordt in Drunen en Kaatsheuvel als lange monoftong gerealiseerd, behalve op het einde van een woordstam, zelfs voor een uitgang: *rije* > *hij rijt*. Zie hiervoor de volgende paragraaf en *bijlage 1: beknopte fonologie*.

c. -je

Het suffix heeft de vorm *-je* na [t] (hetzij /t/, hetzij /d/), waarmee het [t͡ʃə] wordt.

omgeving	**nomen**	**diminutief**
[t] < /t/	straot [strɒːt] *straat*	stråt**je** [ˈstrɒt͡ʃə] *straatje*
[t] < /d/	bed [bɛt]	bed**je** [ˈbɛt͡ʃə] *bedje*

tabel 6: voorbeelden bij -je

d. -ske

Het suffix heeft de vorm *-ske* [skə] na velaire consonanten: de plosief [k], de nasaal [ŋ] en de palato-velaire fricatief [x].

omgeving	**nomen**	**diminutief**
[k]	haok [ɦɒːk] *haak*	håk**ske** [ˈɦɒkskə] *haakje*
[ŋ]	ding [dɪŋ]	ding**ske** [ˈdɪŋskə] *dingetje*
[x]	vlag [vläx]	vlag**ske** [ˈvläxskə] *vlaggetje*

tabel 7: voorbeelden bij -ske

Bij *-ske* komen na [ŋ] en [x] nevenvormen op *-eske* voor, waarbij de [x] stemhebbend wordt: [ɣ]. Uit gegevens die in het onderzoek *Vraog en Antwoord* verzameld zijn (zie Swanenberg 2015), blijken er vooral in Waalwijk en Kaatsheuvel, maar ook in Drunen – en zowel door jongere als oudere sprekers – vormen als *weggeske* [ˈβ̞ɛɣəskə], *vlaggeske* [ˈvläɣəskə] en *wangeske* [ˈβ̞äŋəskə] gebruikt te worden. Dit gebeurt echter alleen na een korte vocaal en niet na lange vocalen en diftongen: *oög* [uo̯x] wordt *oógske* [ˈu̯ʊxskə] en niet **oögeske* [ˈuo̯ɣəskə][29]. Het zijn precies de gevallen waarin in het Nederlands *-etje* aangetroffen zou worden: *weggetje*, *vlaggetje*, *wangetje*, maar *oogje* en niet **ogetje*.

[29] Ook gebeurt het niet als het woord eindigt op een onbeklemtoonde vocaal: *woningske* en niet **woningeske*, behalve als deze een secundaire klemtoon krijgt: *verzekeringeske*, zoals *verzekeringetje*.

e. -ke

In andere omgevingen, behoudens bepaalde uitzonderingen, heeft het suffix de vorm *-ke*.

omgeving	**nomen**	**diminutief**
[p]	aop [ɒːp] *aap*	åp**ke** [ˈɒpkə] *aapje*
[f]	lèèf [lɛːf] *lijf*	lef**ke** [ˈlɛfkə] *lijfje*
[s]	krèùs [krœːs] *kruis*	hùs**ke** [ˈkrœskə] *huisje*
[r]	schuur [sxyːr]	schuur**ke** [ˈsxyrkə] *schuurtje*
[m] na een lange vocaal, diftong of [i] en [u]	raom [rɒːm] *raam*	råm**ke** [ˈrɒmkə] *raampje*
	prèùm [prœːm] *pruim*	prùm**ke** [ˈprœmkə] *pruimpje*
	riem [rim]	riem**ke** [ˈrimkə] *riempje*
vocalen en diftongen	laoi [lɒːɪ̯] *la(de)*	laoi**ke** [ˈlɒːɪ̯kə] *laatje*
	koei [kuɪ̯] *koe*	koei**ke** [ˈkuɪ̯kə] *koetje*
	douw [dɔʊ̯] *duw*	douw**ke** [ˈdɔʊ̯kə] *duwtje*
	sleei [sleɪ̯] *slee*	sleei**ke** [ˈsleɪ̯kə] *sleetje*

tabel 8: voorbeelden bij -ke

Deze uitgang komt ook voor bij enkele woorden waarvan de stam eindigt op /d/ en die dus onder regel c zouden moeten vallen. Hierbij verandert deze dentaal in een [ɪ̯], onder andere bij de volgende woorden en bijvoorbeeld bij het van *goed* afgeleide *goeike*, 'lieverdje':

omgeving	**nomen**	**diminutief**
/d/	draod [drɒːt] *draad*	draoi**ke** [ˈdrɒːɪ̯kə] *draadje*
	broöd [bruʊ̯t]	broóike [ˈbrʉʊ̯ɪ̯kə]
	pad [pät]	påi**ke** [ˈpɒɪ̯kə]

tabel 9: voorbeelden bij -[ɪ̯]ke

2.7.1.2. Vocaalverkorting

Een typische eigenschap van diminutieven in het Langstraats dialect is de verkorting en verandering van lange vocalen en diftongen in de diminutiefvorm, mits de bewuste klank zich in de laatste lettergreep van de stam bevindt. Dit is een nog vrij productief proces, waarbij er voor iedere lange vocaal of diftong een voorspelbare uitkomst is. De taalhistorische oorsprong van dit proces moet gezocht worden bij het feit dat er bij de vorming van een diminutief een consonantcluster ontstaat: deze maakt de reeds zware lettergreep extra zwaar, en om hiervoor te compenseren wordt de lange klank verkort

(Van Oostendorp 2000). Hieronder behandel ik de situatie in de Langstraat, maar zie Boutkan (1990), Boutkan & Kossman (1996), Van Oostendorp (2000) en Swets (2000) voor theoretische besprekingen van deze morfologische vocaalverkorting en -verandering in het – wat dit betreft vergelijkbare maar op sommige punten afwijkende – dialect van Tilburg.

a. woorden die in de stam op een consonant eindigen

In woorden die eindigen op een consonant vinden de volgende verkortingen plaats (en veranderingen in vocaalkwaliteit[30]) indien de vocaal of diftong in kwestie zich in de laatste lettergreep van de stam bevindt:

proces	**nomen**	**diminutief**
lange vocalen		
[eː] > [ɪ]	Kees [keːs]	Kiske [ˈkɪskə] *Keesje*
[oː] > [ɔ]	poot [poːt]	potje [ˈpɔt͡ʃə] *pootje*
[øː] > [ə]	deur [døːr]	durke [ˈdərkə] *gleufje*
[ɒː] > [ɒ]	vaos [vɒːs] *vaas*	våske [ˈvɒskə] *vaasje*
[iː][31] > [i]	dier [diːr]	dierke [ˈdirkə] *diertje*
[uː] > [u]	boer [buːr]	boerke [ˈburkə] *boertje*
[yː] > [y]	schuur [sxyːr]	schuurke [ˈsxyrkə] *schuurtje*
(gemonoftongeerde) diftongen		
[œɣ̞][32] ~ [œː] > [œ]	lèùk [lœːk] (D, K)/luik [lœk] (W)	lùkske [ˈlœkskə] *huisje*
[ɛɪ̯] ~ [ɛː] > [ɛ]	lèèf [lɛːf] (D, K)/[lɛɪ̯f] (W)	lefke [ˈlɛfkə] *lijfje*
diftongen		
[iẹ] > [i̯ɪ]	streëp [striẹp] *streep*	streépke [ˈstri̯ɪpkə] *streepje*
[uǫ] > [u̯ʊ]	oög [uǫx] *oog*	oógske [ˈu̯ʊxskə] *oogje*
[yø̯] > [y̯ʏ]	knuüp [knyø̯p] *knoop*	knuúpke [ˈkny̯ʏpkə] *knoopje*

tabel 10: klinkerverkorting bij woorden die in de stam op een medeklinker eindigen

[30] We zien bijvoorbeeld de verandering van 'tense' (gespannen) naar 'lax' (ontspannen) vocalen, zoals bij [iẹ] en [eː], die veranderen naar [ɪ]. Zie ook in dit geval Van Oostendorp (2000) en Swets (2000).

[31] Deze lange vocalen [iː], [uː] en [yː] komen vóór een /r/ voor in open lettergrepen (*diere* [diːrə]) en op het woordeinde (*dier* [diːr]); als er een suffix volgt, zijn de korte vocalen [i], [u] en [y] te horen (*dierke* [dirkə]. Zie verder *bijlage 1: beknopte fonologie*.

[32] De gemonoftongeerde varianten komen in Kaatsheuvel en Drunen voor. In Waalwijk zijn de diftongen te horen. Zie ook hier de *bijlage 1: beknopte fonologie*.

Een woord als *vogel* > *vogeltje* heeft dus geen verkorting van de [oː] omdat er zich tussen deze klinker en het suffix *-tje* nog een onbeklemtoonde lettergreep bevindt. Ook woorden als *èèrm*, 'arm', zijn uitgezonderd, omdat hier sprake is van een epenthetische vocaal tussen de twee consonanten: [ɛːrəm].

Een uitzondering op de verkortingsregel zien we bij woorden met de klank [aː] die is ontstaan na verlenging voor een nasaal met een andere consonant in de coda, zoals in *kaant* [kãːnt], 'kant', *baank* [bãːŋk], 'bank', *kraamp* [krãːmp], 'kramp' (zie *bijlage 1: beknopte fonologie*): in zulke gevallen is er óf een vorm met verkorting én umlaut (zoals *lempke*; zie de volgende paragraaf) óf geen verkorting: *kaantje* [kãːɲt͡ʃə], 'kantje'.[33]

b. woorden die in de stam niet op een medeklinker eindigen

Een diftong of lange klinker wordt in het diminutief niet verkort indien deze in de stam niet gevolgd wordt door een medeklinker. In zo'n omgeving worden bepaalde lange klinkers in de stam overigens gediftongeerd en worden de equivalenten van de Nederlandse *ij* en *ui*, die gewoonlijk gemonoftongeerd worden in Drunen en Kaatsheuvel, gerealiseerd als diftong. (Zie *bijlage 1: beknopte fonologie* voor de voorwaarden hiervoor.)

diftong	**nomen**	**diminutief**
[eɪ̯]	sleei [sleɪ̯] *slee*	sleeike [ˈsleɪ̯kə] *sleetje*
[oʊ̯]	autoow [ɔʊ̯toʊ̯] *auto*	autoowke [ˈɔʊ̯toʊ̯kə] *autootje*
[œʏ̯]	trui [trœʏ̯]	truike [ˈtrœʏ̯kə] *truitje*
[ɛɪ̯]	rij [rɛɪ̯]	rijke [ˈrɛɪ̯kə]*rijtje*
[ɔʊ̯]	touw [tɔʊ̯]	touwke [ˈtɔʊ̯kə] *touwtje*
[aːɪ̯]	aai [aːɪ̯] *ei*	aaike [ˈaːɪ̯kə] *eitje*
[uɪ̯]	koei [kuɪ̯] *koe*	koeike [ˈkuɪ̯kə] *koetje*

tabel 11: geen klinkerverkorting bij woorden die in de stam niet op een medeklinker eindigen

[33] Uit het eerder genoemde onderzoek van Swanenberg (2015), *Vraog en Antwoord*, blijkt echter dat geen enkele spreker uit Drunen, Waalwijk of Kaatsheuvel ⟨*plaanske*⟩ schrijft; allen schrijven ze ⟨*plankske*⟩, terwijl velen van hen wel ⟨*haandje*⟩ schrijven als diminutief van ⟨*haand*⟩, 'hand'. Wat dit betreft zou het interessant zijn om onderzoek te doen naar de mogelijke rol die het aantal consonanten in de coda hierbij speelt.

2.7.1.3. Umlaut

Als laatste verschijnsel bij de vorming van diminutieven bespreek ik de umlaut. Hier zijn geen regels voor te geven en het gaat om een niet-productief proces, hoewel dat in het verleden wellicht wel zo geweest is. (Zie Boutkan & Kossman (1996) voor het vergelijkbare Tilburgs.) In dat opzicht is het interessant dat het dialect van de Langstraat zich niet alleen geografisch tussen de twee grote dialectgroepen West-Brabants en Oost-Brabants bevindt, maar ook wat betreft het gebruik van de umlaut. In het West-Brabants komt deze namelijk zeer zelden voor (Heestermans & Stroop 2002; bijvoorbeeld de afwezigheid ervan in *m**a**nneke*), terwijl umlautsvormen in het Oost-Brabants zeer frequent zijn (Swanenberg & Swanenberg 2002; bijvoorbeeld *Rooik**e**pke*). In de dialecten van de drie plaatsen in kwestie kent een aantal woorden umlaut, maar het merendeel niet. Enkele veelgebruikte vormen:

nomen	**diminutief**
m**a**n [män]	m**e**nneke [ˈmɛnəkə] *mannetje*
l**aa**mp [lã:mp] *lamp*	l**e**mpke [ˈlɛmpkə] *lampje*
j**o**ng(e) [jɔŋ(ə)] *jongen*	j**u**ngske [ˈjəŋskə] *jongetje*
k**o**p [kɔp] (in de betekenis van *hoofd*)	k**u**pke [ˈkəpkə] *kopje*, *gezichtje*
h**o**nd [ɦɔnt]	h**u**ndje [ˈɦəɲt͡ʃə] *hondje*
bl**o**m [blɔm] *bloem*	bl**u**mke [ˈbləmkə] *bloempje*
d**oe**k [duk]	d**uu**kske [ˈdykskə] *doekje*
k**oe**k [kuk]	k**uu**kske [ˈkykskə] *koekje*
b**oö**m [buo̯m]	buúmke [ˈby͡ʏmkə] *boompje*

tabel 12: enkele gebruikelijke umlautsvormen

Omdat de umlaut tegenwoordig eerder lexicaal bepaald is dan op regels gebaseerd, zal er niet op getest worden.

2.7.1.4. Hyperdialect

Zoals ik aan het begin van hoofdstuk 2 uiteengezet heb, doet zich bij dialectnivellering het fenomeen *hyperdialect* voor: kenmerkende dialecteigenschappen worden ge-overgeneraliseerd naar plaatsen waar ze in het oorspronkelijke dialect ongrammaticaal zouden zijn. Een van de domeinen waarin hyperdialect geregeld voorkomt, is dat van de

diminutieven. Zo rapporteert Swanenberg (2009, in Swanenberg & Van Hout 213, p. 325) de vorm *clubske* (Nl. *clubje*): "This word form sounds unmistakably Brabantish, yet it is not the authentic dialect form, which has the regular form *clubke*." In plaats van het suffix *-ke*, dat volgens regel 5 (paragraaf 2.7.1.1.e.) de vorm is die aan *clu*[p] moet worden toegevoegd, wordt het suffix *-ske*, een "salient dialect feature" (ibidem), gebruikt. Ook noemt Swanenberg (2012) in een artikel op *Taalcanon.nl* de vorm *appartementske*, die des te opvallender is: volgens regel 3 krijgen woorden op [t] in het authentieke dialect de uitgang *-je* (met als resultaat [t͡ʃə]) – dezelfde uitgang als in de standaardtaal.

2.7.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we de grammaticale regels van het morfologische proces van diminutiefvorming met hun bijzonderheden gezien. Hierbij is aan de ene kant een rol weggelegd voor de typische suffixen en aan de andere kant voor het stam-interne proces van vocaalverkorting en de reeds marginale umlaut.

Hoppenbrouwers (1990, p. 99) stelt een schaal op voor het gebruik van umlaut bij de diminutieven in de Oost-Brabantse dialecten. Zo is fase (a) de authentieke vorm, fase (b) een "voorfase van volledige gestandaardiseerde diminutiva" (p. 99), en (c) uiteindelijk de vorm uit de standaardtaal. "Terwijl een dieper gestructureerd fenomeen als de *Umlaut* bij de verkleinwoordvorming in een bepaalde leeftijdsgroep al is verloren gegaan, worden vormen van het suffix uit het achterliggende dialect nog steeds gebruikt." (p. 99): (a) *buukske*, (b) *boekske*, (c) *boekje* in het geval van het dialect van Westerhoven. Omdat umlaut een marginaal verschijnsel is in de Langstraatse dialecten maar vocaalverkorting des te relevanter, stel ik op basis van Hoppenbouwers de volgende fasering op:

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**[34]
+dialectsuffix	+dialectsuffix	–dialectsuffix
+vocaalverkorting	–kinkerverkorting	–kinkerverkorting

tabel 13: fases in de vorming van diminutieven in het regiolectcontinuüm

Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe verder deze naar rechts beweegt op de schaal: bij de oudste leeftijdsgroep verwacht ik dus een vorm als *hùske* [ɦœskə], bij de

[34] Het kan zijn dat er hier nog sprake zal zijn van afwijkende klankkleuren, zoals de lange monoftong [œː] in plaat van de diftong [œʏ̯] bij huisje. Zie *bijlage 1: beknopte fonologie*.

tweede groep vaker vormen als *hèùske* [ɦœːskə]/*huiske* [ɦœʏskə] en bij de jongste groep ook standaardtalige vormen als *huisje* [ɦœʏʃə]. Bij iedere stap naar rechts op de schaal gaan er dialectkenmerken verloren. → **experiment 1** Daarnaast verwacht ik dat de jongste groep vormen van hyperdialect vertoont: gezien de kenmerkende status van *-(s)ke* verwacht ik dat deze vorm grammaticaal wordt gevonden daar waar volgens de authentieke dialectgrammatica *-(t)je* grammaticaal zou zijn. → **experiment 2**

2.8. Verbuiging van adnominale woorden

2.8.1. Beschrijving

A*dnominaal* is een term die door Hoppenbrouwers (1990) wordt gebruikt en betrekking heeft op alle woorden die voor een naamwoord geplaatst worden: *lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, onbepaalde, vragende, aanwijzende* en *bezittelijke voornaamwoorden*. In de beschrijving die volgt, presenteer ik de verbuiging van deze woorden in het dialect van de Langstraat, maar ik baseer me in de formulering van de regels deels op paragraaf 6.1 van Hoppenbrouwers (1990), die een beschrijving geeft van het Westerhovens, een Oost-Brabants dialect met een systeem dat deels overeenkomt met dat van de Langstraatse dialecten. Waar nodig heb ik de beschrijving bewerkt.

In de volgende paragrafen zullen we zien dat de verbuiging niet strikt morfologisch is: vanwege het belang van de fonologische omgeving is de verbuiging van adnominale woorden een morfofonologisch proces.

2.8.1.1. Lidwoorden

In de dialecten in kwestie hebben lidwoorden verschillende vormen. Van groot belang hierbij is het geslachtsonderscheid die deze dialecten nog kennen, te weten de drie woordgeslachten *mannelijk*, *vrouwelijk* en *onzijdig* – in tegenstelling tot de standaardtaal, waarin er maar twee geslachten bestaan (onzijdig en niet-onzijdig). Voor alle buigingsuitgangen die in deze paragraaf en paragrafen 2.8.1.2. en 2.8.1.3. volgen, is kennis van dit geslachtssysteem nodig, kennis die nauw verbonden is met iemands positie in het regiolectcontinuüm (zie paragraaf 2.8.1.4.). Dit zijn de geslachten met enkele voorbeeldwoorden:

mannelijk	vrouwelijk	onzijdig
boer [buːr]	boerin [buˈrɪn]	pèèrd [pɛːrt]*paard*
pestoör [pəsˈtuo̯r]*pastoor*	tåffel [ˈtɒfəl]*tafel*	oör [uo̯r] *oor*
waoge [ˈβɒ̯ːɣə]*wagen*	helft [ˈɦɛləft]	kèènd [kɛːnt] *kind*
hond [ɦɔnt] *hond*	broek [bruk]	liddikaantje *bedje* [lɪdiˈkɑ̃ːɲt͡ʃə]

tabel 14: de drie geslachten met enkele voorbeelden

De vormen van de adnominale woorden zijn afhankelijk van dit geslachtsonderscheid[35]. Laten we eens kijken naar de bepaalde en onbepaalde lidwoorden die bij bovenstaande woorden horen:

mannelijk			vrouwelijk			onzijdig		
'nen [nən][36]	d'n [dən]	boer	'n [ən]	de [də]	boerin	'n [ən]	't [ət]	pèèrd
'ne [nə]	de [də]	pestoor	'n [ən]	de [də]	toffel	'n [ən]	't [ət]	oor
'ne [nə]	de [də]	waoge	'n [ən]	de [də]	helft	'n [ən]	't [ət]	mes
'nen [nən]	d'n [dən]	hond	'n [ən]	de [də]	broek	'n [ən]	't [ət]	lippeltje

tabel 15: de lidwoorden

Vrouwelijke en onzijdige woorden hebben *'n* als onbepaald lidwoord (waarvan de [n] in de uiteindelijke realisatie kan wegvallen voor consonantclusters en [m]: *'n scheur* [ə sxøːr], *'n menneke* [ə mɛnəkə]). Bij vrouwelijke woorden is het bepaalde lidwoord altijd *de* en bij onzijdige altijd *'t*[37]. Bij mannelijke woorden zijn er echter twee vormen, die afhankelijk zijn van de fonologische context – in dit geval de klank die erop volgt: *'ne* en *de* krijgen een [n] vóór vocalen en de consonanten [b][d][ɦ][t] (waarbij [n] tot [m] assimileert bij [b]). Hoppenbrouwers (1990, p. 111) noemt dit een *eufonische* of *bindings-n*, die hij vergelijkt met

[35] Deels zijn deze een overblijfsel van het Middelnederlandse naamvalsysteem, waarbij uiteindelijk de vorm van de vierde naamval (die alleen bij mannelijke woorden verschilde van de eerste naamval) zich uit heeft gebreid naar de andere en de syntactische functies van de naamvallen verdwenen zijn (zie o.a. Swanenberg & Swanenberg 2002).

[36] [nə] en [nən] hebben de varianten [ənə] en [ənən]. "Bij deze varianten is *ene* de oudere en minder gebruikte vorm van de twee. De keuze tussen beide varianten wordt bepaald door een *optionele* regel die mede afhankelijk is van ritmische factoren." (Hoppenbrouwers 1990, p. 110)

[37] Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Oost-Brabants, waar er bij vrouwelijke woorden ook het bepaalde *d'* vóór vocalen is en bij de onzijdige ook het onbepaalde *e* voor bepaalde consonants.

de [n] die in het Engelse onbepaald lidwoord verschijnt voor vocalen: *an apple* tegenover *a man*.

Voor woorden in het meervoud geldt dat ze hetzelfde bepaalde lidwoord als vrouwelijke woorden krijgen: *de*. (Het onbepaalde lidwoord is hier niet van toepassing, behalve bij het exclamatieve *wè'n,* 'wat een', dat net als in het Nederlands bij woorden in het meervoud gebruikt kan worden.)

2.8.1.2. Voornaamwoorden

Voornaamwoorden (zoals bezittelijke, aanwijzende, vragende en onbepaalde) en de telwoorden *eën* [iə̯n], 'één', en *gin* [ɣɪn], 'geen' krijgen de volgende uitgangen:

mannelijk		**vrouwelijk**	**onzijdig**	**meervoud**
vocalen, [b][d][ɦ][t]	*andere consonanten*			
-[ən]	-[ə]	-**Ø**	-**Ø**	-**Ø**

tabel 16: de uitgangen bij voornaamwoorden

Dit illustreer ik aan de hand van de volgende voorbeelden:

mannelijk			
vocalen, [b][d][ɦ][t]	*andere consonanten*	*vocalen,* [b][d][ɦ][t]	*andere consonanten*
-[ən]	-[ə]	-[ən]	-[ə]
elk**en** dag	elk**e** middeg	oew**en** buurman	oew**e** naom
[ˈɛləkən däx]	[ˈɛləkə ˈmɪdəg]	[ˈuə̯əm ˈby:rmän]	[ˈuə̯ə nɒ:m]
ieder**en** aoved	ieder**e** keër	julli**ën** hof	julli**ë** vèger
[ˈidərən ˈɒ:vət]	[ˈidərə kiə̯r]	[ˈjəliən ɦɔf]	[ˈjəliə ˈvɛ:ɣər]
zo'n**en** hoöp	zo'n**e** waoge	die**ën** hond	die**ë** meens
[ˈzɔnən ɦuə̯p]	[ˈzɔnə ˈβɒ:ɣə]	[ˈdiən ɦɔnt]	[ˈdiə me:ns]
onz**en** Ad	onz**e** Piet	dez**en** baand	dez**e** jas
[ˈɔnzən ät]	[ˈɔnzə pit]	[ˈde:zəm bã:nt]	[ˈde:zə jäs]
d'r**en** oom	d'r**e** vriend	eën**en** haon	eën**e** vogel
[dərən o:m]	[dərə vrint]	[ˈiə̯nən ɦɒ:n]	[ˈiə̯nə ˈvo:ɣəl]
welk**en** autoow	welk**e** stoel	ginn**en** èèrm	ginn**e** gulde
[ˈβ̞ɛləkən ˈɔə̯toə̯]	[ˈβ̞ɛləkə stul]	[ˈɣɪnən ɛ:rəm]	[ˈɣɪnə ˈɣəldə]

tabel 17: voorbeelden bij de voornaamwoorden[38] *– mannelijk*

[38] Tot deze groep behoort merkwaardigerwijs ook het woord *oöm*, dat vóór de persoonsnaam verbogen wordt als een voornaamwoord: *oöme Piet, oömen Harrie.*

Merk op dat *elk, ieder* en *welk* wel één een -[ə] krijgen bij vrouwelijke woorden.

vrouwelijk		**onzijdig**	
-Ø		**-Ø**	
elk**e** vrouw	oe**Ø** haand	elk**Ø** mes	oe**Ø** pèèrd
[ˈɛləkə vrɔʊ̯]	[u ɦã:nt]	[ɛlək mɛs]	[u pɛ:rt]
ieder**e** tåffel	jullie**Ø** kat	ieder**Ø** oör	jullie**Ø** hèùs
[ˈidərə ˈtɒfəl]	[ˈjəli kät]	[idər uo̯r]	[jəli ɦœ:s]
zo'n**Ø** plaank	die**Ø** koei	zo'n**Ø** menneke	dè**Ø**[39] wåter
[zɔm plã:nk]	[di ku̯ɪ]	[zɔm ˈmɛnəkə]	[dɛ ˈβ̞ptər]
ons**Ø** Marian	dees**Ø** broek	ons**Ø** kiendje	dì**Ø** lèève
[ɔns märˈjän]	[de:z bruk]	[ɔns ˈkiɲt͡ʃə]	[dɪ lɛ:və]
d'r**Ø** vriendin	eën**Ø** moeder	d'r**Ø** broöd	eën**Ø** ding
[dər vrindɪn]	[ie̯m ˈmudər]	[dər bruo̯t]	[ie̯n dɪŋ]
welk**e** blom	gin**Ø** school	welk verhaol	gin**Ø** plezier
[ˈβ̞ɛləkə blɔm]	[ɣɪn sxo:l]	[β̞ɛlək fərˈɦɒ:l]	[ɣɪm pləˈzi:r]

tabel 18: voorbeelden bij de voornaamwoorden – vrouwelijk en onzijdig

Het meervoud gaat hetzelfde als de vrouwelijke woorden, met als kanttekening dat *zukke*, 'zulke', net als *welke*, een -[ə] krijgt.

meervoud
-Ø
zukk**e** baande [ˈzəkə ˈbã:ndə]
gin**Ø** schoen [ɣɪn sxun]
die**Ø** koeikes [di ˈku̯ɪkəs]
dees**Ø** dinger [de:s ˈdɪŋər]
hullie**Ø** kender [ɦəli ˈkɛndər]
heur**Ø** èèrpel [ɦø:r ˈɛ:rpəl]

tabel 19: voorbeelden bij de voornaamwoorden – meervoud

2.8.1.3. Bijvoeglijke naamwoorden

De bijvoeglijke naamwoorden of adjectieven zijn iets gecompliceerder. Bij ieder geslacht zijn ze namelijk van een bepaalde regel afhankelijk en elk van die regels is gebaseerd op een ander principe:

[39] Bij *dè* en *dì* is het geen kwestie van suffix maar van een compleet andere vorm.

- bij mannelijke woorden is de verbuiging afhankelijk van de klank die op het bijvoeglijk naamwoord volgt;
- bij vrouwelijke woorden is ze afhankelijk van de laatste klank van de stam van het bijvoeglijk naamwoord;
- bij onzijdige woorden is ze daarbij afhankelijk van de *determiner* die voorafgaat.

Dit levert de volgende situaties op. Bij mannelijke woorden geldt dezelfde regel als bij de lidwoorden en voornaamwoorden:

mannelijk gevolgd door	
klinkers, [b][d][ɦ][t]	*andere consonanten*
-[ən]	-[ə]

tabel 20: bijvoeglijke naamwoorden – mannelijk

Bij vrouwelijke woorden is de fonologische structuur van adjectief zelf van belang. Hoppenbrouwers (1990) formuleert het als volgt voor het Oost-Brabants: "De schwa-uitgang van het bijvoeglijk naamwoord wordt gedeleerd na een voorafgaande sonorant of een stemhebbende continuant." In het Langstraats dialect is dit sowieso niet het geval bij de continuanten (zoals [z]/[s]). Bij de continuanten komen op basis van mijn eerdere waarnemingen namelijk alleen vormen mét -[ə] voor - zelfs bij de oudste generatie. Bij de sonoranten wordt de uitgang -[ə] wel gedeleerd.

vrouwelijk voorafgegaan door	
sonorant	*andere consonanten*
Ø	-[ə]

tabel 20: bijvoeglijke naamwoorden – vrouwelijk

Bij onzijdige woorden geldt ten eerste dezelfde regel als die in de standaardtaal van kracht is: na een onbepaald lidwoord of bij gebrek aan een lidwoord krijgt het bijvoeglijk naamwoord geen uitgang; na een voornaamwoord of bepaald lidwoord krijgt het de uitgang [ə]. Hier is echter een kanttekening bij te plaatsen: ook als het bijvoeglijk naamwoord eindigt op een sonorant, wordt de [ə] gedeleerd. Dan is dus dezelfde regel van kracht als bij vrouwelijke NPs.

onzijdig		
voorafgegaan door		
onbepaald lidwoord; geen lidwoord	*voornaamwoord; bepaald lidwoord*	
Ø	*sonorant*	*andere consonanten*
	Ø	-[ə]

tabel 21: bijvoeglijke naamwoorden – onzijdig

In het meervoud is de verbuiging opnieuw in alle gevallen gelijk aan die van vrouwelijke woorden:

meervoud	
voorafgegaan door	
sonorant	*andere consonanten*
Ø	-[ə]

Hieronder zien we enkele voorbeelden. Let daarbij ook op de vorm van de lidwoorden en voornaamwoorden, die bij de mannelijke woorden op hun beurt ook weer afhankelijk is van de eerste klank van het adjectief.

mannelijk	
gevolgd door	
klinkers, [b][d][ɦ][t]	*andere consonanten*
-[ən]	-[ə]
zo'n**e** groöt**en** hoöp [ˈzɔnə ˈɣruo̯tən ɦuo̯p]	die**ën** aauw**e** pestoör [diən ˈaːu̯ə pəsˈtuo̯r]
d'r**en** dikk**en** hond [dərən ˈdɪkən ɦɔnd]	m'n**e** lui**e** stoel [mənə ˈlœy̯ə stul]
ginn**e** leuk**en** dag [ˈɣɪnə ˈløːkən däx]	ginn**en** bang**e** jonge [ˈɣɪnəm ˈbäŋə ˈjɔŋə]
d**en** aorig**en** dokter [dən ˈɒːrɪɣən ˈdɔktər]	'n**en** aokelig**e** kwèkert [nən ˈɒːkələɣə ˈkβ̞ɛːkərt]

tabel 22: voorbeelden bij de bijvoeglijke naamwoorden – mannelijk

vrouwelijk	
voorafgegaan door	
sonorant	*andere consonanten*
Ø	-[ə]
'n**Ø** roöi**Ø** blom [ən ruo̯ɪ̯ blɔm]	oe**Ø** groöt**e** tåffel [u ˈɣruo̯tə ˈtɒfəl]
zo'n**Ø** zwaor**Ø** kaast [zɔn zβ̞ɒːr kaːst]	d'r**Ø** zwart**e** kat [dər ˈzβ̞ärtə kät]
die**Ø** jong**Ø** koei [di jɔŋ kuɪ̯]	'n**Ø** loss**e** plaank [n ˈlɔsə plãːŋk]
heur**Ø** goei**Ø** vriendin [ɦøːr ɣuɪ̯ vrinˈdɪn]	gin**Ø** dikk**e** vrouw [ɣɪn ˈdɪkə vrɔu̯]

tabel 23: voorbeelden bij de bijvoeglijke naamwoorden – vrouwelijk

onzijdig	
voorafgegaan door	
onbepaald lidwoord; geen lidwoord	*voornaamwoord; bepaald lidwoord*
Ø	*sonorant* **Ø** *andere consonanten* [ə]
’n**Ø** leélek**Ø** pèèrd [ən ˈlḭɪlək pɛːrt]	dè liev**e** kèènd [dɛ ˈlivə kɛːnt]
goei**Ø** vleës [ɣuɪ̯ vliẹs]	’t natt**e** duukske [ət ˈnätə ˈdykskə]
wè’n**Ø** lekker**Ø** broöd [βẹɛn ˈlɛkər bruo̯t]	dè klen**Ø** mùske [dɛ klɛn ˈmœskə]

tabel 24: voorbeelden bij de bijvoeglijke naamwoorden – onzijdig

meervoud	
voorafgegaan door	
sonorant	*andere consonanten*
Ø	-[ə]
veul roöi**Ø** blomme [vøːl ruo̯ɪ̯ ˈblɔmə]	wè’n**Ø** dikk**e** verkes [βẹɛn dɪkə ˈvərəkəs]
die**Ø** lang**Ø** spriete [di läŋ ˈspritə]	haorig**e** beëste [ˈɦɒːrəɣə biẹ̯stə]
d’r**Ø** schoón**Ø** plaante [dər sxu̯ʊm ˈplãːntə]	de viez**e** stukskes [də ˈvizə ˈstəkskəs]

tabel 25: voorbeelden bij de bijvoeglijke naamwoorden – meervoud

Voor de volledigheid moet ik nog opmerken dat er in de dialecten van de langstraat in bepaalde gevallen een verschil is tussen de predicatieve vorm en de bijvoeglijke vorm van het adjectief, zelfs als ze allebei uitgangsloos zijn. Neem bijvoorbeeld de volgende twee Nederlandse zinnen:

(40) a. Dat vlees is goed.
b. Dat is goed vlees.

In beide gevallen heeft het adjectief geen uitgang: in zin (a) is het bijvoeglijk gebruikt; in zin (b) predicatief. Wat dit betreft komen de dialecten in kwestie overeen met het Nederlands. Bij adjectieven die op het foneem /d/ eindigen is er echter iets bijzonders aan de hand: dit foneem wordt net als in het Nederlands door eindverstemlozing als [t] gerealiseerd indien het bijvoeglijk naamwoord predicatief wordt gebruikt, maar bij de bijvoeglijke vormen – ook de uitgangsloze – wordt deze /d/ een semivocaal: hij wordt een [ɪ̯] of gaat op in de [ʊ̯] na diftongen met deze semivocaal als tweede element:

(41) a. Dè fleës is goed**Ø**.
[dɛ fliẹz ɪs xut]
b. Dè’s goei**Ø** vlëes.
[dɛs xuɪ̯ vliẹs]

Dit geldt dus voor alle bijvoeglijke naamwoorden die een dergelijke alternantie hebben (zoals *breëd~breeie, roöd~roöie, doöd~doöie*; *koud~kaauwe*, *oud~aauwe*). Nog een voorbeeld:

(42) a. 't Verken is al oud**Ø**.
[ət fɛrəkən ɪz äl ɔʊ̯t]
Het varken is al oud
b. 't is 'n ouw**Ø** verke.
[tɪz ən ɔʊ̯[40] vɛrəkə]
Het is een oud varken.

Er bestaat in de dialecten van de Langstraat dus een verder onderscheid tussen uitgangsloze vormen dat het Nederlands niet kent.

2.8.1.4. Hyperdialect

Net als de vorming van diminutieven is de verbuiging van lidwoorden, voornaamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden een onderdeel van de grammatica waarin hyperdialect voorkomt. Hoppenbrouwers (1990) merkt naar aanleiding van een onderzoek in Westerhoven bij Eindhoven op dat de uitgang [ən] "stevig is verankerd in het flexieparadigma". "Dank zij deze stevige basis in het klank-vormsysteem is de resistentie van dit aspect van de dialectgrammatica blijkbaar groter. Bij een aantal jongere informanten vertoont het gebruik van deze flexievormen zelfs hypercorrecte uitbreiding via een 'regel' die in bepaalde fonologische contexten *-en* toevoegt." (1990, p. 123). Zo heeft hij vormen als *'nen brejere straot* en *'nen hillen aauwen oma* gevonden waar in het authentieke dialect *'n brejer straot* gezegd zou worden: het gaat hier dus om vrouwelijke woorden die volgens de regels van mannelijke woorden verbogen worden. Hoppenbrouwers (p. 124): "Dergelijke 'ontsporingen', die leiden tot *superdialect*, komen pas voor bij de informanten die het genusonderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk op pronominaal niveau[41] niet meer hebben geleerd." In dit onderzoek zal ook op vormen van hyperdialect getest worden.

[40] In Kaatsheuvel en Waalwijk is de tweeklank in deze omgeving [aːʊ̯]. Zie *bijlage 1: beknopte fonologie*.
[41] Hierbij doelt Hoppenbrouwers op verwijswoorden: naar mannelijke woorden wordt in het authentieke dialect met *hij/ie* terugverwezen; naar vrouwelijke met *zij/ze*.

2.8.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we de grammaticale regels gezien voor de verbuiging van adnominale woorden: lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, onbepaalde, vragende, aanwijzende en bezittelijke voornaamwoorden. Hierbij hebben we gezien dat de verbuiging in eerste instantie van het woordgeslacht (mannelijk, vrouwelijk of onzijdig) en de aard van het adnominale woord afhankelijk is, maar verder een morfofonologisch proces is: de beginklank van een volgend woord én de eindklank van het verbogen woord zijn van belang, waardoor we te maken hebben met een systeem dat vele malen complexer is dan dat van het Standaardnederlands.

Ik verwacht daarom enerzijds een verlies van flexie: hoe jonger de spreker, hoe meer de buigingsvormen richting de standaardtaal gaan (*die**ën** dikk**e** boer* i.p.v. *die**ën** dikk**en** boer*; *'n ouw**e** vrouw* i.p.v. *'n aauw vrouw*). → **experiment 1 & 2** Daarentegen verwacht ik dat hoe jonger de spreker, hoe meer hypercorrecte buigingsvormen gebruikt worden (→ **experiment 1**) en goedgekeurd worden (→ **experiment 2**), vooral met [ə(n)] omdat dit zo'n gemarkeerd en opvallend morfeem is.

2.9. Vooropplaatsing bij imperatieven

2.9.1. Beschrijving

In sommige Brabantse dialecten (zie het overzicht in Barbiers 2013) vinden we in bepaalde gevallen bij imperatieven een afwijkende syntaxis ten opzichte van het Nederlands:

(43) Dan gå mer når de gemeénte!
[däŋ ɣɒ mɛr nɒr də ɣəmi̯ɪntə]
Ga dan maar naar de gemeente!

(44) Dè doe mer, jao!
[dɛ du mɛr jɒː]
Doe dat maar, ja!

(45) Die vat mer nie!
[di vät mɛr ni]
Pak die maar niet!

(46) Daor rèkent mer nie op!
[dɒːrɛːkənt mɛr ni ɔp]
Reken daar maar niet op!

Waar de imperatief in een zin in het Nederlands de eerste positie moet innemen, kan er in de Langstraatse dialecten een woord in de syntactische positie SpecCP verschijnen, hoger in de structuur dan de imperatiefvorm. Hier zitten echter enkele voorwaarden aan. Barbiers (2013, p. 274) formuleert de volgende beperkingen: het vooropplaatsen van een volledige constituent is niet mogelijk, zoals *dè boek* in zin (47); en wat vooropgeplaatst wordt, moet een distaal D-pronomen ('voor veraf'[42]; *distal D-pronoun*) zijn zoals in (43) t/m (46); het is niet mogelijk bij een proximaal D-pronomen ('voor dichtbij'; *proximate D-pronoun*) zoals in (48) t/m (51). Ook moet het focuspartikel *maar* (*mer/mar* in de dialecten in kwestie) aanwezig zijn:

(47) *Dè boek lees mer 's.
[dɛ buk leːs mɛr əs]
Lees dat boek maar eens.

(48) *Nou gå mer når de geminte!
*[nɔʊ̯ ɣɒ mɛr nɒr də ɣəmɪntə]
Ga nu maar naar de gemeente!

(49) *Dì doe mer, jao!
[dɪ du mɛr jɒː]
Doe dit maar, ja!

(50) *Dees vat mer nie!
[deːs vät mɛr ni]
Pak deze maar niet!

(51) *Hier rekent mer nie op!
[ɦiːrɛːkənt mɛr ni ɔp]
Reken hier maar niet op!

Zie Barbiers (2013) voor een syntactische verklaring van deze restricties. Voor het doel van dit onderzoek volstaat het de voorwaarden genoemd te hebben.

[42] De term D-pronomen omvat zowel aanwijzende (*dat*, *die*) als temporele (*dan*) en adverbiale (*daar*(*op*, *-mee*, *-in* etc.)) voornaamwoorden.

2.9.2. Hypotheses

In de voorafgaande paragraaf hebben we gezien dat in de drie dialecten in kwestie onder bepaalde voorwaarden pronomina in SpecCP geplaatst kunnen worden vóór een imperatief. De restricties, zo blijkt uit onderzoek van Barbiers (2013), zijn dat het pronomen distaal moet zijn en dat het focuspartikel *maar/mer/mar* gebruikt moet worden.

Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe minder de vooropplaatsing van distale pronomina bij imperatieven als grammaticaal wordt ervaren, onder invloed van het Standaardnederlands, waarin dit in alle gevallen ongrammaticaal is. Bovendien verwacht ik dat geen enkele spreker – noch oudere, noch jongere – de vooropplaatsing van proximale pronomina goedkeurt, omdat dit in beide taalvariëteiten ongrammaticaal is.

→ experiment 2

3. METHODE

In dit hoofdstuk zet ik de bij dit onderzoek gehanteerde methode uiteen. In paragraaf 3.1. ga ik in op de opzet van de twee experimenten, waarbij ik het doel toelicht, de procedure beschrijf en de teststimuli motiveer. Informatie over de 38 participanten die deel hebben genomen aan het onderzoek geef ik daarna in paragraaf 3.2.

3.1. Experimenten

In deze paragraaf beschrijf ik de twee experimenten, die beide met iedere participant zijn uitgevoerd. Er is steeds begonnen met experiment 1 en afgesloten met experiment 2. De twee experimenten duren bij elkaar dertig minuten. Er wordt slechts één participant tegelijk getest: als meerdere mensen op hetzelfde adres deelnemen, wordt aan de rest gevraagd de ruimte te verlaten tijdens de uitvoering van het experiment met de betreffende participant.

3.1.1. Experiment 1

3.1.1.1. Doel, opzet en procedure

Experiment 1 is gericht op semispontane productie, met als doel het gebruik van bepaalde grammaticale structuren te ontlokken zonder dat de taalgebruiker zijn expliciete grammatica aanspreekt. De participanten worden namelijk aangespoord om in hun variëteit in het dialectcontinuüm te beschrijven wat er op een filmfragment gebeurt. Hoewel deze methode minder spontaan taalgebruik oplevert dan bijvoorbeeld een informeel gesprek zonder aanwezigheid van een onderzoeker, heeft het als grote voordeel dat de participanten beperkt worden in waar ze over kunnen spreken, zodat de resultaten van de afzonderlijke participanten met elkaar te vergelijken zijn.

De participanten krijgen twaalf korte filmpjes (drie tot tien seconden) te zien die opgenomen zijn met een Canon 60D-camera en afgespeeld worden op een laptopcomputer. In ieder filmpje figureert de onderzoeker en voert hij één handeling uit met één of twee voorwerpen. De voorwerpen en handelingen zijn zo ondubbelzinnig en evident mogelijk gemaakt, zodat variatie in antwoorden zo veel mogelijk beperkt wordt. Zie de volgende paragraaf voor de motivatie van de gebruikte voorwerpen.

Tijdens het experiment gebruikt de onderzoeker het regiolect van Drunen, een taalvariëteit met secundaire maar vooral veel tertiaire dialectkenmerken die de onderzoeker in het dagelijks leven gebruikt in informele gesprekken met dialectgebruikers. De standaardtaal wordt vermeden om activatie daarvan te voorkomen, dit om invloeden die te wijten zijn aan de zogenoemde *observatieparadox*, zo veel als mogelijk is, te vermijden. Hoppenbrouwers (1990, p. 90):

> De tegenstrijdigheid ligt in het feit dat de onderzoeker in een altijd min of meer *formele* onderzoekssituatie gegevens moet verzamelen over het *informele* taalgebruik van zijn informanten. (. . .) Voor de (on-)gedwongenheid van de situatie is de taalvariëteit die de onderzoeker tijdens de interviews gebruikt, van vitaal belang. (. . .) Ook de onderzoeker van het regiolect heeft er dus alle belang bij om tijdens de interviews dat deel van het regiolectcontinuüm te gebruiken dat past bij zijn leeftijd en sekse, zodat de observatieparadox voor een belangrijk deel kan worden vermeden.

De antwoorden van de participanten worden opgenomen met een digitale voice-recorder van het merk Olympus VN-711PC en op basis daarvan getranscribeerd in het in deze scriptie gebruikte spellingssysteem (omdat de kleine fonologische verschillen die met dat systeem niet uitgedrukt kunnen worden, voor het doel van dit onderzoek niet relevant zijn).

opmerking over werkwoordsvervoeging bij gij

Zoals in paragraaf 2.4.2. staat beschreven, was het aanvankelijk de opzet om ook de werkwoordsvervoeging bij *gij* te onderzoeken in dit experiment. Er waren in de filmfragmenten gemakkelijk te benoemen handelingen verwerkt (zoals *slaan*, *kruipen*, *schrijven* etc.) waarbij het de bedoeling was dat de participanten in een volzin zouden antwoorden op de vraag *Wè gebeurt 'r hier?*, 'Wat gebeurt er hier?'. Omdat ik als onderzoeker herkenbaar in beeld kwam en degene was die de handelingen uitvoerde, was het de bedoeling dat de participanten hun zinnen zouden beginnen met *gij* en dan dus de bijbehorende werkwoordsvorm zouden gebruiken. Elliptische antwoorden zonder finiet werkwoord ("naar de emmer kruipen") zouden voorkomen worden doordat er steeds de vraag *Wè gebeurt 'r hier?* en niet *Wè doei ik hier?*, 'Wat doe ik hier?' gesteld werd. Vervolgens werd de participanten gevraagd om de zin in de verleden tijd te herhalen, waarbij ik het

voorbeeld *Ge lopt nå de schuur; ge liept nå de schuur*, 'je loopt naar de schuur; je liep naar de schuur' gaf.

Tijdens het experiment is echter al snel gebleken dat het – vooral bij de oudere sprekers – zeer moeilijk is om de onvoltooid verleden tijd te eliciteren: in veel gevallen hebben sprekers gebruik gemaakt van voltooide tijden (zoals *ge het/hat geslaon*, 'je hebt/had geslagen') en constructies waarbij het lexicale werkwoord niet het finiete werkwoord is (zoals *ge waart ån 't slaon*, 'je was aan het slaan'; *ge din slaon*, 'je deed slaan')[43]. In de gevallen waarin sprekers wél een finiete vorm in de verleden tijd gebruikt hebben, was dit soms in de rechte volgorde en soms in inversie (doordat de syntactische positie SpecCP gevuld was door bijvoorbeeld "toen") waarbij het onmogelijk bleek om beide volgorden te ontlokken, wat het onderling vergelijken te moeilijk heeft gemaakt. Door dit alles zijn de resultaten van dit kenmerk zo goed als niet op een systematische manier analyseerbaar en vergelijkbaar.

3.1.1.2. Teststimuli

In experiment 1 zijn uiteindelijk twee grammaticale structuren getest en geanalyseerd: *diminutieven* (2.7.) en *verbuiging van adnominale woorden* (2.8.). Deze structuren zijn uitermate geschikt voor semispontane productie, omdat ze – in tegenstelling tot bijvoorbeeld hulpwerkwoordverdubbeling – gemakkelijk uit te lokken zijn en – in tegenstelling tot bijvoorbeeld het gebruik van de eerste persoon meervoud in inversie – goed uit te beelden zijn.

Er wordt vijfmaal een handeling uitgevoerd met een voorwerp waarvan het woord het mannelijke geslacht heeft in het dialect, viermaal[44] met een vrouwelijk woord en zesmaal met een diminutief.

Bij het schrijven van de scripts waren er enkele beperkingen: allereerst moesten de woorden en woordgroepen uit te beelden zijn: *boerin* leent zich weliswaar goed als vrouwelijk woord dat begint met een medeklinker die in het geval van hyperdialect voor een adnominaal woord met een [n] zou zorgen, maar het woord is moeilijk uit te beelden.

---

[43] Zie het proefschrift van Boogaart (1999) voor de voorwaarden die aan het gebruik zitten van de onvoltooid verleden tijd in het Nederlands zitten. Hij maakt een onderscheid tussen de twee verschillende contexten *narratieve modus* en *non-narratieve* modus.

[44] Het dialectequivalent van *tafel* werd aanvankelijk ook getest, maar sprekers gebruikten er geen adnominale woorden bij: *op tafel*. Daar kwamen hier zo goed als geen bruikbare data uit.

Zo ook met de adjectieven: het eliciteren van woorden als *mooi* is onuitvoerbaar omdat het hier gaat om een subjectieve betekenis. Primaire kleuren zijn daarentegen zo goed als onbetwistbaar, maar de keuze wordt al gauw kleiner als ze met een [b][d][ɦ][t] moeten beginnen (met opnieuw het oog op de adnominale [n]). Bij de diminutieven is het niet anders: de woorden moeten zowel klinkerverkorting kunnen vertonen als gemakkelijk en helder uit te beelden zijn.

Hieronder beschrijf ik de twaalf filmpjes en de verwerking van de beoogde grammaticale structuren daarin. Hetgeen waarvan verwacht wordt dat de participant het noemt, is cursief weergegeven. Bij het eerste fragment bespreek ik de mogelijke vormvarianten in meer detail dan bij de volgende. De vormen van de adnominale staan hier aangegeven in hun authentieke vorm.

a. fragment 1

De onderzoeker toont gedurende twee seconden een rode *doek* en *geeft* deze vervolgens in een volgend shot aan iemand anders, waarbij op de handen gefocust wordt.

categorie	**beoogde vormen**
geslacht	mannelijk
substantief	*haanddoek* [ɦãːnduk], *theeidoek* [teɪ̯duk], *doek* [duk]
determiners	*'nen* [nən], *d'n* [dən], *dieën* [diən]
adjectief	evt. *roöie(n)* [ruo̯ɪ̯ə(n)]

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Als de participant *'n* [ən], *de* [də] of *die* [di] gebruikt, zou dat wijzen op invloed vanuit de standaardtaal. Daarnaast is het mogelijk dat de [n] weggelaten wordt: *'ne* [nə], *de* [də] of *dieë* [diə]. Aangezien dit dialectvormen zijn maar ondanks de geschikte fonologische omgeving geen [n] hebben, zou hier sprake zijn van een tussenvorm typisch voor het dialectcontinuüm.

b. fragment 2

De onderzoeker toont gedurende twee seconden een *tak* en *slaat* hiermee vervolgens in een volgend shot op een tafel.

categorie	beoogde vormen
geslacht	mannelijk
substantief	*tak* [täk]
determiners	*'nen* [nən], *d'n* [dən], *dieën* [diən]
adjectief	-

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

c. fragment 3

Het fragment begint met een shot van drie pennen: een rode, gele en blauwe. Vervolgens kijkt de camera over de schouder van de onderzoeker terwijl hij met de *blauwe pen* zijn *achternaam* op een vel papier *schrijft*.

categorie	beoogde vormen
geslacht	vrouwelijk
substantief	*pen* [pɛn]
determiners	*'n* [ən], *de* [də] of *die* [di]
adjectief	*blaauw* [blaːu̯]

categorie	beoogde vormen
geslacht	mannelijk
substantief	*naom* [nɒːm], *achternaom** [äxtərnɒːm]
determiners	*oewe(n*)* [uə(n)], *jouwe(n*)* [jɔu̯ə(n)]
adjectief	-

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Het gebruik van een [ə] bij het adjectief zou wijzen op standaardtalige invloeden. Merk op dat *blaauw* met een [b] begint, een medeklinker die bij mannelijke woorden voor een adnominaal woord met de uitgang [n] zorgt. Als het adjectief voorafgegaan wordt door een adnominaal woord op [n], zou dit wijzen op hyperdialect.

d. fragment 4

In dit fragment *snijdt* de onderzoeker een rode (*kunst*)*bloem* van haar steel af.

categorie	**beoogde vormen**
geslacht	vrouwelijk
substantief	*blom* [blɔm] of *bloem* [blum]
determiners	*'n* [ən], *de* [də] of *die* [di]
adjectief	evt. *roöi* [ruo̯ɪ̯]

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Het woord begint met een [b], dus hyperdialectvormen op [n] zijn mogelijk.

e. fragment 5

In dit fragment wordt eerst de onderzoeker getoond, waarna de camera naar een vel papier glijdt waarop een groot huis en klein huisje afgebeeld staan. De onderzoeker wijst vervolgens het *huisje* aan.

Door het contrast met het grotere huis zullen de participanten het kleinere definiëren met een diminutiefvorm. Hierbij is variatie mogelijk in het suffix en in de stamklinker volgens de in 2.7.2. gepresenteerde fasering:

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**
+dialectsuffix	+dialectsuffix	–dialectsuffix
+klinkerverkorting	–kinkerverkorting	–kinkerverkorting
hùske [ɦœskə]	*hèùske* [ɦœːskə], *huiske* [ɦœy̯skə]	*huisje* [ɦœy̯ʃə]

diminutief: beoogde resultaten

Natuurlijk zijn ook tussenfasen mogelijk, zoals fase c met een van de standaardtaal afwijkende klinker (zoals de lange monoftong in plaats van de diftong).

f. fragment 6

In dit fragment is de onderzoeker te zien die over een vloer naar een *emmer kruipt*.

categorie	**beoogde vormen**
geslacht	mannelijk
substantief	*eëmer* [ie̯mər], *emmer* [ɛmər]
determiners	*'nen* [nən], *d'n* [dən], *dieën* [diən]
adjectief	-

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Vormen zonder [n] liggend wellicht minder voor de hand dan bij *tak* of *doek*, gezien de [n] bij woorden die beginnen met een klinker een extra, eufonische functie heeft die hiaat voorkomt. (Zie ook paragraaf 2.7.1.1. bij de diminutieven)

g. fragment 7

De onderzoeker *trekt* in dit fragment een *draadje* uit een trui.

Bij het diminutief is variatie mogelijk in het suffix en in de stamklinker volgens de in 2.6.2. gepresenteerde fasering. Ook zijn verschillen in klinkerkwaliteit mogelijk, die bij de resultaten besproken zullen worden:

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**
+dialectsuffix	+dialectsuffix	–dialectsuffix
+klinkerverkorting	–kinkerverkorting	–kinkerverkorting
[drɒɪ̯kə]	[drɒ:ɪ̯kə]	[dra:tʃə]

diminutief: beoogde resultaten

h. fragment 8

De onderzoeker toont gedurende twee seconden een *jas* en *hangt* deze in een volgend shot aan het *haakje* dat naast een grote haak hangt voor een duidelijk contrast.

categorie	**beoogde vormen**
geslacht	mannelijk
substantief	*jas* [jäs]
determiners	*oewe(n*)* [uə(n)], *jouwe(n*)* [jɔʊ̯ə(n)]; *'ne* [nə], *de* [də], *dieë* [diə]
adjectief	-

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Bij de diminutiefvorm is variatie mogelijk in het suffix en in de lengte van de stamklinker volgens de in 2.6.2. gepresenteerde fasering. Ook zijn verschillen in klinkerkwaliteit mogelijk, die bij de resultaten besproken zullen worden:

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**
+dialectsuffix	+dialectsuffix	–dialectsuffix
+klinkerverkorting	–kinkerverkorting	–kinkerverkorting
håkske [ɦɒkskə]	*haokske* [ɦɒ:kskə]	*haakje* [ɦa:kjə]

diminutief: beoogde resultaten

i. *fragment 9*

Er komen drie broeken in beeld en de onderzoeker *wrijft* vervolgens over de *blauwe broek*.

categorie	**beoogde vormen**
geslacht	vrouwelijk
substantief	*broek* [bruk]
determiners	*'n* [ən], *de* [də] of *die* [di]; *oe* [u], *jou* [jɔʊ̯]
adjectief	*blaauw* [bla:ʊ̯]

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Merk op dat zowel *broek* als *blaauw* met een [b] begint, een medeklinker die bij mannelijke woorden voor een adnominaal woord met de uitgang [n] zorgt. De woordgroep is dus een ideale omgeving voor hyperdialect.

j. *fragment 10*

De onderzoeker *springt* over een *paaltje* langs de weg.

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**
+dialectsuffix	+dialectsuffix	+dialectsuffix
+klinkerverkorting	–kinkerverkorting	–kinkerverkorting
påltje [pɒɹtʃə]	*paoltje* [pɒ:ɹtʃə]	*paaltje* [pa:ɹtʃə]

diminutief: beoogde resultaten

In dit geval heeft het diminutief hetzelfde suffix als in de standaardtaal. De kans is hierbij dus dat sprekers de uitgang *-ke* of *-ske* gebruiken, wat zou wijzen op hyperdialect.

k. *fragment 11*

De onderzoeker *knijpt* in de *hand* van iemand anders.

categorie	**beoogde vormen**
geslacht	vrouwelijk
substantief	*haand* [ɦã:nt]
determiners	*'n* [ən], *de* [də] of *die* [di]; *z'n* [zən]
adjectief	-

naamwoorden: beoogde resultaten op het niveau van authentiek dialect

Merk op dat *haand* met een [ɦ] begint, een medeklinker die bij mannelijke woorden voor een adnominaal woord met de uitgang [ŋ] zorgt. Hyperdialect is dus mogelijk.

l. fragment 12

Er wordt een *doosje* getoond dat de onderzoeker in het volgende shot *vangt*.

Bij de diminutiefvorm is veel variatie mogelijk in de stamklinker: wellicht afhankelijk van de leeftijd van de spreker wordt er een diftong of een monoftong gebruikt (zie *bijlage 1: beknopte fonologie*). Hieronder ga ik uit van de diftong. Zie hoofdstuk 4 voor de waargenomen variatie:

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**
+dialectsuffix	+dialectsuffix	–dialectsuffix
+klinkerverkorting	–kinkerverkorting	–kinkerverkorting
doóske [dʉ̞ʊskə]	*doöske* [duo̯skə]	*doosje* [doːʃə]

diminutief: beoogde resultaten

3.1.1.3. Analyse

Bij de verwerking van de data zal per categorie (adnominale woorden en diminutiven) en per testitem een schema gemaakt worden waarin de vormen op leeftijd geordend zullen worden. Ik begin hieronder met de beschrijving van de analyse op het laagste niveau: de *classificatie* (a) van de gebruikte vormen. Hierna zal ik beschrijven hoe de analyse gemaakt wordt per leeftijdsgroep *per testitem* (b). Uiteindelijk wordt de analyse op het hoogste niveau gemaakt: per leeftijdsgroep *per grammaticaal verschijnsel* (c).

a. classificatie van gebruikte vormen

adnominale woorden

Bij de adnominale woorden zal slechts gekeken worden naar de uitgangen: Ø, [ə] of [ən].

Merk op dat er bij het bepaald lidwoord geen verschil bestaat tussen Ø en [ə] (beide zijn *de*), terwijl andere determiners dit wel hebben: Ø (*die*, *'n*, *z'n*) tegenover [ə] (*dieë*, *'ne*, *z'ne*). Daarom zal het gebruik van een bepaald lidwoord apart aangegeven worden naast de andere adnominale woorden en de bijvoeglijke naamwoorden. Indien een spreker *de vaotdoek* zegt, is dit dus ambigu: ofwel standaardtalig, ofwel dialect; bij *de viezen doek* neemt de rest van de NP de ambiguïteit daarentegen weg. Zie het schema hieronder.

In de laatste kolom wordt er bij iedere spreker per woordgroep een classificatie gegeven van de gebruikte vormen door middel van de volgende codes. (Andere combinaties dan de onderstaande zijn niet aangetroffen). Zie voor een verklaring bij de code A* de opmerking verderop:

code	**verklaring**	**voorbeeld(en)**
A	authentieke verbuiging	*'n**en** haanddoek; 'n**e** groöt**en** doek; 'n**e** tak*
A*	authentieke verbuiging met [n] vóór [t]	*'n**en** tak*
N	onbetwistbaar compleet standaardtalige verbuiging (zie ook M)	*'n_ doek; de_ blauw**e** broek*
NA	standaardtalige determiner maar authentiek adjectief	*'n_ rooi**en** haanddoek*
AN	authentieke determiner maar standaardtalig adjectief	*'n**e** rooie_ haanddoek*
aN	authentieke verbuiging zonder [n] waar verreist en standaardtalig adjectief	*die**ë**_ dikk**e**_ doek;*
M	ambigu: zowel authentiek als standaardtalig	*'n_ balpen; de_ broek; 'n_ dikk**e** broek; de_ vaotdoek*
Hn1	hyperdialect met [ən] in de determiner (en [ə] in het adjectief)	*'n**en** balpen; 'n**en** blaauw**e** balpen*
Hn2	hyperdialect met [ən] in de determiner én in het adjectief	*'n**en** blaauw**en** balpen*
He	hyperdialect met [ə] in de determiner (uitgezonderd het bepaald lidwoord *de*) en het adjectief	*'n**e** blaauw**e** balpen*

tabel 26: coderingen bij de adnominale verbuiging

Let erop dat het volgende onderscheid niet gemaakt is:

- authentieke verbuiging (A) waarbij er alleen determiner is gebruikt: *'nen doek*;
- authentieke verbuiging (A) waarbij er een determiner én een adjectief gebruikt zijn: *'ne groöten doek*.

Dit geldt ook voor de code N. Er zouden argumenten aangedragen kunnen worden om dit onderscheid wel te maken: het feit dat een spreker bewijst beide woorden authentiek te verbuigen, verschaft nauwkeurigere informatie dan het feit dat een spreker de determiner juist weet te verbuigen (terwijl hij of zij het adjectief misschien standaardtalig zou verbuigen). Aan zo'n classificatie kleven echter enkele nadelen. Het eerste is dat er een

extra aanduiding AA zou komen. Hierdoor zou er in de tabellen een onderscheid ontstaan dat verwarrend zou kunnen werken: als leeftijdsgroep 1 20% A heeft en 80% AA, en leeftijdsgroep 2 60% A en 40% AA, is dit vooral het resultaat van het feit dat leeftijdsgroep 1 *geheel toevallig* vaker een adjectief heeft gebruikt dan leeftijdsgroep 2. Dit zegt allicht niet dat leeftijdsgroep 1 adjectieven beter zou weten te verbuigen, dus het onderscheid in classificaties is niet informatief. Bovendien zou dit voor nog twee extra codes zorgen: AM (authentieke determiner; ambigu adjectief: *'n**e** groöt**e** vaotdoek*) en MA (ambigue determiner; authentiek adjectief: *de groöt**en** haanddoek*), terwijl deze beide nominale woordgroepen authentiek zijn en in de huidige analyse dus ook als zodanig behandeld worden. (Het onvermijdelijk vertroebelende effect van het gebruik van M is er helaas al bij bepaalde woorden, zoals *de vaotdoek*; zie tabel.) Al met al zouden de extra classificaties de tabellen dus onoverzichtelijker maken en de zaken onnodig compliceren. Waar de determiner en het adjectief zich echter beduidend anders van elkaar gedragen, is dit vanzelfsprekend aangegeven met de in de tabel te vinden codes (zoals AN, waarbij de spreker in kwestie het adjectief niet authentiek verbuigt in tegenstelling tot de determiner).

Tijdens het experiment is naar voren gekomen dat – in tegenstelling tot de beschreven regels in paragraaf 2.8.1. – de [ən] zelfs bij de oudste generatie niet vóór [t] voorkomt, op enkele uitzonderingen na. Omdat [ə] hier de default lijkt, is [ən] behandeld als apart geval en heeft deze uitgang dus de code A* gekregen. Zie ook hoofdstuk 4 en 5.

Indien een spreker twee antwoorden heeft gegeven, worden de codes naast elkaar geplaatst gescheiden met een ampersand: bijvoorbeeld N & A of M & Hn1. Zie de volgende paragrafen voor de wijze van telling in dit geval.

diminutieven

Ook bij de diminutieven zullen de gebruikte vormen geclassificeerd worden door middel van een codering. Er is hierbij een onderscheid gemaakt tussen woorden die een lange monoftong hebben buiten de diminutiefvorm en woorden die daar een diftong hebben. Het was namelijk niet houdbaar om deze twee categorieën woorden op dezelfde manier te analyseren: het woord met een diftong, *doös,* 'doos', heeft vormvarianten en bijzonderheden opgeleverd die bij de woorden met een monoftong niet gevonden zijn en ook niet mogelijk zijn, en andersom.

code	verklaring	voorbeeld(en)
A	authentiek: korte klinker; dialectsuffix	*p**å**l**tje***
Al	authentiek: lange/niet-verkorte klinker; dialectsuffix	*p**ao**l**tje***
N1	korte klinker met standaardtalig timbre: ontrond: [ɑ]	*p**a**l**tje***
N2	korte klinker met standaardtalig timbre: verhoogd: [ɔ]	*p**o**l**tje***
Nl	lange klinker met een timbre dat in de richting van de Standaardtaal gaat: ontrond: [ɑː] i.p.v. [ɒː]: lange versie van Standaardnederlands [ɑ]	*p**aa**l**tje***
Hske	hyperdialect met de uitgang *-ske*	*pV̄l**ske***
Hke	hyperdialect met de uitgang *-ke*	*pV̄l**ke***
X	niet-classificeerbare bijzonderheid in de klinker	

tabel 27: coderingen bij de diminutieven met een lange monoftong

code	verklaring	voorbeeld(en)
Au	authentiek met umlaut: [ɵ]	*duske*
A1	authentiek: verkorte diftong: [u̯ʊ]	*doóske*
A2	authentiek: verkorte diftong met wegvallen semivocaal: [ʊ]	*dóske*
Nk	korte klinker met standaardtalig timbre: [ɔ]	*doske*
Nl	lange klinker met standaardtalig timbre: /oː/ > [oʊ̯]	*dooske*

tabel 28: coderingen bij de diminutieven met een diftong

b. per testitem

Na de classificatie zal gekeken worden wat de codes zijn per leeftijdsgroep[45] per testitem. Er zal dus nog niet besproken worden welke scores een bepaalde leeftijdsgroep bij de adnominale verbuiging heeft, maar welke scores die groep bij bijvoorbeeld het woord *tak* heeft. Deze tussenstap is niet onbelangrijk omdat ieder onderzocht woord een eigen set met mogelijkheden en bijzonderheden heeft, die vervolgens bij de discussie ieder afzonderlijk besproken kunnen worden.

De codes zullen in een tabel geplaatst worden met daarbij de percentages voor iedere leeftijdsgroep. Zo zal blijken hoe vaak een code per testitem in een bepaalde leeftijdsgroep voorkomt.

[45] Zie voor een bespreking van de leeftijdsgroepen paragraaf 3.2.

Als een spreker twee vormen heeft gebruikt die qua classificatie van elkaar afwijken, krijgt hij of zij bij iedere classificatie een half punt. Zo blijft het aandeel van iedere spreker gelijk. (Bij tweemaal één vol punt zou het lijken dat er twee participanten, met dus ieder een andere grammatica, een antwoord hebben gegeven. Zie ook paragraaf 3.1.2.3.a.)

c. per grammaticaal verschijnsel

Uiteindelijk zal de laatste stap in de analyse genomen worden: een analyse per grammaticaal verschijnsel voor iedere leeftijdsgroep. Dit geeft een totaalbeeld van de scores. De codes zullen ook hier in een tabel geplaatst worden met daarbij de percentages voor iedere leeftijdsgroep. Zo zal blijken hoe vaak een code per grammaticaal verschijnsel in een bepaalde leeftijdsgroep voorkomt.

3.1.2. Experiment 2

3.1.2.1. Doel, opzet en procedure

In experiment 2 worden alle negen de structuren uit hoofdstuk 2 onderzocht door middel van een *grammaticality judgement task*. Het doel hiervan is erachter te komen wat de grammaticale intuïties van de spreker bij een bepaalde structuur zijn. Als voordeel heeft deze methode dat alle mogelijke structuren bevraagd kunnen worden; het nadeel ervan is echter dat de spreker expliciet zijn mentale grammatica aanspreekt en daardoor niet spontaan spreekt. Het kan dus voorkomen dat een spreker antwoordt op basis van zijn *kennis* van het dialect en vertelt wat authentieke dialectgebruikers zouden zeggen in plaats van wat hij of zij zelf spontaan zou gebruiken. Ook kan het zijn dat bepaalde dialectstructuren zo onbewust gebruikt worden, dat de spreker bij het nadenken erover automatisch richting de standaardtaal gaat, waar hij of zij de regels wellicht bewuster van kent. Dit kan versterkt worden door het feit dat de spreker zich ervan bewust is dat het om een onderzoek gaat. Zie ook paragraaf 5.11.3.

De participanten krijgen dertig zinnen te horen, een niet te groot aantal om de nadelige invloeden van vermoeidheid te voorkomen. In iedere zin komt één teststructuur voor. De zinnen zijn van tevoren ingesproken door twee sprekers: vijftien zinnen door een vrouw van 65 uit Waalwijk (aangeduid als W), vijftien zinnen door een vrouw van 59 uit Kaatsheuvel (aangeduid als K). Beide personen spreken een vrij authentiek dialect en

spreken in het dagelijks leven vrijwel geen Standaardtaal, hoewel ze die wel machtig zijn. Bij de voorbereiden van het experiment zijn de zinnen door de onderzoeker in het Nederlands aan de vrouwen aangeboden, waarna zij ze in hun dialect hebben vertaald. Vervolgens heeft de onderzoeker de zin gemanipuleerd en aan de vrouwen gevraagd om de gemanipuleerde versie in te spreken. Deze manipulatie kan verschillende zaken inhouden:

- vervanging door een standaardtalig element
- vervanging door een hyperdialectisch element
- vervanging door incorrect dialectisch element
- toevoeging van een ouder element

Hieronder geef ik een voorbeeld van vervanging door een standaardtalig element. Zin (52a) is de Nederlandse zin die ter vertaling aangeboden is; zin (b) is de vertaling door de twee vrouwen; zin (c) de uiteindelijk gebruikte manipulatie:

(52) a. Mari gaat vanavond naar Jan.
b. Mari gå venaoved når Jan**ne**
[märi ɣɒ vənɒvət nɒr jänə]
c. Mari gå venaoved når JanØ
[märi ɣɒ vənɒːvət nɒr jän]

In de gemanipuleerde versie ontbreekt dus de naamvalsuitgang [ə], zoals in de Standaardtaal.

Van tevoren wordt de participanten verteld dat ze dertig ingesproken zinnen zullen horen die ingesproken zijn door twee vrouwen die een ander soort ("platter of minder plat") dialect uit de regio Drunen, Waalwijk, Kaatsheuvel spreken. De opgenomen zinnen worden vervolgens één voor één afgespeeld voor de participanten. Die krijgen bij iedere zin de opdracht om hem in hun eigen formulering en in hun eigen versie van het dialect na te vertellen. Ze worden hierbij aangespoord om dit in het 'platste' dialect te doen dat zij zelf nog zouden gebruiken, zonder dat het voor hen onnatuurlijk wordt. Daarbij vertel ik ze dat dit dialect weinig tot veel kan afwijken van wat ze horen. De zin wordt desgewenst meerdere keren afgespeeld. Vervolgens wordt de participanten gevraagd of zij het ook op die manier zouden zeggen en wordt ze de tijd gegeven om tot hun eigen

formulering te komen. Hiermee probeer ik te voorkomen dat een participant de stimulus meteen na het beluisteren letterlijk herhaalt.

Doordat er in totaal negen grammaticale structuren worden onderzocht in dertig zinnen en iedere structuur maximaal vijf keer voorkomt, fungeren de stimuli als elkaars *fillers*.

De antwoorden van de participanten worden ook in dit geval opgenomen met de voicerecorder van het merk Olympus VN-711pc en op basis hiervan getranscribeerd in het spellingssysteem.

3.1.2.2. Teststimuli

In experiment 2 worden negen grammaticale structuren getest: *naamvallen bij voornamen* (2.1.), *hulpwerkwoordverdubbeling* (2.2.), *dubbele complementizers* (2.3.), *werkwoordsvervoeging: gij* (2.4.), *werkwoordsvervoeging: het suffix* [mə] (2.5.), *werkwoordsvervoeging: het suffix* [ɣ] (2.6.), *diminutieven* (2.7.), *verbuiging van adnominale woorden* (2.8.), *vooropplaatsing bij imperatieven* (2.9.).

In iedere zin komt één soort grammaticale structuur voor en in alle zinnen is die structuur gemanipuleerd.

Hieronder beschrijf ik de dertig zinnen en de verwerking van de beoogde grammaticale structuren daarin, gegroepeerd per item; ze staan dus niet in de volgorde waarin ze aangeboden worden aan de participanten. (De nummers bij de zinnen geven de volgorde in het experiment aan). In zin (a) wordt hieronder steeds de authentieke zin getoond; in zin (b), die de participanten te horen krijgen, bevindt zich de manipulatie.

a. naamvallen bij voornamen

Er zijn drie zinnen waarin deze structuur voorkomt – (1), (9) (tweemaal) en (25) – voor een totaal van vier items. In drie van deze gevallen ontbreekt de naamvalsuitgang: eenmaal als lijdend voorwerp, tweemaal na een voorzetsel. In één geval is de uitgang aanwezig als genitief:

1. a. Hedde Tinie**s** nog gezien? K
   [ɦɛdə tinis nɔxəziːn]
   b. Hedde TinieØ nog gezien?
   [ɦɛdə tini nɔxəziːn]
   Heb je Tinie nog gezien?

9. a. Dè's Att**e** fiets, nie die van Piet**e**. K
[dɛs ätə fits ni di väm piːtə]
b. Dè's Att**e** fiets, nie die van PietØ.
[dɛs ätə fits ni di väm piːt]
Dat is Ads fiet, niet die van Piet.

25. a. Mari gå venaoved når Jann**e**. W
[märi ɣɒ vənɒvət nɒ jänə]
b. Mari gå venaoved når JanØ
[märi ɣɒ vənɒvət nɒ jän]
Mari gaat vanavond naar Jan.

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie wél de naamvalsuitgang gebruikt en dus authentieker dialect spreekt en of hij of zij – in het geval van zin (9) –*Atte* vervangt door *Ad z'n* of *Ads* en daarmee voor een standaardtalige variant kiest.

b. hulpwerkwoordverdubbeling

Er zijn twee zinnen waarin deze structuur voorkomt – (2) en (17) – voor een totaal van twee items. Zin (2) bevat de verdubbeling van het hulpwerkwoord *hebbe*, 'hebben', en zin (17) bevat het hulpwerkwoord *zen*, 'zijn'. In allebei de zinnen is er sprake van een voltooide status: in zin (2) is het 'geparkeerd hebben' voorbij (dat wil zeggen: de auto staat niet meer geparkeerd); in zin (17) is het 'gevallen zijn' voorbij (dat wil zeggen: de persoon is opgestaan en inmiddels gearriveerd met de fiets).

2. a. Ik ha m'ne waoge daor 'n tedje gepakeerd. W
[ɪk ɦä mənə β̞ɒːɣə dɒːʁ ən tɛt͡ʃə ɣəpəkeːχt]
b. Ik ha m'ne waoge daor 'n tedje gepakeerd **gehad**.
[ɪk ɦä mənə β̞ɒːɣə dɒːʁ ən tɛt͡ʃə ɣəpəkeːχt xəɦät]
Ik had m'n auto daar een tijdje geparkeerd.

3. a. Ze is drie kere van d'r fiets gevalle vurdè se 'r was. K
[zɪs dʁi keʁ vän dəʁə fits xəvälə fəʁdɛ səʁ β̞ɑs]
b. Ze is drie kere van d'r fiets gevalle **gewiest** vurdè se 'r was.
[zɪs dʁi keʁ vän dəʁə fits xəvälə ɣəβ̞ist fəʁdɛ səʁ β̞ɑs]
Ze is drie keer van haar fiets gevallen voordat ze er was.

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie van de zin de hulpwerkwoordverdubbeling gebruikt.

c. dubbele complementizers

Er zijn vier zinnen waarin deze structuur voorkomt – (4), (13), (22) en (27) – voor een totaal van vier items. Bij iedere zin gebruikten de vrouwen die deze vertaalden, de extra complementizer *dè*. In de aan de participanten aangeboden zinnen ontbreekt deze echter.

4. a. Vraog 's of **dè** se mèèrgen ok kome. W
[vʁɒːɣ ɪz ɔf dɛ sə mɛːʁəɣən ɔkoːmə]
b. Vraog 's of Ø se mèèrgen ok kome.
[vʁɒːɣ ɪz ɔf sə mɛːʁəɣən ɔkoːmə]
Vraag eens of ze morgen ook komen.

13. a. Sinds **dè** tjie daor woónt, hitjie 't goed når z'ne zin. K
[sɪnz dɛ tʃi dɒːʁ β̞ʊ̞ʊnt ɦɪtʃət xuːt nɒ zənə zɪn]
b. Sinds Ø die daor woónt, hitjie 't goed når z'ne zin.
[sɪnz di dɒːʁ β̞ʊ̞ʊnt ɦɪtʃət xuːt nɒ zənə zɪn]
Sinds hij daar woont, heeft hij het goed naar zijn zin.

22. a. Kekt toch 's hoe mooi **dè** se 't hier ån de kaant heei. W
[kɛktɔɣ ɪsu moːɪ̯ dɛ sət hiːʁ ɒn də kãːnt heɪ̯]
b. Kekt toch 's hoe mooi Ø se 't hier ån de kaant heei.
[kɛktɔɣ ɪsu moːɪ̯ sət hiːʁ ɒn də kãːnt heɪ̯]
Kijk toch eens hoe mooi ze het hier opgeruimd heeft.

27. a. Dè's dieë weg wår **dè** se iederen dag overhene reei. W
[dɛs tiə β̞ɛx β̞ɒʁ dɛ sə idəʁən däɣ ovəʁɦeːnə ʁeɪ̯]
b. Dè's dieë weg wår Ø se iederen dag overhene reei.
[dɛs tiə β̞ɛx β̞ɒʁ sə idəʁən däɣ ovəʁɦeːnə ʁeɪ̯]
Dat is die weg waar ze iedere dag overheen reed.

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie van de zin de dubbele complementizer gebruikt.

d. werkwoordsvervoeging bij gij

Er zijn vier zinnen waarin deze structuur voorkomt – (3), (12), (18) en (28) – voor een totaal van vier items. In alle gevallen gaat het om de verleden tijd van sterke/onregelmatige werkwoorden. Zin (3) bevat het onregelmatige werkwoord *zen*, waarbij de verleden tijd in het authentieke dialect sterk afwijkt van de uit het Standaardnederlands overgenomen vorm in jongere regiolectvariëteiten. In zin (12) ontbreekt in de aangeboden versie slechts de uitgang [t]; er is dus niet voor de geheel standaardtalige variant gekozen, *kwam*. Het werkwoord staat op de laatste plaats in de zin.

In zin (18) ontbreekt ook alleen de uitgang, maar volgt er een klinker in het volgende woord. In zin (28) zou de uitgang zich tot slot tussen twee vocalen bevinden, dus het ontbreken ervan zou op kunnen vallen. Alle zinnen bieden dus een ideale omgeving voor het gebruiken van de [t]. Het achterwege laten ervan zou dus duidelijk laten zien dat de spreker de uitgang zelfs in de gunstigste gevallen niet gebruikt, een duidelijker beeld dan we zouden krijgen bij een zin als *ge dronk(t) gin druppel.*

3. a. Gij **waart** blij. W
[ɣɛɪ̯ β̞aːχt blɛɪ̯]
b. Gij was blij.
[ɣɛɪ̯ β̞äs blɛɪ̯]
Jij was blij.

12. a. Ik wies nie dè chij ok kwaam**t**. W
[ɪk β̞is ni dɛ ɣɛɪ̯ ɔk kβ̞aːmt]
b. Ik wies nie dè chij ok kwaamØ.
[ɪk β̞is ni dɛ ɣɛɪ̯ ɔk kβ̞aːm]
Ik wist niet dat jij ook kwam.

18. a. Gij ging**t** op dieë stoel zitten. K
[ɣeɪ̯ ɣɪŋt ɔp diə stuːɹ zɪtə]
b. Gij gingØ op dieë stoel zitten.
[ɣeɪ̯ ɣɪŋ ɔp diə stuːɹ zɪtə]
Jij ging op die stoel zitten.

28. a. Ge reei**t** ‘r gaauw langs. K
[ɣə ʁeɪ̯təʁ ɣaːʊ̯ läŋs]
b. Ge reeiØ ‘r gaauw langs.
[ɣə ʁeɪ̯əʁ ɣaːʊ̯ läŋs]
Je reed er gauw langs.

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie de uitgang [t] gebruikt of in het geval van zin (3) de dialectvariant gebruikt.

e. werkwoordsvervoeging: het suffix [mə]

Er zijn drie zinnen waarin deze structuur voorkomt – (5), (19) en (30) – voor een totaal van drie items. In alle drie de zinnen is de dialectische werkwoordsvorm met het suffix [mə] vervangen door het standaardtalige equivalent zonder suffix en samentrekking.

5. a. Hullieë Karel **hemme** nie meegeteld. K
[ɦəliə kaːʁəɹ ɦɛmə ni meɪ̯ɣətɛɹt]
b. Hullieë Karel **hebbe we** nie meegeteld.
[ɦəliə kaːʁəɹ ɦɛbə β̞ə ni meɪ̯ɣətɛɹt]
Karel (van de andere familie) hebben we niet meegeteld.

19. a. **Zomme** dè wel doen? K
[zɔmə dɛ β̞ɛɹ duːn]
b. **Zouwe we** dè wel doen?
[zʌʊ̯ə[46] β̞ə dɛ β̞ɛɹ duːn]
Zouden we dat wel doen?

20. a. Daor **hamme** nie op gelet. K
[dɒːʁ ɦämə ni ɔp xəlɛt]
b. Daor **hadde we** nie op gelet.
[dɒːʁ ɦɑdə β̞ə ni ɔp xəlɛt]
Daar hadden we niet op gelet.

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie van de zin de standaardtalige werkwoordsvorm en het persoonlijk voornaamwoord vervangt door de vorm met [mə].

f. werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ]

Er zijn drie zinnen waarin deze structuur voorkomt – (11), (15) en (24) – voor een totaal van drie items. In alle drie de zinnen is de dialectische werkwoordsvorm met het suffix [ɣ] vervangen: in zin (11) door een vorm die ook in het dialect voorkomt en eindigt op [ɪ̯]; in zin (15) en (24) is de vorm vervangen door het standaardtalige equivalent die op een [t] eindigt, waardoor er de opeenvolging [tət] ontstaat, een combinatie die in het authentieke dialect op verschillende manieren vermeden wordt (zie paragraaf 2.4.1.1. en 2.6.1.).

11. a. Hier **hig** 't nie gesneeuwd W
[ɦiːʁ ɦɪɣ ət ni ɣəsneːʊ̯t]
b. Hier **heei** 't nie gesneeuwd
[ɦiːʁ ɦeɪ̯ ət ni ɣəsneːʊ̯t]
Hier heeft het niet gesneeuwd.

24. a. Ze **hag** 't nie breëd. K
[zə ɦäɣ ət ni bʁiɛ̯t]
b. Ze **had** 't nie breëd.
[zə ɦät ət ni bʁiɛ̯t]
Ze had het niet breed.

[46] De spreekster heeft de uitspraak [ʌʊ̯] van de diftong die in het authentieke dialect als [ɔʊ̯] klinkt.

15. a. Ge **doeg** 't nie war! W
[ɣə duɣ ət ni β̞äχ]
b. Ge **doet** 't nie war!
[ɣə dut ət ni β̞äχ]
Je doet het niet, hè! (gebod)

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie van de zin de [ɪ̯] of de [t] inwisselt voor [ɣ].

Er moet bij voorbaat bij opgemerkt worden dat beide vrouwen bij het inspreken ook de vormvariant [ɦäɪ̯] noemden. De kans is dus groot dat deze vorm veel aangetroffen wordt.

g. diminutieven

Aangezien de diminutieven uitvoerig zijn getest in experiment 1, worden hier slechts twee hyperdialectische varianten aangeboden in twee zinnen – (6) en (20). Beide vormen zijn eerder opgemerkt door Swanenberg (zie paragraaf 2.7.1.4.). In het geval van zin (6) wordt *-ske* in plaats van *-ke* gebruikt; bij (20) wordt *-ske* in plaats van *-je* gebruikt.

In beide gevallen gaat het overigens om een 'leenwoord' in het dialect. Waar veelgehoorde vormen als *pâltje* eventueel nog in het mentale lexicon opgeslagen zouden kunnen worden in plaats van dat ze via regels zouden worden afgeleid[47], geschiedt de vorming van een diminutief bij *appartement* waarschijnlijk op basis van grammaticale regels[48].

6. a. We hebben 'n club**ken** opgericht.
[β̞ə ɦɛbən əŋ kləpkən ɔpxəʁɪxt]
b. We hebben 'n club**sken** opgericht.
[β̞ə ɦɛbən əŋ kləpskən ɔpxəʁɪxt]
We hebben een clubje opgericht.

20. a. Dè's 'n mooi appartement**je**.
[dɛz ə moːɪ̯ äpäχtəmɛɲt͡ʃə]
b. Dè's 'n mooi appartement**ske**.
[dɛz ə moːɪ̯ äpäχtəmɛnskə]
Dat is een mooi appartementje.

[47] Zie bijvoorbeeld de *usage based*-theorieën zoals beschreven in Bybee & Slobin (1982); Bybee (2001).
[48] Als dialectsprekers niemand ooit *pâlke* horen zeggen, klinkt zo'n vorm al meteen vreemd. Bij *appartement*, waarvan de verkleiningsvorm sowieso zeldzaam is, kunnen ze dus niet op hun geheugen bouwen.

Er zal gekeken worden of de participant in zijn of haar versie het hyperdialect goedkeurt of een in het dialect grammaticaal correcte vorm gebruikt.

b. verbuiging van adnominale woorden

Er zijn vijf zinnen waarin deze structuur voorkomt – (7), (10), (16), (23) en (29) – voor een totaal van vijf items.

De woorden die gekozen zijn, zijn vrij gangbaar. Het nadeel van deze keuze is dat de verbuigingen van de woordgroepen zich als *chunks* in het mentale lexicon kunnen bevinden in plaats van afgeleid te worden op basis van regels[49]: zelfs sprekers die ze niet spontaan zouden produceren, zouden ze uit hun geheugen kunnen opzeggen. Het voordeel is daarentegen dat het contrast tussen de oudste en de jongste groep op deze manier zo duidelijk mogelijk kan worden: als de jongste groep bij deze woorden geen authentiek dialect gebruikt, is dat een teken dat ze – ondanks dat ze in een omgeving leven waarin ze deze *chunks* aangeboden krijgen – een fundamenteel andere grammatica hebben dan degenen die de woordgroepen authentiek produceren.

In zin (7) en (10) gaat het om hyperdialect bij vrouwelijke woorden: bij (7) zijn de hyperdialectische elementen fonologisch correct (aangezien ze bij een mannelijk woord zoals *opa* zo gebruikt zouden worden in het authentieke dialect).

7. a. Dè's m'nØ aanderØ oma. K
[dɛs mən ã:ndəʁ o:mä]
b. Dè's m'n**en** aander**en** oma.
[dɛs mənən ã:ndəʁən o:mä]
Dat is m'n andere oma.

Bij zin (10) is de vorm van het bijvoeglijk naamwoord fonologisch incorrect (aangezien er in het authentieke dialect nooit een uitgang [n] vóór [k] verschijnt).

10. a. DieØ zwaorØ kaast gooi ik weg. W
[di zβ̞p:χ ka:st xo:ɪ̯ ɪk β̞ɛx]
b. Die**ë** zwaor**en** kaast gooi ik weg.
[diə zβ̞p:ʁən ka:st xo:ɪ̯ ɪk β̞ɛx]
Die zware kast gooi ik weg.

[49] Zie opnieuw de *usage based*-theorieën zoals beschreven in Bybee & Slobin (1982); Bybee (2001).

Zin (16) is anders gemanipuleerd: de uitgang [n] die in het authentieke voorkomt, is in beide gevallen weggelaten, terwijl buigings-[ə] van *die**ë*** wél is behouden. Het gevolg hiervan is dat er geen verschil is tussen het zinsritme van zin (16a) en (b) in tegenstelling tot de situatie in de andere zinnen.

16. a. Die**ën** dikk**en** dokter it zelf vul te veul. W
[diən dɪkən dɔktəʁ ɪt sɛləfəɫ tə vøːɹ]
b. Die**ë**Ø dikk**e**Ø dokter it zelf vul te veul.
[diə dɪkə dɔktəʁ ɪt sɛləfəɫ tə vøːɹ]
Die dikke dokter eet zelf veel te veel.

De manipulaties in zin (23) en (29) zijn tot slot van standaardtalige aard: de klinkers [ə] die toegevoegd zijn, zorgen ervoor dat het bijvoeglijk naamwoord de vorm heeft die het in de Standaardtaal zou hebben.

23. a. 'r laag 'n aauwØ koei in de waai. W
[əʁ laːɣ ən aːʊ̯ kuɪ̯ ɪn də β̞aːɪ̯]
b. 'r laag 'n aauw**e** koei in de waai.
[əʁ laːɣ ən aːʊ̯ə kuɪ̯ ɪn də β̞aːɪ̯]
Er lag een oude koe in de wei.

29. a. Gij het nog jongØ kender! K
[ɣɛɪ̯ ɦɛt nɔx jɔŋ kɛndəχ]
b. Gij het nog jong**e** kender!
[ɣɛɪ̯ ɦɛt nɔx jɔŋə kɛndəχ]
Jij hebt nog jonge kinderen!

i. vooropplaatsing bij imperatieven

Er zijn vier zinnen waarin deze structuur voorkomt – (8), (14), (21), (26) – voor een totaal van vier items. In zin (8) en (21) zou de vooropplaatsing grammaticaal correct moeten zijn volgens Barbiers (2013), aangezien het om een distaal pronomen gaat. In (8) gaat het om een gescheiden R-pronomen (*daor. . . op*) in een zin die overgenomen is uit Barbiers (2013) en bewerkt is voor het dialect van de plaatsen in kwestie. In (21) om een zelfstandig gebruikt aanwijzend voornaamwoord. Er was geen manipulatie in de zinnen nodig, omdat de insprekende vrouwen meteen de vooropplaatsing gebruikten.

8. a. & b. **Daor** rekent mer nie op! W
[dɒːʁeːkənt mɛ ni ɔp]
Reken dáár maar niet op!

21. a. & b. **Dè** doe mer es we thuis zen! K
[dɛ du mɛʁ ɛs β̞ə tœːsɛn]
Doe dát maar als we thuis zijn.

In zin (14) en (26) zou de vooropplaatsing echter incorrect moeten zijn volgens het artikel, vanwege het proximale pronomen. In (26) gaat het om een gescheiden R-pronomen; in (14) om een zelfstandig gebruikt aanwijzend voornaamwoord:

14 a. Doet **dì** mer nie! W
[dutɪ mɛ ni]
b. **Dì** doe mer nie!
[dɪddu mɛ ni]
Doe dít maar niet!

26 a. Blijf **hier** mer van aaf! W
[blɛɪ̯f hiːʁ mɛ väna:f]
b. **Hier** blijf mer van aaf!
[ɦiːʁ blɛɪ̯f mɛ väna:f]
Blijf híér maar van af.

Ik heb ervoor gekozen de pronomina in zinnen (14) en (26) de tegenhangers te maken van die in (21) en (8): *dì* vs. *dè*, *hier* vs. *daor*. Het was ook interessant geweest om *nu* en *dan* te testen, temporele D-pronomina, zoals Barbiers' zin "Dan ga maar naar de gemeente", maar dan had bij de tegenhanger hiervan, "Nou ga maar naar de gemeente" de kans bestaan dat participanten *nou* hadden opgevat als tussenwerpsel (met bijbehorende andere prosodie: "Nou, ga maar *etc.*") waardoor het moeilijker was geweest om te achterhalen of ze *nou* echt als temporeel pronomen in SpecCP goed hadden gekeurd.

3.1.2.3. Analyse

Net zoals bij de analyse van de data van experiment 1 zal experiment 2 op drie niveaus geanalyseerd worden: *classificatie* (a) van de gebruikte vormen; per leeftijdsgroep *per testitem* (b); per leeftijdsgroep *per grammaticaal verschijnsel* (c).

a. classificatie van gebruikte vormen

naamvallen bij voornamen

Bij dit grammaticale verschijnsel zijn er per testitem twee mogelijkheden: het gebruiken van een verbogen vorm en het niet gebruiken ervan. Als een spreker een verbogen vorm gebruikt, krijgt hij of zij 1 punt; anders 0 punten. Er wordt met een puntensysteem gewerkt omdat er ook nog een derde optie is: een spreker geeft aan dat hij zowel de verbogen als de niet-verbogen kan gebruiken – wat er waarschijnlijk op wijst dat deze spreker beide opties in zijn of haar grammatica heeft. In dat geval krijgt hij of zij 0,5 punt, zodat de score meegeteld kan worden. (Bij tweemaal één vol punt zou het lijken dat er twee participanten, met dus ieder een andere grammatica, een antwoord hebben gegeven. Zie ook paragraaf 3.1.1.3.b.) Dit principe wordt overal toegepast.

hulpwerkwoordverdubbeling

Ook hier zijn er twee mogelijkheden – het gebruiken en het niet gebruiken – en zal er met het puntensysteem gewerkt worden: 1 punt voor hulpwerkwoordverdubbeling, 0 punten voor het achterwege laten van dit extra participium.

dubbele complementizers

Aan het gebruik van het extra *dè/da* wordt 1 punt toegekend; aan een enkele complementizer 0 punten.

Overige bijzonderheden die zijn opgevallen tijdens de analyse, worden bij de discussie behandeld.

werkwoordsvervoeging bij *gij*

Aan het gebruik van de uitgang [t] (en *waart*) wordt 1 punt toegekend; aan het achterwege laten ervan (en *was*) 0 punten.

Overige bijzonderheden, zoals andere stamklinkers, worden in de discussie besproken.

werkwoordsvervoeging: het suffix [mə]

Aan het gebruik van het suffix [mə] wordt 1 punt toegekend; aan het gebruik van *we* 0 punten.

Omdat er alleen over het al dan niet gebruiken van dit suffix een hypothese is geformuleerd, zullen afwijkende werkwoordsvormen die met *we* gebruikt worden, niet op basis van het puntensysteem geanalyseerd worden, maar er zullen wel aantallen van gegeven worden omdat sommige sprekers wellicht dezelfde afwijkende vormen gebruiken. Deze bijzonderheden worden in de discussie besproken.

werkwoordsvervoeging: invoeging van [ɣ]

Aan het gebruik van het suffix [ɣ] wordt 1 punt toegekend; aan het gebruik van iets anders 0 punten.

Omdat er alleen over het al dan niet gebruiken van [ɣ] een hypothese is geformuleerd, zullen afwijkende werkwoordsvormen niet op basis van het puntensysteem geanalyseerd worden, maar zullen er wel aantallen van gegeven worden omdat wellicht sommige sprekers dezelfde afwijkende vormen gebruiken. Deze bijzonderheden worden in de discussie besproken.

diminutieven

Omdat hier gefocust is op het gebruik van hyperdialectische suffixen, zal dit hetgeen zijn waar punten aan toegekend worden. Aan het gebruik van *-ske* wordt 1 punt toegekend; er zullen 0 punten gegeven worden voor het gebruik van het authentieke suffix.

verbuiging bij adnominale woorden

Omdat er zo'n groot aantal mogelijkheden is, wordt hier gebruik gemaakt van dezelfde classificatie als bij de adnominale woorden in experiment 1: zie daarvoor paragraaf 3.1.1.3.a. (Vervolgens worden hier de percentages van berekend.)

vooropplaatsing bij imperatieven

Aan het vooropplaatsen van het pronomen wordt 1 punt toegekend; anders worden er 0 punten toegekend. Bedenk dat er twee categorieën zijn: de distale pronomina, waarbij vooropplaatsing grammaticaal is volgens Barbiers (2013) tegenover de proximale

pronomina, waarbij dit ongrammaticaal zou zijn. In beide gevallen krijgt vooropplaatsing hoe dan ook een punt, waarbij de conclusies die aan de toegekende punten verbonden moeten worden, dus verschillen al naar gelang type pronomen.

b. per testitem

In het geval van grammaticale structuren die met een puntensysteem geanalyseerd worden, worden de punten per testitem per leeftijdsgroep bij elkaar opgeteld. Op basis hiervan zullen er percentages berekend worden: stel er zijn 10 sprekers in een leeftijdsgroep, dan zijn er voor het gebruik van een structuur in die groep 10 punten mogelijk; als de sprekers samen 6,5 punt hebben, is het percentage 65%.

De codes die behoren bij de adnominale woorden zullen in een tabel geplaatst worden met daarbij de percentages voor iedere leeftijdsgroep. Zo zal blijken hoe vaak een code per testitem in een bepaalde leeftijdsgroep voorkomt.

c. per grammaticaal verschijnsel

Uiteindelijk zullen de percentages voor iedere leeftijdsgroep gegeven worden per grammaticaal verschijnsel. Dit geeft een totaalbeeld van de scores. Zo zal blijken hoe vaak een grammaticaal verschijnsel in een bepaalde leeftijdsgroep voorkomt en – in het geval van de adnominale woorden – hoe vaak een bepaalde code daar voorkomt.

3.2. Participanten

Aan het onderzoek hebben in totaal 38 participanten deelgenomen. Aan de selectie waren enkele voorwaarden verbonden. Zo moesten de participanten zijn geboren bij ouders die het dialect van Drunen, Waalwijk of Kaatsheuvel spreken. Hierdoor was de kans groot dat de proefpersonen een bepaalde mate van input gekregen hadden in het dialect van een van de drie bewuste plaatsen. De tweede voorwaarde was dat de participanten tot het zestiende levensjaar in de betreffende plaats moesten hebben gewoond, zodat ze naar alle waarschijnlijkheid gedurende de kritische periode regelmatig input in dat dialect hadden gehad. Tot slot moesten de participanten het merendeel van hun leven in een van deze drie plaatsen zijn blijven wonen, zodat enige invloed van andere dialecten minimaal was. (Enkele participanten zijn recentelijk naar Sprang-Capelle, gemeente Waalwijk, verhuisd.)

De participanten zijn geselecteerd op leeftijd: 25 tot en met 90, met een zo gelijkmatig mogelijke spreiding. Van de uiteindelijke deelnemers was 29 de jongste leeftijd en 80 de oudste. Er zijn helaas geen oudere participanten gevonden die in staat waren om deel te nemen.

Er is bewust gekozen voor het laten deelnemen van zowel mannen als vrouwen. In de sociolinguïstiek hebben mannen de naam langer vast te houden aan hun dialect (denk aan het begrip NORM; zie hoofdstuk 2 deel I), terwijl vrouwen volgens sommigen vatbaarder zouden zijn voor veranderingen in de taal (Wardhaugh (2011), p. 216; maar zie ook Labov (2001), die onderzoek uitgevoerd heeft in Philadelphia, waaruit blijkt dat dit beeld te simplistisch is). Mijn doel is geweest om binnen de beperkingen van dit onderzoek een zo representatief mogelijke steekproef te krijgen van de dialectsprekende bevolking in de drie plaatsen[50]. Dit is ook de reden geweest om personen van alle opleidingsniveaus en bevolkingsklassen in het onderzoek op te nemen. Het nadeel hiervan is zonder twijfel dat opleidingsniveau als enigszins storende variabelen zouden kunnen werken indien ze niet gecontroleerd worden. De keuze is echter voortgekomen uit het feit dat ik de ervaring had dat een selectie op basis van deze variabelen voor een vertekend beeld zouden kunnen zorgen: er zijn vrouwen die meer dialect spreken dan mannen en personen met een hoge opleiding spreken soms meer dialect dan laagopgeleiden. De factoren die van invloed zijn op de vorm van het dialect dat iemand spreekt, zijn wellicht even talrijk als de factoren die van belang zijn bij tweedetaalverwerving: een *combinatie* van IQ, hoeveelheid input, hoeveelheid contact met andere dialectsprekers, houding tegenover het dialect, zelfbeeld enzovoort. Omdat het niet werkbaar is het aandeel van al deze factoren in dit onderzoek mee te nemen en de focus ligt op verschillen tussen leeftijdsgroepen, zijn de enige gecontroleerde variabelen dus afkomst en leeftijd.

Dit alle heeft uiteindelijk de volgende tabel opgeleverd, waarbij de participanten in vijf leeftijdsgroepen verdeeld zijn en hier voor het overzicht ook per plaats verdeeld zijn:

[50] Hinskens (2004, p 39): "als men de variabiliteit wil onderzoeken en de talige en buitentalige, in het bijzonder sociologische, factoren die daarop van invloed kunnen zijn, dan dient men te beschikken over een representatieve steekproef van sprekers; de steekproef moet zodanig opgebouwd zijn dat er recht gedaan wordt aan de te onderzoeken sociologische factoren. En op de keper beschouwd moet die (gestratificeerde) steekproef tevens een toevalssteekproef zijn."

	Drunen	Waalwijk	Kaatsheuvel
25-39		29 V 30 V 31 V 34 V	29 M
40-49	49 V		45 V 45 V 48 V
50-59	51 V 57 M 59 V	55 M 55 V	52 M 57 V 59 V
60-69	60 V 61 M 62 M 65 M	62 M 63 V 67 V 67 V 69 M	69 K
70-85	77 V 78 M 79 M 79 V	70 V 73 M 73 M 75 V 78 M	72 V 80 K

tabel 29: participanten onderverdeeld per plaats en leeftijdsgroep

Zoals in de tabel te zien is, zijn de groepen onder de vijftig jaar slechter vertegenwoordigd dan de vijftigplussers. Het bleek tijdens de werving namelijk dat er in deze leeftijdsgroepen maar weinig sprekers zijn die het dialect dagelijks gebruiken. In de groep van 40-49 spraken de participanten over het algemeen een Brabants gekleurd Standaardnederlands en schakelden ze gemakkelijk over op het dialect bij contact met mensen die dit in eerste instantie tegen hen spraken. De groep van 25-39 stond wat dit betreft iets verder van het dialect af: deze participanten gaven weliswaar aan dialect te kunnen spreken, maar dit bijna nooit te doen – zo ja, dan vooral met grootouders en andere ouderen. Op de 29-jarige man uit Kaatsheuvel na, waren ze enigszins onzeker over hun vaardigheden in het dialect. De participanten die meegewerkt hebben, zijn in deze twee leeftijdsgroepen dan ook het resultaat van een selectie van sprekers die aanboden om mee te werken: ze moesten er zeker van zijn zich uit te kunnen drukken in (hun vorm van) het dialect. Het feit dat er zo weinig dialectsprekers en geen dagelijkse gebruikers ervan in deze leeftijdscategorieën gevonden zijn, is al een teken dat het dialect veel terrein verloren heeft. Dit staat in groot contrast met de oudste leeftijdsgroep, van wie veel sprekers aangeven het Standaardnederlands niet machtig te zijn, iets wat ook vaak het geval was in de groep 60-69. Sprekers uit de groep 50-59 gaven over het algemeen aan zich zowel in het Standaardnederlands als het dialect gemakkelijk uit te kunnen drukken.

"Het vertrouwen winnen van de sprekers (punt 1) is een deel van het geheim van goed veldwerk." (Hinskens 2004, p. 39) Het grootste deel van de participanten bestaat dan ook uit familie, vrienden of kennissen van mij. De participanten die ik voorafgaand aan het onderzoek niet kende, zijn vrienden of familie van degenen die ik wel ken. Van tevoren hebben degenen die ik reeds kende, contact gezocht met de andere participanten en hun verteld wat ik zou komen doen als ook diegenen bereid zouden zijn om mee te werken. Vervolgens heb ik met degenen die ik van tevoren nog niet kende, steeds een zeer informeel voorgesprek van meer dan een uur gehad, zodat we elkaar beter 'kenden' wanneer we aan het experiment begonnen, wat volgens Hoppenbrouwers (1990) van belang is. Hierbij viel op dat deze participanten vrij gemakkelijk en snel overgingen tot een informele omgang.

4. RESULTATEN

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de twee experimenten besproken. Hierbij worden per onderzochte grammaticale structuur de totaalscores gegeven bij iedere leeftijdsgroep.

Er is per grammaticale structuur bij de dataverwerking ook een tabel gemaakt waarin de score van iedere leeftijdscategorie is aangegeven per item. (Zo worden in experiment 2 bijvoorbeeld de naamvallen bij persoonsnamen getest, maar gebeurt dit op basis van vier verschillende vormen, ieder in een eigen context; zie paragraaf 3.1.2.2.) Om te voorkomen dat dit grote aantal tabellen in de lopende tekst komt, is ervoor gekozen ze aan dit werk toe te voegen in de *bijlage 2: data*. Waar relevant, zullen (delen van) tabellen echter wel in hoofdstuk 5 bij de discussie behandeld worden.

4.1. Experiment 1

In deze paragraaf worden de semispontane spraakproductiedata gepresenteerd die uit experiment 1 zijn gekomen. Deze zijn in twee categorieën onder te verdelen: *verbuiging van adnominale woorden* (4.1.1.) en *diminutieven* (4.1.2.).

De tabellen zijn steeds als volgt ingedeeld: in de meest linkse kolom staan de leeftijdsgroepen; daarnaast het aantal sprekers in elke groep. Vervolgens komt er een rij met de aantallen tokens (t). Hierbij kan het zo zijn dat er een participant geen (bruikbaar) antwoord heeft gegeven bij een bepaald item, waardoor er een token minder is. Bij vijf items en vijf participanten zou dit dan dus niet het aantal 25 (5 x 5) maar 24 opleveren. Boven de kolommen die volgen, staan de codes die in hoofdstuk 3 (paragrafen 3.1.1.3. en 3.1.2.3.) terug te vinden zijn. Daaronder staan het absolute aantal (n) en het aantal in procenten (%). Grijs gearceerde cellen staan gelijk aan n=0 en 0%.

4.1.1. Verbuiging van adnominale woorden

4.1.1.1. Mannelijke substantieven

Het gebruik van adnominale woorden bij mannelijke substantieven heeft de volgende totaalaantallen en -percentages opgeleverd:

	p	**t**	**A**		**A***		**NA**		**N**		**M**	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	24	12	50	3	12,5			8	33,3	1	4,2
40-49	*4*	20	17	85					3	15		
50-59	*8*	39	32	82,1	2	5,1			5	12,8		
60-69	*10*	46	39	84,8	2	4,3	2	4,3	2	4,3	1	2,2
70-85	*11*	52	49	94,2					3	5,8		

tabel 30: data bij de verbuiging van adnominale woorden – totaalbeeld experiment 1

p = participanten; n = aantal; t = aantal tokens

Zie *bijlage 2: data* voor de tabellen bij de individuele teststimuli.

Het aandeel van A neemt toe van de jongste tot de oudste leeftijdsgroep. Het aantal woordgroepen met een standaardtalige verbuiging neemt daarentegen af.

Daarnaast neemt het aandeel van N (compleet standaardtalige verbuiging) af al naar gelang de leeftijdsgroep ouder is. In drie van de vijf leeftijdsgroepen komt de code A* (een adnominale [n] vóór de [t] van *theedoek* of *tak*) voor. Het tweemaal voorkomen van M is toe te schrijven aan *de tak* (60-69) en *de naam* (25-39).

4.1.1.2. Vrouwelijke substantieven

Het gebruik van adnominale woorden bij vrouwelijk substantieven heeft de volgende data opgeleverd:

	p	**t**	**A**		**N**		**He**		**Hn1**		**Hn2**		**M**	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	20			5,5	27,5	3	15	5,5	27,5			6	30
40-49	*4*	16	1	6,3	2	12,5			7	43,8			6	37,5
50-59	*8*	32	6,5	20,3	5	15,6	1	3,1	6	18,8			13,5	42,2
60-69	*10*	39	8,5	21,8	4	10,3			7	17,9	1	2,6	18,5	47,4
70-85	*11*	40	14	35	3	7,5			3,5	8,75			19,5	48,8

tabel 31: data bij de verbuiging van adnominale woorden – totaalbeeld experiment 2

Het aandeel van A neemt toe van de jongste tot de oudste leeftijdsgroep. Het aantal woordgroepen met een standaardtalige verbuiging neemt daarentegen af, evenals hyperdialect met een [n] in de determiner.

Merk bijvoorbeeld op dat Hn2 (een [n] bij zowel de determiner als het adjectief) zeer zeldzaam is. Bij het hoge aantal codes M moet bedacht worden dat dit zowel op authentiek dialect als op een standaardtalige benadering van de adnominale woorden kan duiden: *de pen* is bijvoorbeeld zowel authentiek dialect als Standaardtaal. Een onderscheid kon hierbij niet gemaakt worden (zie paragraaf 3.1.1.3.a.); merk wel op dat het aantal stijgt bij de oudere leeftijdsgroepen, wat mogelijk verband houdt met het daar afnemende Hn1.

4.1.2. Diminutieven

Zoals in paragraaf 3.1.1.3. reeds besproken is, is het onvermijdelijk gebleken de groep onderzochte diminutieven te splitsen in enerzijds de woorden die buiten de diminutiefvorm een lange klinker hebben (*haok* [ɦɒːk], *draod* [drɒːt], *paol* [pɒːɫ]) en het woord met een diftong (*doös* [duo̯s]), omdat dit laatste woord vormvarianten en bijzonderheden opgeleverd heeft die bij de woorden met een monoftong niet gevonden zijn en ook niet mogelijk zijn.

4.1.2.1. Diminutieven (monoftong)

Dit zijn de data bij de eerste groep diminutieven:

	p	t	A		Al		N1		N2		Nl		X		Hske		Hke	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%						
25-39	*5*	20	9,5	47,5	0,5	2,5	5	25	3	15					1	5	1	5
40-49	*4*	16	10	62,5			3	18,8	2	12,5	1	6,3						
50-59	*8*	32	24	75	1	3,1			6	18,8			1	3,1				
60-69	*10*	40	31	77,5	5	12,5	1	2,5	2	5							1	2,5
70-85	*11*	42	34	81	7	16,7			1	2,4								
			hùske [ɦœskə], *dråike* [drɒ̯ɪkə], *håkske* [ɦɒkskə], *påltje* [pɒɪtʃə]		*huiske* [ɦœy̯skə], *draoike* [drɒːɪ̯kə]		*draike* [drɑɪ̯kə], *hakske* [ɦɑkskə], *paltje* [pɑɪtʃə]		*draike* [drɔɪ̯kə], *hakske* [ɦɔkskə], *paltje* [pɔɪtʃə]		*hakske* [ɦɑːkskə], *paltje* [pɑːɪtʃə]		*huuske* [ɦyskə]		*palske* [pɑɪskə]		*palke* [pɑɪkə], *paolke* [pɒːɪkə]	

tabel 32: data bij de diminutieven met een lange monoftong – totaalbeeld experiment 1

Het aandeel van A neemt toe van de jongste tot de oudste leeftijdsgroep. Het aantal vormen met standaardtalige invloeden neemt daarentegen af. De relatief hoge aantallen van Al bij de oudere leeftijdsgroepen zijn toe te schrijven aan de vorm *draoike* (naast in totaal twee keer *huiske*). Zie hiervoor de discussie. Hyperdialect komt in totaal drie keer voor, waarbij *paolke* door een 61-jarige participant gebruikt is. De eenmalig voorkomende vorm die met X aangeduid is, is *huuske*.

4.1.2.2. Diminutieven (diftong)

	p	**tokens**	**Au**		**A1**		**A2**		**Nk**		**Nl**	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	5							4,5	90	0,5	10
40-49	*4*	4							4	100		
50-59	*8*	8	1	12,5			1	12,5	6	75		
60-69	*10*	10	2,5	25			4,5	45	2	20	1	10
70-85	*11*	11	3	27,3	3	27,3	4	36,4	1	9,1		
			duske [dəskə]		*doóske* [dʊ̯ʊskə]		*dóske* [dʊskə]		*doske* [dɔskə]		*dooske* [doʊ̯skə]/ [doːskə]	

tabel 33: data bij de diminutieven met een diftong – totaalbeeld experiment 1

De codes met een A (respectievelijk met umlaut, verkorte diftong en diftong zonder semivocaal) komen alleen in de drie oudste groepen voor. De door het Nederlandse vocaalsysteem beïnvloede vorm *doske* wordt hoe ouder de groep hoe minder gebruikt.

4.2. Experiment 2

In deze paragraaf worden de spraakproductiedata beschreven die uit experiment 2 zijn gekomen, de variant op de *Grammaticality Judgement Task*. Deze zijn in negen categorieën onder te verdelen: *naamvallen bij persoonsnamen* (4.2.1.), *hulpwerkwoord-verdubbeling* (4.2.2.), *dubbele complementizers* (4.2.3.), *werkwoordsvervoeging:* gij (4.2.4.), *werkwoordsvervoeging: het suffix* [mə] (4.2.5.), *werkwoordsvervoeging: het suffix* [ɣ] (4.2.6.), *diminutieven* (4.2.7.), *verbuiging van adnominale woorden* (4.2.8.) en *vooropplaatsing bij imperatieven* (4.2.9.).

Zie voor de opbouw van de tabellen paragraaf 4.1.

4.2.1. Naamvallen bij persoonsnamen

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van een uitgang:

	p	t	totaal			Tinie/s			Ad/e			Piet/e			Jan/e	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	20	2,5	12,5	5			5	1	20	5	1	20	5	0,5	10
40-49	*4*	16	1	6,25	4			4			4	1	25	4		
50-59	*8*	32	4,5	14,1	8			8	3	37,5	8	0,5	6,3	8	1	12,5
60-69	*10*	40	14	35	10	3	30	10	7	70	10	2	20	10	2	20
70-85	*11*	44	36	81,8	11	7	63,6	11	11	100	11	10	90,9	11	8	72,7

tabel 34: data bij de verbuiging van persoonsnamen – totaalbeeld experiment 2

Bij alle namen is te zien dat de oudste groep in aanzienlijk meer gebruik maakt van de buigingsuitgangen dan de andere groepen, waarbij *Tinies* zelfs slechts door de twee oudste groepen gebruikt wordt. Het gebruik van de vormen *Atte* en *Piete* in de jongste leeftijdsgroep is toe te schrijven aan één en dezelfde participant.

4.2.2. Hulpwerkwoordverdubbeling

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van het participium *gehad* (kolom *hebben*) naast het lexicale participium *gepa(r)keerd*.

	p	t	totaal			hebben			zijn	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10			5			5		
40-49	*4*	8	1	12,5	4	1	25	4		
50-59	*8*	16	3	18.8	8	3	37,5	8		
60-69	*10*	20	5	25	10	5	50	10		
70-85	*11*	22	8	36,4	11	8	72,7	11		

tabel 35: data bij de hulpwerkwoordverdubbeling – totaalbeeld experiment 2

Hoe ouder de groep, hoe vaker toevoeging van *gehad* voorkomt. Niemand heeft *gevalle gewiest* (kolom *zijn*) gebruikt.

4.2.3. Dubbele complementizers

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van de extra complementizer *dè* (of *dà*).

	p	t	totaal			of			sinds			hoe _			waar	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	20	5	25	5	2	40	5	1	20	5	2	40	5		
40-49	*4*	16	2	12,5	4			4			4	2	50	4		
50-59	*8*	32	14	44	8	1	12,5	8	3	37,5	8	8	100	8	2	25
60-69	*10*	40	17	42,5	10	4	40	10	4	40	10	8	80	10	1	10
70-85	*11*	44	20	45,5	11	6	54,5	11	4	36,4	11	9	81,8	11		

tabel 36: data bij de dubbele complementizers – totaalbeeld experiment 2

Bij geen enkele complementizer is er een duidelijk verschil tussen de leeftijdsgroepen te zien. Wel valt op dat de extra complementizer bij *wår*, *waor* en *w*[ɑː]*r* (kolom *waar*) zeer zeldzaam is. Een spreker van 70 en een van 78 hebben bovendien in plaats van *wår* of *waor* het woord *daor* gebruikt. Zie hiervoor de discussie.

4.2.4. Werkwoordsvervoeging: *gij*

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van de uitgang [t] in de verledentijdsvormen aan.

	p	t	totaal			was			kwam			ging			reed	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	20	7	35	5	3	60	5			5	1	20	5	3	60
40-49	*4*	16	3	18.8	4	2	50	4	1	25	4			4		
50-59	*8*	32	11,5	35,9	8	4,5	56	8	2	25	8	1	12,5	8	3	37,5
60-69	*10*	40	24	60	10	9	90	10	4	40	10	5	50	10	6	60
70-85	*11*	44	28	63,6	11	9	81,8	11	7	63,6	11	4	36,4	11	8	72,7

tabel 37: data bij de werkwoordsvervoeging: gij *– totaalbeeld experiment 2*

Uit de resultaten blijkt dat geen enkele leeftijdsgroep veel gebruik maakt van de uitgang [t]. *Waart* komt in alle groepen echter vrij veel voor. *Reeit/reed* (zie voor dit onderscheid de discussie) komt bij de jongste groep relatief veel voor.

4.2.5. Werkwoordsvervoeging: het suffix [mə]

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van het suffix [mə].

	p	t	totaal			hebben			hadden			zouden	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	15			5			5			5		
40-49	*4*	12			4			4			4		
50-59	*8*	24	1	4	8			8			8	1	12,5
60-69	*10*	30	3,5	11,7	10	2	20	10	0,5	5	10	1	10
70-85	*11*	32	8	25	10	2	20	11	3	27	11	3	27

tabel 38: data bij de werkwoordsvervoeging: [mə] *– totaalbeeld experiment 2*

In geen van de jongste twee leeftijdsgroepen komt het suffix voor; elders is het steeds zeldzaam.

Er zijn in het spectrum tussen de Standaardnederlandse vorm en de dialectvorm met [mə] (en buiten dit spectrum) nog vele andere vormen gevonden. In de discussie zullen daar aantallen van worden gegeven en zullen ze meteen worden besproken.

4.2.6. Werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ]

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van het suffix [ɣ].

	p	t	totaal			hebben			doen			hadden	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	15	3,5	23	5	1,5	30	5	2	40	5		
40-49	*4*	12	2	16,7	4	1	25	4	1	25	4		
50-59	*8*	24	10	41,7	8	3	37,5	8	4	50	8	3	37,5
60-69	*10*	28	20	71,4	10	8	80	8	7	70	10	5	50
70-85	*11*	33	16,5	50	11	6	54,6	11	7,5	68,2	11	3	27

tabel 39: data bij de werkwoordsvervoeging: [ɣ] *– totaalbeeld experiment 2*

Bij deze resultaten valt op dat de oudste groep altijd minder scoort dan de één-na-oudste. Zie hiervoor de discussie.

Er zijn in het spectrum tussen (en omheen) de Nederlandse vorm en de dialectvorm met [ɣ] nog vele andere vormen gevonden. In de discussie zullen daar aantallen van worden gegeven.

4.2.7. Diminutieven

De focus in dit onderdeel ligt op het al dan niet gebruiken van de diminutiefvormen met hyperdialectische uitgangen. De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van de uitgang *-ske*.

	p	t	totaal			club			appartement	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10	4	40	5	3	60	5	1	20
40-49	*4*	8	2	25	4	2	50	4		
50-59	*8*	16	4	25	8	3	37,5	8	1	12,5
60-69	*10*	20	1	5	10	1	10	10		
70-85	*11*	22			11			11		

tabel 40: data bij de diminutieven – totaalbeeld experiment 2

Hoe ouder de groep, hoe minder de uitgang *-ske* voorkomt. De resultaten laten zien dat slechts de oudste groep compleet vrij is van het gebruik van deze hyperdialectische uitgang. *Appartementske* komt slechts twee keer in totaal voor.

4.2.8. Verbuiging van adnominale woorden

Hier zal alleen het totaaloverzicht gegeven worden. Zie *bijlage 2: data* voor de tabellen bij de individuele teststimuli.

verbuiging totaal

	p	t	A		AN		aN		N		He		Hn1		Hn2	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	25	4	16	4	16	1	4	11	44	1	4	2	8	2	8
40-49	*4*	20	5	25	2	10			12	60					1	5
50-59	*8*	40	18	45	3	7,5			9	22,5	3	7,5	4	10	3	7,5
60-69	*10*	50	29,5	59	2	4			12,5	25	1	2	2	4	3	6
70-85	*11*	55	41,5	75	3	5,5			9,5	17,3			1	1,8		

tabel 41: data bij de verbuiging van adnominale woorden – totaalbeeld experiment 2

Hier is te zien dat hoe ouder de groep is, hoe vaker de code A voorkomt. Hyperdialect (en dan met alleen een [n] bij de determiner) komt maar één keer voor in de oudste groep (bij *m'n aanderen oma*; zie *bijlage 2: data*. Het aantal standaardtalige verbuigingen is over het algemeen lager bij de oudere leeftijdsgroepen.

4.2.9. Vooropplaatsing bij imperatieven

De percentages duiden op het daadwerkelijke gebruik van het pronomen in SpecCP vóór de imperatief.

	p	t	totaal			dat			daar	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10	3	30	5	2	40	5	1	20
40-49	*4*	8	2	25	4	2	50	4		
50-59	*8*	16	5	31,3	8	3	37,5	8	2	25
60-69	*10*	20	11	55	10	8	80	10	3	30
70-85	*11*	22	14	63,6	11	10	90,9	11	4	36,4

tabel 42: data bij de vooropplaatsing van imperatieven: distale pronomina – totaalbeeld experiment 2

	p	t	totaal			dit			hier	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10								
40-49	*4*	8	1	12,5		1	25			
50-59	*8*	16	3	18,8		2	25		1	12,5
60-69	*10*	20	4	20		2	20		2	20
70-85	*11*	22	2	9,1		2	18,2			

tabel 43: data bij de vooropplaatsing van imperatieven: proximale pronomina – totaalbeeld experiment 2

Een belangrijk gegeven is dat *dì* en *hier* überhaupt gebruikt worden; zie de discussie. Verder valt op dat *dè* en *dì* beide vaker in de positie in kwestie gebruikt worden dan *daar(. . . op)* en *hier(. . . van aaf)*.

5. DISCUSSIE

I. Deelvragen

In dit hoofdstuk ga ik inhoudelijk in op de zojuist gepresenteerde resultaten. Waar deze in het vorige hoofdstuk per experiment gegroepeerd waren, zullen de gegevens in dit hoofdstuk per onderzochte grammaticale structuur besproken worden. Daarbij zal ik enerzijds terugkomen op de hypotheses die in hoofdstuk 2 bij de grammaticale structuren geformuleerd zijn; anderzijds zal ik dieper ingaan op de opmerkelijke en interessante gegevens die uit het onderzoek zijn gekomen – soms door aanvullende gegevens te presenteren – en zal ik proberen deze vanuit taalkundig oogpunt te verklaren. Het resultaat hiervan is een vrij omvangrijke discussie waarin ik soms diep inga op bepaalde data. Hier is echter bewust voor gekozen: de redeneringen erachter geven mogelijk extra inzichten in taalverandering en regiolectvorming.

Aan het eind van dit hoofdstuk beantwoord ik de hoofdvraag. Daarbij ga ik in op de gevolgen die de resultaten van het onderzoek zouden kunnen hebben op het beeld van regiolectvorming, nadat ik kritische kanttekeningen heb geplaatst bij de methode en de andere factoren die van invloed kunnen zijn geweest op de gevonden data.

5.1. Naamvallen bij voornamen

In paragraaf 2.1 van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de leeftijd van de spreker, hoe minder hij of zij de verbuiging van persoonsnamen toe zal passen, en hoe vaker een verbogen vorm met bezitsfunctie vervangen zal worden door een standaardtalig equivalent.*

Bij alle vier de onderzochte gevallen laten de resultaten (paragraaf 4.2.1.) zien we dat met iedere jongere leeftijdsgroep het gebruik van de verbogen vormen afneemt (hoewel niet altijd in een rechte lijn).

Met name de verschillen tussen de oudste groep (70-85) en de rest zijn opvallend groot. We zien ook dat de groep 40-49 de verbuiging nog minder gebruikt dan de groep 25-39. Dit kan te maken hebben met het feit dat de participanten van de groep 25-39 vaak op basis van hun kennis van het dialect leken te antwoorden: het dialect is voor velen van hen in plaats van hun eerste taal vooral “de taal van opa en oma”; twee participanten

(vrouw, 30, Waalwijk en man, 29, Kaatsheuvel) wisten deze voor hun leeftijd goed te reproduceren. De dialectgebruikers uit groep 40-49 gebruiken het dialect daarentegen daadwerkelijk als register waarnaar ze omschakelen bij contact met andere dialectgebruikers (zie par. 3.2).

Wat het formele aspect betreft, kijken we eerst naar de drie gevallen in experiment 2 waarin de verbogen vorm afwezig was en waarbij het de vraag was of participanten in hun versie van de zin wél de naamvalsvorm zouden gebruiken.

Alvorens op de afzonderlijke testzinnen in te gaan, is het nog de moeite waard te vermelden dat er alleen in de oudste twee groepen sprekers zijn die de verbogen vorm in alle gevallen gebruiken. Zelfs in de oudste groep zijn er veel sprekers die in één of meerdere gevallen de verbuiging achterwege laten:

	p	**eenmaal of meer**		**alle gevallen**	
	n	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*3*	3	100		
40-49	*1*	1	100		
50-59	*4*	4	100		
60-69	*7*	2	28,6	5	71,4
70-85	*11*	5	45,5	6	54,5

tabel 44: aantal participanten die in alle gevallen een verbogen vorm gebruiken onder de participanten die er één of meer gebruiken

Tinie

1. a. Hedde Tinie**s** nog gezien?
   [ɦɛdə tinis nɔxəziːn]
   b. Hedde TinieØ nog gezien?
   [ɦɛdə tini nɔxəziːn]

Bij deze naam valt op dat de verbogen vorm *Tinies* in geen van de drie jongste groepen (25-59) gebruikt wordt. Alleen de groepen 60-69 (30%) en 70-85 (63,6) verbuigen de naam. De oudste groep doet dat bij *Tinie* procentueel minder dan bij de andere namen. Wat zou hier de oorzaak van kunnen zijn? Er zijn enkele mogelijkheden. De eerste is grammaticaal van aard: waar de verbogen vorm van *Ad*, *Piet* en *Jan* op een zwakke vocaal eindigt, een sjwa [ə], is de buigingsuitgang bij *Tinie* een consonant, [s]. Dit zou bij kunnen dragen aan de gemarkeerdheid van die vorm, wat ervoor zou kunnen zorgen dat zo'n opvallende vorm als een van de eerste verdwijnt in een afbrokkelend naamvalssysteem.

Haaks op deze mogelijke verklaring staat echter de volgende: de uitgang [ə] zorgt altijd voor een extra lettergreep en dus een ander zinsritme, waardoor de verbuiging van *Ad*, *Piet* en *Jan* juist opvallender is. De buigings-[s] zorgt daarentegen nooit voor een extra lettergreep (*Truuske* > *Truuskes*, *Annie* > *Annies*) en is in dát opzicht dus weer minder opvallend: het zinsritme verandert niet als een spreker de uitgang weglaat bij *Tinies* dus heeft zo'n weglating minder gevolgen voor de prosodie van de zin.

Er is ook een syntactische verklaring mogelijk: in de aangeboden zinnen duidt*Atte* bezit aan en zijn *Piet* en *Jan* het object van een voorzetsel. *Tinie* is daarentegen de enige naam die als lijdend voorwerp fungeerde. Het kan dus zo zijn dat de uitgangen in de functies van lijdend en meewerkend voorwerp eerder geneigd zijn te vervallen dan na voorzetsels en als genitief. Vaste combinaties met voorzetsels zijn namelijk niet infrequent in talen. Denk aan versteende uitdrukkingen in het Nederlands: *in feite*, *van harte*, *van nature*, *bij dezen* (i.p.v. *bij dit*), *uiteraard* (<*uit der aard*), *te gronde*.

De laatste verklaring heeft te maken met de methode: de zin met *Tinie* was de eerste zin die de participanten in experiment 2 aangeboden kregen. Daardoor kan het zijn dat ze nog niet zo kritisch luisterden als later bij de andere zinnen of nog moesten wennen aan het experiment. Wat dit betreft was het beter geweest het experiment te starten met een *filler*-zin, waardoor de kans misschien kleiner was geweest dat de scores bij *Tinie* lager zouden uitvallen door de plaats ervan in het experiment.

Wat dit betreft zou het interessant zijn om in een vervolgonderzoek te kijken of de fonetische vorm van de buigingsvorm en de zinsfunctie van invloed zijn, door een groot aantal vormen te testen in verschillende contexten.

Ad

9. a. Dè's Att**e** fiets, nie die van Piet**e**.
[dɛs ätə fits ni di väm piːtə]
b. Dè's Att**e** fiets, nie die van PietØ.
[dɛs ätə fits ni di väm piːt]

Bij bijna alle groepen is de score bij deze vorm hoger dan bij de andere vormen, met in de oudste twee groepen zelfs scores van respectievelijk 70% en 100% procent van de participanten die de vorm *Atte* gebruikt.

De kans is aanzienlijk dat dit komt doordat de vorm *Atte* reeds in de stimulus aangeboden wordt: als zo'n formulering de participant bekend voorkomt – ook al zou hij of zij deze niet zelf gebruiken – is het aannemelijk dat de vorm *Atte* herkend wordt als authentiek dialect en dus herhaald wordt in de formulering van de participant.

Wat dit betreft is het des te interessanter om te kijken naar de antwoorden van degenen die aangaven *Atte* niet te gebruiken. Allereerst viel op dat zij de zin vaak een paar keer vaker wilden horen voordat ze hem begrepen. Laten we vervolgens kijken naar hun antwoorden. Let erop dat het aandeel van de vorm *Atte* niet is meegerekend in de volgende tabel: hierin staan alleen de aantallen die behoren bij de afwijkende vormen, die hier samen dus 100% vormen in iedere groep.

	p	**t**	**Ad z'n fiets**		**Ad z'ne fiets**		**Ad ze fiets**		**de fiets van Ad**	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	4	1	25	2	50			1	25
40-49	*4*	4	2	50			1	25	1	25
50-59	*8*	5	2	40	3	60				
60-69	*10*	3	3	100						
70-85	*11*									

tabel 45: de antwoorden van participanten die Atte *niet gebruikten*

De vorm die het meest voorkomt is de in het gesproken Nederlands ook gebruikelijke constructie *naam* plus *bezittelijk voornaamwoord*. Let er hierbij op dat het geslacht van fiets veel variatie vertoont: in de meeste gevallen – met name bij de groep 60-69 – is het woord vrouwelijk (*z'n fiets*) zoals in het authentieke dialect, maar bij de groepen 25-39 en 50-59 ook wel eens mannelijk *z'n**e** fiets*), wat op een vorm van hyperdialect duidt. (Zie paragraaf 2.8.) Eén spreker, een vrouw van 49 uit Drunen, gebruikte duidelijk de vorm *ze*, die wellicht gelijkgesteld moet worden met het gebruik van de vorm *me* als bezittelijk voornaamwoord in het Nederlands, *me moeder*, waarbij het bezittelijk voornaamwoord zijn *n* verliest. Twee sprekers (respectievelijk een vrouw van 29 uit Waalwijk en een vrouw van 45 uit Kaatsheuvel) gebruiken geen bezitsconstructie waarin de bezitter voorafgaat aan het naamwoord maar een PP met *van*: *van Ad* (en overigens nooit *van Att**e***). Wat wellicht nog het meest curieus is, is dat niemand de Nederlandse vorm *Ads* gebruikt, *Ads fiets*. Het zou namelijk voor de hand liggen dat sprekers de dialectische uitgang [ə] vervangen door de Nederlandse [s] aangezien deze vormen dichter bij elkaar liggen dan *Atte* en *Ad z'(n)(e)*.

Dat dit niet gedaan wordt, duidt er misschien op dat een vorm als *Ads* niet alleen in het dialect niet gebruikt wordt, maar ook niet in het Brabants gekleurde Nederlands.

Piet & Jan

9. a. Dè's Att**e** fiets, nie die van Piet**e**.
[dɛs ätə fits ni di väm piːtə]
b. Dè's Att**e** fiets, nie die van PietØ.
[dɛs ätə fits ni di väm piːt]

25. a. Mari gå venaoved når Jann**e**.
[märi ɣɒ vənɒvət nɒ jänə]
b. Mari gå venaoved når JanØ
[märi ɣɒ vənɒvət nɒ jän]

De resultaten bij deze vormen hebben niet voor noemenswaardige bijzonderheden gezorgd, afgezien van het feit dat 90,9% van de oudste groep de vorm *Piete* gebruikt tegenover 20% van de groep 60-69.

5.2. Hulpwerkwoordverdubbeling

In paragraaf 2.2. van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe minder deze hulpwerkwoordverdubbeling goed zal keuren onder invloed van het Nederlands, waarin dit niet grammaticaal is.*

De hypothese klopt in het geval van *gehad*: de jongste groep keurt de toevoeging van dit participium niet goed; in de andere groepen wordt *gehad* hoe ouder de groep, hoe meer gebruikt.

hebben

2. a. Ik ha m'ne waoge daor 'n tedje gepakeerd. W
[ɪk ɦä mənə βɒ̣ːɣə dɒːʁ ən tɛt͡ʃə ɣəpəkeːχt]
b. Ik ha m'ne waoge daor 'n tedje gepakeerd **gehad**.
[ɪk ɦä mənə βɒ̣ːɣə dɒːʁ ən tɛt͡ʃə ɣəpəkeːχt xəɦät]

Bij deze zin werden geregeld elementen anders geformuleerd: *hai* in plaats van *ha*, *m'nen auto* in plaats van *m'ne waoge*, *efkes* in plaats van *'n tedje* en *(te)nirgezet* in plaats van het 'te

Nederlandse' *gepakeerd*. Deze data zijn niet in de tabellen opgenomen, omdat het hier slechtst om lexicale verschillen gaat.

zijn

17. a. Ze is drie kere van d'r fiets gevalle vurdè se 'r was.
[zɪs dɤi keɤ vän dəɤə fits xəvälə fəɤdɛ səɤ ɓɑs]
b. Ze is drie kere van d'r fiets gevalle **gewiest** vurdè se 'r was.
[zɪs dɤi keɤ vän dəɤə fits xəvälə ɣəβi̯st fəɤdɛ səɤ ɓɑs]

Gewiest (Waalwijk)/*gewist* (Kaatsheuvel en Drunen)[51], de tegenhanger met het werkwoord *zijn*, wordt door niemand gebruikt. De reacties hierop waren zelfs overduidelijk afkeurend. Ook sprekers die *gehad* gebruikten, gaven aan dat *gewiest* 'te veel' en 'onnodig' was en spotten er soms mee.

Wat betekent dit? Er zijn twee verklaringen. De eerste zou kunnen zijn dat het hulpwerkwoord van *zijn* – in tegenstelling tot dat van *hebben* – in dit dialectgebied niet wordt verdubbeld, wat een asymmetrie zou betekenen in het systeem. Het niet-goedkeuren van bovenstaande zin (17) door de participanten heeft echter hoogstwaarschijnlijk een andere oorzaak. De bijzin (*vurdè se 'r was*, 'voordat ze er was') plaatst de zin in de verleden tijd, terwijl het een constructie als *is gevalle gewist* alleen kan voorkomen met referentie naar het nu: de constructie met verdubbeling (perfect aspect) heeft niet dezelfde aspectuele waarde als *is gevalle* (perfectief aspect). Koeneman, Lekakou & Barbiers (2011, p. 73-74):

> Our evidence that Dutch dialects lack the anterior use of the doubling construction comes from the low acceptability of the construction when a past reference point was explicitly given in the linguistic context. First, speakers largely rejected sentences involving contexts (such as when-clauses, temporal adverbials, preceding discourse) specifying the past event/time, relative to which the state expressed in the doubling construction was anterior.

Het gaat hier dus om een fout in het construeren van de teststimuli. De bijzin had weggelaten moeten worden. Of de zin acceptabel is als *is* vervangen wordt door *was* (*Ze was drie keër van d'r fiets gevalle gewist vurdè se d'r was*), waarbij het perfecte aspect behouden wordt (doch in een verleden tijd, zoals het Engelse *I had never eaten a pinapple until then* tegenover *I have never eaten a pineapple to this very day*), is het onderzoeken waard.

[51] Zie *bijlage 1: beknopte fonologie*.

5.3. Dubbele complementizers

In paragraaf 2.3. van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe vaker het ontbreken van dè na een complementizer als grammaticaal wordt ervaren, aangezien de deze redundante complementizer in het Standaardnederlands ongrammaticaal is. Ik verwacht ook dat het ontbreken over de gehele linie minder vaak goed wordt gekeurd bij de onderschikkende voegwoorden dan bij Wh-verplaatsing, omdat combinaties als* of dè *en* sins dè *vaste combinaties lijken te zijn.*

Uit de resultaten blijken geen duidelijke effecten van leeftijd: vooral de oudste drie groepen liggen vaak dicht bij elkaar en de jongste groep, 25-39, maakt meer gebruik van de extra complementizer *dè* dan de groep 40-49.

Het tweede deel van de hypothese kan ook niet bevestigd worden: na *hoe*[52], een verplaatst Wh-woord dat een indirecte vraag inleidt, zijn in alle groepen de meeste gevallen van *dè* aangetroffen, terwijl de dialectequivalenten van het betrekkelijk voornaamwoord *waar* voor de minste gevallen zorgden. Hier nogmaals de zinnen in kwestie:

22. a. Kekt toch 's hoe mooi **dè** se 't hier ån de kaant heei. W
[kɛktɔɣ ɪsu moːɪ̯ dɛ sət hiːʁ ɒn də kãːnt heɪ̯]
b. Kekt toch 's hoe mooi Ø se 't hier ån de kaant heei.
[kɛktɔɣ ɪsu moːɪ̯ sət hiːʁ ɒn də kãːnt heɪ̯]

27. a. Dè's dieë weg wår **dè** se iederen dag overhene reei. W
[dɛs tiə β̞ɛx β̞ɒʁ dɛ sə idəʁən däɣ ovəʁɦeːnə ʁeɪ̯]
b. Dè's dieë weg wår Ø se iederen dag overhene reei.
[dɛs tiə β̞ɛx β̞ɒʁ sə idəʁən däɣ ovəʁɦeːnə ʁeɪ̯]

Het is opvallend dat er zo'n verschil bestaat bij het gebruik van de explitieve complementizer tussen *hoe* en *waar. . . overheen*. We hebben namelijk in beide gevallen te maken met verplaatste Wh-woorden, dus er zou een zekere symmetrie verwacht kunnen worden. Er is echter een syntactisch verschil: In zin (22) is de positie SpecCP vertakt in *hoe* en een AdvP (*hoe mooi* of *schoón, netjes* etc.). Waar de al dan niet gevulde positie C

[52] Variatie in het gebruikte adjectief (mooi, netjes, schoön/schoón etc.) is niet meegenomen in de analyse.

gewoonlijk meteen op de complementizer volgt, is er hier dus sprake van een extra vertakking in SpecCP. Wat dit betreft zou het dus interessant zijn om te onderzoeken of *dè* ook zo vaak voorkomt na gevallen met een DP in SpecCP (*'k wit nie* ***welk hèùs*** *(dè) se gekocht heei*, 'Ik weet niet welk huis ze gekocht heeft') of een AdjP (*Kekt toch 's* ***hoe opgerùmd*** *(dè) 't hier is*, 'Kijk toch eens hoe opgeruimd het hier is').

De oorzaak van het feit dat de dubbele complementizer bij *waar* in tegenstelling tot de andere gevallen minder voorkomt, zou voorts gevonden kunnen worden bij een marginale vorm die twee sprekers uit de leeftijdsgroep 70-85 gebruiken: *dår*. Waar het Standaardnederlands het betrekkelijke R-pronomen *waar(-overheen* etc.) heeft, lijkt het erop dat het authentieke dialect *dår*, 'daar', had, dat ofwel van oudsher naast *wår* voorkomt ofwel de oorspronkelijke vorm is en geleidelijk verdrongen is door een door het Nederlands beïnvloede vorm *wår*. Stel dat *dår* de authentieke vorm is, bedenk dan dat het extra *dè* niet voorkomt na een betrekkelijk voornaamwoord dat met een *d* begint (*de man meei wie dè* vs. **de man die dè*) (zie paragraaf 2.3.). Zin (53a) is dus mogelijk, terwijl zin (b) ongrammaticaal is.

(53) a. Dè zen de schoen **dår** tjie meei thèùs is gekome. authentiek
b. *Dè zen de schoen **dår dè** tjie meei thèùs is gekome.
c. Dè zen de schoen **wår** tjie meei thèùs is gekome dår > wår
Dat zijn de schoenen waar (in (a) lett. *daar*) *hij mee thuis is gekomen.*

Als *dår* dus de werkelijk authentieke vorm is, komt *dè* dus van oudsher überhaupt niet voor na een betrekkelijk R-pronomen en is zin (c) syntactisch een reflex van deze oude situatie, ook al is *dår* vervangen door *wår*. Bij degenen die *dè* wél na *wår* gebruiken, zou dit dan berusten op analogie met bijvoorbeeld *meei wie dè*.

Tot slot: in *bijlage 1: beknopte fonologie* staat een fonosyntactisch proces beschreven waarbij complementizers in de dialecten een verstemlozende werking hebben op erop volgende stemhebbende fricatieven. Hoewel er geen hypothese over geformuleerd is, is er ook gelet op het gebruik van een al dan niet stemloze fricatief in het persoonlijk voornaamwoord *ze/se* na de (dubbele) complementizer bij de varianten van *waar*.

	p	t	se		ze	
	n	n	n	%	n	%
25-39	*5*	5			5	100
40-49	*4*	4	2	50	2	50
50-59	*8*	8	7	87,5	1	12,5
60-69	*10*	10	10	100		
70-85	*11*	11	11	100		

tabel 46: het gebruik van se *en* ze

Hier is te zien dat jongere sprekers (heel de groep 25-39 en de helft van 40-49) deze fonosyntactische regel (met een taalhistorische oorsprong in assimilatie) minder vaak in hun grammatica hebben en *ze* neigen te gebruiken terwijl de oudere groepen het authentieke *se* gebruiken. Dit verschijnsel kon niet geanalyseerd worden bij *sinds* en *of* omdat het pronomen bij het ontbreken van *dè* direct op de stemloze consonant van deze complementizers volgt, waardoor het door assimilatie altijd met een stemloze fricatief begint.

5.4. Werkwoordsvervoeging: *gij*

In paragraaf 2.4. van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd:

> *Omdat de werkwoordsvormen die bij het Standaardnederlandse jij horen, zonder het morfeem* [t]*, minder gemarkeerd zijn, verwacht ik dat hoe jonger de spreker, hoe vaker de werkwoordsvorm van* gij *in de rechte volgende zoals het standaardtalige jij vervoegd wordt – dus zonder* [t] *in de verleden tijd, bijvoorbeeld* gij sloeg*, 'jij sloeg' in plaats van* gij sloegt*. Ook verwacht ik dat hoe jonger de spreker, hoe vaker de jij-vorm na* gij *als grammaticaal ervaren wordt.*

Het tweede deel van de hypothese was geformuleerd over de vormen in inversie. Daar de data over de vervoeging bij *gij* uit experiment 1 niet bruikbaar zijn gebleken (zie paragraaf 3.1.1.3.a.) kan dit tweede deel niet beantwoord worden.

Uit de data van experiment 2 blijkt dat er weliswaar een licht verschil waar te nemen is tussen de twee oudste leeftijdsgroepen (met als hoogste percentage 63,6% bij de groep 70-85) en de drie jongste (met als hoogste percentage 35,9% bij de groep 50-59), hoewel dit verschil niet groot is.

In het algemeen dient opgemerkt te worden dat het tijdens de uitvoering van het experiment erop leek dat het gebruik van de [t] in de verleden tijd niet sterk in het

bewustzijn aanwezig is. Veel sprekers keurden de beluisterde zinnen zonder meer goed, maar toen ze deze herhaalden, bleken ze de [t] te gebruiken. Als ik ze daarop wees, waren ze verrast en merkten ze soms op dat het verschil niets uitmaakte. Hieronder zal ik de data per testitem bespreken.

was

3. a. Gij **waart** blij.
[ɣɛɪ̯ βa̤:χt blɛɪ̯]
b. Gij was blij.
[ɣɛɪ̯ βä̤s blɛɪ̯]

In tegenstelling tot de andere werkwoordsvormen werd *was* relatief vaak vervangen door *waart*, zelfs bij de jongste groep (60%). De verleden tijd van het koppelwerkwoord komt in het dagelijkse taalgebruik vrij vaak voor en wijkt sterk af van het Nederlandse *was*, wat het aannemelijk maakt dat de vrij regelmatige vorm *waart* in dit onregelmatige werkwoord niet op basis van een regel wordt afgeleid (*waren* ~ *waart* zoals *gaven* ~ *gaaft*) maar een lexicaal opgeslagen item is, zoals *was*[53]. Waar sprekers *was* gebruiken, zou dit kunnen betekenen dat het ene lexicale item (*was*) simpelweg het andere heeft vervangen (*waart*). Opvallend is ook dat de vorm *wast* (een hybride vorm) niet aangetroffen is, hoewel ik deze buiten het experiment incidenteel gebruikt heb horen worden (in combinatie met *wasde (gij)* in inversie). Nota bene: ook *gij waar* is niet aangetroffen, wat er opnieuw op lijkt te wijzen dat de [t] bij *waart* niet op basis van een regel wordt afgeleid.

kwaam & ging

12, a. Ik wies nie dè chij ok kwaam**t**.
[ɪk βi̤s ni dɛ ɣɛɪ̯ ɔk kβa̤:mt]
b. Ik wies nie dè chij ok kwaamØ.
[ɪk βi̤s ni dɛ ɣɛɪ̯ ɔk kβa̤:m]

18. a. Gij ging**t** op dieë stoel zitten.
[ɣeɪ̯ ɣɪŋt ɔp diə stu:ʟ zɪtə]
b. Gij gingØ op dieë stoel zitten.
[ɣeɪ̯ ɣɪŋ ɔp diə stu:ʟ zɪtə]

[53] Zie ook in dit geval de *usage based*-theorieën zoals beschreven in Bybee & Slobin (1982); Bybee (2001).

Over het algemeen is *kwaamt* vaker gebruikt dan *gingt* (met name bij de oudste groep: 63,6% tegenover 36,4%). Wat kan hier de oorzaak van zijn? In eerste instantie staan de twee vormen in die zin op hetzelfde niveau dat de stam van beide eindigt op een nasaal en dat beide werkwoorden vrij frequent zijn in het taalgebruik. Deze factoren zouden dus niet voor verschillen moeten zorgen. Er is echter een ander verschil: *kwaam* staat op een saillante positie in de zin, het eind, waardoor het ontbreken van de uitgang in de stimulus duidelijker kan zijn opgevallen bij de participanten. Ook volgen er op *kwaam* geen consonanten en vocalen meer. Daar komt bij dat de plosief [t] in het geval van *gingt* voor een gesloten lettergreep zorgt, die bij het ontbreken van de uitgang open is doordat er de vocaal op volgt van *op*.

Wat zijn de generalisaties die hieruit zouden kunnen volgen? Het gebruik van de uitgang [t] zou te maken kunnen hebben met de positie van de werkwoordsvorm in de zin (al dan niet op een saillante plaats) en de gevolgen van het gebruik van de uitgang voor de lettergreepstructuur: de uitgang [t] zou minder frequent kunnen zijn als hij voor een zware zorgt, zoals in *ging**t** op* – of een nog zwaardere lettergreep, zoals in *dro**nkt vr**oeger* – dan als hij intervocalisch is. En laat dit laatste nu bevestigd lijken te worden door de resultaten bij *reei(t)* (zie hieronder).

Tot slot: bij de sprekers die de vorm zonder [t] gebruiken, wordt in de oudste groep alleen *kwaam* [kβa̪:m] gebruikt en in de andere vier groepen soms *kwaam*, soms *kwam* [kβa̪m]. Dit lijkt erop te wijzen dat *kwaam* de dialectvorm is met weglating van de uitgang, terwijl *kwam* de standaardtalige vorm is waarbij überhaupt geen sprake is van [t]. *Kwamt* komt evenals *wast* niet voor: men heeft dus niet de Standaardnederlandse vorm gecombineerd met een dialectuitgang. Onderstaande tabel geeft de data van de vormen zonder uitgang:

	p	**t**	**kwaam**		**kwam**	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	5	2	40	3	60
40-49	*4*	3	1	33,3	2	66,6
50-59	*8*	6	4	66,6	2	33,3
60-69	*10*	6	4	66,6	2	33,3
70-85	*11*	3	3	100		

tabel 47: de gevallen waarin geen kwaamt *gebruikt wordt*

reei

28. a. Ge reei**t** ‘r gaauw langs.
[ɣə ʁeɪ̯təʁ ɣaːʊ̯ läŋs]
b. Ge reeiØ ‘r gaauw langs.
[ɣə ʁeɪ̯əʁ ɣaːʊ̯ läŋs]

De resultaten laten zien dat *reei* vaker dan *kwam* en *ging* met een [t] wordt vervoegd (72,7% voor *reeit* bij de groep 70-85 tegenover 63,6% voor *kwaamt* en 36,4% voor *gingt* bij deze groep). Hier zijn meerdere verklaringen voor mogelijk. Het zou ten eerste kunnen komen doordat de uitgang hier intervocalisch staat: [ɣə ʁeɪ̯təʁ ɣaːʊ̯ läŋs][54]. Hoewel er niet echt sprake is van hiaat vanwege de semivocaal in de diftong, is dit een gunstigere positie voor de plosief dan in combinatie met een consonant ervoor en/of erna.

Een andere verklaring is het gedrag van *(d)’r, dår* en *daor* na werkwoordsvormen in de tweede en derde persoon. Zo wordt de derde persoon in de verleden tijd gewoonlijk niet met een [t] vervoegd (*hij kwaam* naast *gij kwaamt*) maar gedragen de twee vormen zich hetzelfde vóór *(d)’r, dår* en *daor*. De verledentijdsvorm van de derde persoon heeft namelijk een assimilerende (verstemlozende) werking op deze drie woorden:

(54) a. Ge kwaamt dår nie in.
[ɣə kβa̤ːmtɒr ni ɪn]
b. Hij kwaam tår nie in.
[ɦɛɪ̯ kβa̤ːmtɒr ni ɪn]
Je/hij kwam daar niet in.

Het gebruik van het verstemloosde [tɒr] in zin (b) zou ontstaan kunnen zijn door analogie met de tegenwoordige tijd, waar de *hij*-vorm altijd op een [t] eindigt[55] en de [d] van *(d)’r, dår* en *daor* dus altijd door assimilatie verstemloosd wordt:

(54) a. Gij komt dår nie in.
[ɣə kɔmtɒr ni ɪn]
b. Hij komt dår nie in.
[ɦɛɪ̯ kɔmtɒr ni ɪn]
Je/hij komt daar niet in.

---

[54] Onthoud dat de [d] taalhistorisch geheel verdwenen is uit het werkwoord *rije* [rɛɪ̯ə], *reei* [reɪ̯], *gereie* [ɣəreɪ̯ə].

[55] Behalve voor een andere [t]; zie paragraaf 2.4.

De conclusie: omdat *d'r* zelfs na het ontbreken van de uitgang verstemloosd wordt in de derde persoon en deze verstemlozing dus zo frequent is, zou dit – zelfs bij het ontbreken van de uitgang in de *tweede* persoon – plaats hebben kunnen vinden, waardoor een onbekend aantal van de gevallen van *gij reeit 'r* morfologisch geanalyseerd zouden moeten worden als *gij reei t'r*.

Hoe komt het dat de jongste groep 60% scoort, even hoog als de groep 60-69 en hoger dan de groep 50-59 (37,%) en 40-49 (0%)? De verklaring hiervoor zou een andere analyse van de fonetische vorm [reɪ̯t] kunnen zijn. Waar het morfologische proces in het authentieke dialect stam [reɪ̯] plus [t] is, kan het zijn dat de jongste groep de Standaardnederlandse vorm *reed* [reɪ̯t] gebruikte, homofoon met *reeit* [reɪ̯t] maar met een compleet andere analyse: een stam waarin de alveolair behouden is gebleven ([reɪ̯t], meervoud *reden* [reɪ̯də]) maar zonder een uitgang. Het feit dat er fonetisch geen onderscheid te maken valt tussen de aangetroffen vormen, heeft voor een vertroebeld beeld gezorgd.

Verder is er één zeer curieuze vorm gevonden bij een vrouwelijke participant van 29 uit Waalwijk: *gij rit* [rɪt]. Hierbij wordt de [t] gebruikt bij maar is er ook sprake van de verkorting die we bij *gift* tegenover *geven* zien. Deze participant heeft dus een regel die in het authentieke dialect niet in de verleden tijd gebruikt wordt, uitgebreid naar [reɪ̯t]. Dit is een typisch voorbeeld van hyperdialect: een gemarkeerd kenmerk wordt daar gebruikt waar het in het authentieke dialect niet voorkomt.

Tot slot: twee participanten – 30, vrouw, Waalwijk; 73, man, Waalwijk – hebben bij testzin (12) in plaats van *dè chij* de vorm *dadde gij* gebruikt. Het gaat hier om een complementizer waaraan het enclitische pronomen *-de*, dat we bijvoorbeeld bij *doede* vinden (zie paragraaf 2.4.), is toegevoegd. Dit komt voor in Westbrabantse dialecten (zie Heestermans & Stroop 2002) maar van oudsher niet in dat van Waalwijk, Drunen en Kaatsheuvel. Merk echter op dat de Waalwijkse vorm van het Westbrabantse *da* echter *dè* is – de vorm die de spreker in kwestie elders ook consequent gebruikte – op basis waarvan we dus **d**e**dde gij* zouden verwachten, in ieder geval bij deze man van 73. Het kan hier en in het geval van de 30-jarige participant dus zo zijn dat *dadde* met klank en al over is genomen uit een Westbrabants dialect, waar deze sprekers wellicht ooit mee in contact zijn gekomen en de vorm in hun klankgeheugen hebben opgeslagen.

Om te concluderen: de data van experiment 2 hebben enkele interessante inzichten gegeven, maar het was uitermate nuttig geweest om ook de data van experiment 1 te kunnen analyseren. In paragraaf 3.1.1.1. heb ik beschreven waardoor dit niet gelukt is. Om op een spontanere manier data over de vervoeging bij *gij* te kunnen verkrijgen, zou er wellicht toch gekozen moeten worden voor het analyseren van spontane gesprekken in een niet-experimentele setting.

5.5. Werkwoordsvervoeging: het suffix [mə]

In paragraaf 2.5. van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd (hier geknopt weergegeven):

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe vaker deze de vormen zonder* [mə]*, zoals* hebbe we *in plaats van* hemme*, als grammaticaal ervaart.*

In geen van de jongste twee leeftijdsgroepen komt het suffix voor; elders is het steeds zeldzaam, met niet meer dan 3 tokens met [mə] per item en groep. Desondanks laten de totaalaantallen zien dat het gebruik afneemt bij de groep 60-69, en nog verder bij de groep 50-59, ten opzichte van de oudste groep. Er zijn bovendien in totaal slechts twee sprekers (NORMs: mannen van 78 en 79 uit Drunen, die respectievelijk in de veehouderij en de tuinbouw werkzaam zijn geweest) die zowel *hamme*, *hemme* als *zomme/zumme* gebruiken. (Het scheelt hierbij dat er geen sprekers ouder dan 80 hebben meegedaan.)

Dit lijkt er sterk op te wijzen dat deze vormen met [mə] een relict zijn uit een eerdere fase van het dialect, waarin ieder pronomen [β̞ə] in inversie [mə] was[56] en een vorm als *hamme* nog te analyseren was als *han* (zoals ook het authentieke *ze han*, 'ze hadden') plus *me*. Bij de participanten die incidenteel zo'n vorm gebruikten, zou het dan dus gaan om lexicaal opgeslagen items die zelfs bij die sprekers waarschijnlijk voorkomen naast de vormen *hadde we*, *hebbe we* en *zouwe we*. Voor de duidelijkheid herhaal ik de testzinnen hieronder:

[56] Zie paragraaf 2.5. over de NORM (man, 78, Drunen) bij wie dit gebruik me opviel tijdens het gesprek voorafgaand aan het experiment.

5. a. Hullieë Karel **hemme** nie meegeteld.
[ɦəliə kaːʁəɹ ɦɛmə ni meɪ̯ɣətɛɹt]
b. Hullieë Karel **hebbe we** nie meegeteld.
[ɦəliə kaːʁəɹ ɦɛbə β̞ə ni meɪ̯ɣətɛɹt]

19. a. **Zomme** dè wel doen?
[zɔmə dɛ β̞ɛɹ duːn]
b. **Zouwe we** dè wel doen?
[zʌʊ̯ə β̞ə dɛ β̞ɛɹ duːn]

30. a. Daor **hamme** nie op gelet.
[dɒːʁ ɦämə ni ɔp xəlɛt]
b. Daor **hadde we** nie op gelet.
[dɒːʁ ɦɑdə β̞ə ni ɔp xəlɛt]

Zeer interessant zijn de resultaten van de participanten die de vormen met [mə] niet gebruiken. In onderstaande tabel staat het totaalaantal tokens voor de vormen die zijn aangetroffen *zonder* [mə] (samen 100%):

	p	**t**	[ɦɛbə β̞ə]		[ɦɛβ̞ə]		[ɦɛŋ β̞ə]	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	5	5	100				
40-49	*4*	4	2	50	1	25	1	25
50-59	*8*	8	7	87,5	1	12,5		
60-69	*10*	8	5	62,5	2	25	1	12,5
70-85	*11*	8	6	60	2	40		

tabel 48: het gebruik van andere vormen dan hemme

	p	**t**	[ɦädə β̞ə]		[ɦäβ̞ə]		[ɦäŋ β̞ə]		[ɦɑɪ̯ə β̞ə]	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	5	4	80					1	20
40-49	*4*	4	3	75			0,5	12,5	0,5	12,5
50-59	*8*	8	6	80	1	12,5	1	12,5		
60-69	*10*	8,5	2	23,5	1,5	17,6	5	58,8		
70-85	*11*	8	7	87,5			1	12,5		

tabel 49: het gebruik van andere vormen dan hamme

	p	**t**	[zʌʊ̯ə[57] β̞ə]		[zʌʊ̯ə]		[zɔŋ β̞ə]	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	5	4	80	1	20		
40-49	*4*	4	3	75	1	1		
50-59	*8*	7	4	57,1	3	43,9		
60-69	*10*	9	5	55,6			4	44,4
70-85	*11*	8	7	87,5	1	12,5		

tabel 50: het gebruik van andere vormen dan zomme/zumme

[57] Alle sprekers hadden de Standaardnederlandse diftong [ʌʊ̯]; twee sprekers (77, vrouw, Drunen; 78, man, Waalwijk) hadden de authentieke diftong [ɔʊ̯]. Zie *bijlage 1: beknopte fonlogie*.

Uit deze tabellen komt een zeer divers beeld. Allereerst is bij alle drie de werkwoordsvormen de Standaardnederlandse vorm (met weliswaar syncope van de [d] in *zouden*) aangetroffen. Alle groepen maken van deze vorm gebruik. Daarnaast zijn er de vormen [ɦɛβ̞ə], [ɦäβ̞ə] en [zʌu̯ə]. Bij deze laatste vorm kan het goed zijn dat [u̯ə] of het zeer dicht daarbij liggende [β̞ə] in [zʌu̯ə β̞ə] verdwenen is door haplologie (zoals ook in het Brabantse *op 'n* /ɣeːvə mɛnt/ in plaats van *gegeven moment*). Bij [ɦɛβ̞ə] en [ɦäβ̞ə] kan dit echter niet het geval zijn. Er lijkt hier eerder sprake te zijn van een heranalyse[58] van de authentieke vormen [ɦɛmə] en [ɦämə] als [ɦɛ] en [ɦä] plus [mə], waarbij het morfeem [mə] vervangen is door het Standaardnederlandse equivalent [β̞ə]:

a. [ɦɛ mə] staat tot [mə] als [ɦɛ β̞ə] staat tot [β̞ə]
b. [ɦä mə] staat tot [mə] als [ɦä β̞ə] staat tot [β̞ə]

Hierbij is een nieuwe vorm ontstaan waarbij het element *we* geen vrij morfeem meer is, wat bij *hebbe we* en *hadde we* wel het geval is: waar gebruikers van het authentieke dialect ook geen **hammij* [ɦämɛɪ̯] voor *han wij* tegenover *hamme* zouden gebruiken, gaven de gebruikers van [ɦäβ̞ə] namelijk aan geen *[ɦä β̞ɛɪ̯] te zeggen maar *hadde wij*.

Voorts zijn er de vormen *hen we* [ɦɛn β̞ə], *han we* [ɦän β̞ə] en *zon we* [zɔn β̞ə]. Ook hier lijkt sprake van heranalyse: de authentieke vormen *hemme* [ɦɛmə], *hamme* [ɦämə] en *zomme* [zɔmə], die ze niet gebruiken maar wellicht wel kennen, zijn door deze sprekers geanalyseerd als bestaande uit de morfemen [ɦɛn] en [mə], [ɦän] en [mə], en [zɔn] en [mə] (waarbij die laatste twee stammen in het authentieke dialect ook de gangbare vormen zijn bij *we* in de rechte volgorde en bij *ze/hullie*). Vervolgens is *me* [mə] vervangen door *we* [β̞ə]. Dit zijn dus typische vormen die zich in het regiolectcontinuüm tussen authentiek dialect en Standaardtaal bevinden.

Als laatste is er de bijzondere vorm [ɦɑɪ̯ə β̞ə], die twee keer is aangetroffen – eenmaal in de jongste groep en eenmaal in de op één na jongste (waarbij de betreffende participant ook een andere vorm gebruikte; vandaar de score 0,5). Hier gaat het om een

[58] In taalveranderingsprocessen komt heranalyse frequent voor: zo is het Vlaams-Nederlandse woord *nonkel* het resultaat van een herhanalyse van de [n] van het lidwoord: *onkel* (*'nen onkel* of *d'n onkel*) > *nonkel*. Ook komt het Franse *licorne*, 'eenhoorn', van het Latijnse *unicornis*, waarbij *un-* op een bepaald moment in de tijd is opgevat als onbepaald lidwoord; na het stadium *icorne* is de *l* van het bepaald lidwoord (*l'icorne*) vervolgens geheranalyseerd als de beginconsonant van het substantief zelf.

zeer curieuze nieuwvorming. Mogelijk hebben de sprekers in kwestie de in het dialect voorkomende vorm [ɦäɪ̯], 'had', de persoonsvorm die naast [ɦä] in de eerste en derde persoon gebruikt kan worden, geheranalyseerd als de stam [ɦäɪ̯] plus het nulmorfeem Ø – in plaats van de stam [ɦä] plus het morfeem [ɪ̯]. Het paradigma van het authentieke dialect staat links in het schema; de mogelijke vervoeging door de twee jongere participanten in kwestie staat rechts[59]:

ik	[ɦä] + Ø; [ɪ̯]	[ɦäɪ̯] + Ø
ge	[ɦä] + [t]	[ɦäɪ̯] + [t]
hij/ze/'t	[ɦä] + Ø; [ɪ̯]	[ɦäɪ̯] + Ø
we	[ɦä] + [n]	[ɦäɪ̯] + [ə]
gullie	[ɦä] + [t]	[ɦäɪ̯] + [t]
ze	[ɦä] + [n]	[ɦäɪ̯] + [ə]

tabel 51: de heranalyse van het paradigma van de verleden tijd van hebbe

Deze voorgestelde analyse is des te aannemelijker als we bedenken dat een van de twee participanten die [ɦɑɪ̯ə β̞ə] gebruikten, in experiment 1 ook *gij* [ɦɑɪ̯t] gebruikte. Wat betekent dit voor het taalsysteem? In tegenstelling tot *han we* [ɦäm̩ β̞ə] is [ɦɑɪ̯ə β̞ə] een voorbeeld van een vorm die niet binnen het regiolectcontinuüm past: de vorm ligt niet in de rechte lijn tussen authentiek dialect en Standaardtaal, maar is een nieuwvorming die misschien beter met hyperdialect te vergelijken valt: in plaats van dat dialectkenmerken verdwijnen, worden gemarkeerde elementen hier juist meer gebruikt.

5.6. Werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ]

In paragraaf 2.6. van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe vaker deze de vormen zonder* [ɣ]*, zoals* hij ziet 't *in plaats van* hij zieg 't*, als grammaticaal ervaart onder invloed van de Standaardtaal.*

Het beeld dat hier uit de resultaten komt, is nog gevarieerder dan dat van het in de vorige paragraaf besproken suffix. Bovendien gebruikt de oudste groep [ɣ] bij alle drie de

[59] De kwaliteit van de vocaal [ä] of [ɑ] is in het schema niet relevant: de participanten die [ɦɑɪ̯ə β̞ə] gebruikten, hadden de standaardtalige [ɑ].

werkwoorden minder dan de groep 60-69. Tussen de andere groepen is er daarentegen wél een afname per leeftijdsgroep te zien. De hypothese klopt dus niet zonder meer.

Wat is hier het geval? Allereerst lijkt er competitie te zijn tussen vormen met [ɣ], zoals *hag 't* [ɦäɣ ət] en vormen met [ɪ̯], zoals *hai 't* [ɦäɪ̯ ət]. Het lijkt erop dat deze zelfs in het authentieke dialect naast elkaar kunnen voorkomen vóór *'t*.[60] De meest authentieke spreker, de eerder genoemde NORM uit Drunen van 78, gebruikt zelfs *hai 't* in plaats van *hag 't*. Denk ook aan de opmerking in hoofdstuk 3.1.2.2.f. dat beide vrouwen bij het inspreken ook de vormvariant [ɦäɪ̯] noemden. Hieronder herhaal ik de testzinnen voor de duidelijkheid:

11. a. Hier **hig** 't nie gesneeuwd
[ɦiːʁ ɦɪɣ ət ni ɣəsneːʊ̯t]
b. Hier **heei** 't nie gesneeuwd
[ɦiːʁ ɦeɪ̯ ət ni ɣəsneːʊ̯t]

24. a. Ze **hag** 't nie breëd.
[zə ɦäɣ ət ni bʁiɛ̯t]
b. Ze **had** 't nie breëd.
[zə ɦät ət ni bʁiɛ̯t]

15. a. Ge **doeg** 't nie war!
[ɣə duɣ ət ni β̞äχ]
b. Ge **doet** 't nie war!
[ɣə dut ət ni β̞äχ]

Laten we net als in de vorige paragraaf kijken naar de vormvarianten. De in hoofdstuk 4 gepresenteerde aantallen laten het al dan niet voorkomen van [ɣ] zien. In de stam voorafgaand aan dat suffix is er echter ook veel variatie waargenomen. Vandaar dat in onderstaande tabellen – in tegenstelling tot in de vorige paragraaf – alle vormen zijn meegeteld.

[60] *Hai* is buiten deze zinspositie overigens zonder meer een authentieke vorm.

heeft 't

	p	t	[ɦɪɣ]		[ɦeɪ̯]		[ɦeɪ̯ɣ]		[ɦɛɣ]		[ɦɛt]		[ɦɪ]	
	n	**n**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
25-39	*5*	5			1,5	30	1,5	30			2	40		
40-49	*4*	4	1	25	1,5	37,5					1,5	37,5		
50-59	*8*	8	2	25	2,5	31,3			1	12,5	2,5	31,3		
60-69	*10*	10	7	70	2	20			1	10				
70-85	*11*	11	6	54,5	3,5	31,8							1,5	13,5

tabel 52: het gebruik van hig 't *en andere vormen*

De vorm *heei* [ɦeɪ̯], die ook in het authentieke dialect bestaat, komt in alle groepen voor.

In de jongste groep komt twee keer [ɦeɪ̯ɣ] voor (eenmaal naast *heei* [ɦeɪ̯] bij dezelfde spreker, vandaag 0,5), een vorm die ofwel te analyseren is als *heeig* (dubbelop, dus [ɦeɪ̯] plus *g* [ɣ]) ofwel als *heeg* [ɦeɪ̯ɣ] – in feite *hig* zonder vocaalverkorting (zoals *geef* staat tot *gift*) en met de Nederlandse klank [eɪ̯] voor het foneem /eː/. Denk hierbij terug aan de eerder geciteerde Hinskens (2004), p. 20: "Misschien kan de diepe dialectvorm van het verbogen werkwoord *hig* zelfs met de vocaal van de variant uit de "dialectvrije standaardtaal" gecombineerd worden tot *héég*." Dat blijkt te kunnen.

Vervolgens is er de vorm *heg* [ɦɛɣ]: deze lijkt op basis van analogie met de reeds bestaande vorm bij *gij* ontstaan te zijn, die deze vocaal heeft: *ge* ***heg*** *'t al gezien* tegenover *ge* ***het*** *'m al gezien*. Dit is wellicht ook de herkomst van het vrij frequente *het* [ɦɛt]: de werkwoordsvorm van de tweede persoon wordt op basis van analogie hier ook in de derde persoon gebruikt, maar de sprekers hebben het vervangen van de [t] door [ɣ] vóór *'t* hier niet toegepast. Het is opmerkelijk dat *het* zelfs in de groep 50-59 drie keer voorkomt (2,5 keer in de tabel omdat de vorm door één spreker naast *heei* werd gebruikt).

De vorm [ɦɪ] lijkt tot slot authentiek: alleen sprekers uit de oudste (onder wie de eerder besproken NORM van 79 uit Drunen) groep gebruiken deze vorm, waarbij het pronomen *'t* zijn [ə] verliest: [ɦɪ ət] > [ɦɪt]. Hoogstwaarschijnlijk staat [ɦɪ] tot [ɦeɪ̯] als [ɦä] tot [ɦäɪ̯] en is er hier dus sprake van authentieke nevenvormen - waarvan het gebruik vóór *'t* echter niet voorspeld was.

had 't

	p	t	[ɦäɣ]		[ɦäɪ̯]		[ɦät]/[ɦɑt]	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			1	20	4	80
40-49	*4*	4			2	50	2	50
50-59	*8*	8	3	37,5	1	12,5	4	50
60-69	*10*	10	5	50	4	40	1	10
70-85	*11*	11	3	27,2	6	54,5	2	18,2

tabel 53: het gebruik van hag 't *en andere vormen*

Zie voor het gebruik van *hai* [ɦäɪ̯] het stuk over *heei*.

Het gebruik van *hat* [ɦät]/[ɦɑt] kan op twee manieren geanalyseerd worden: ofwel is het [ɦä] plus [t] (zie paragraaf 5.5 voor het schema met de vormen van de verleden tijd van *hebbe*) ofwel is het de Standaardnederlandse vorm *had* [ɦɑt]. Zeker in het geval van de jongere groepen is deze laatste analyse het aannemelijkst. In dat geval is de [t] geen uitgang maar onderdeel van de stam, wat de hoge aantallen bij de jongere groepen zou kunnen verklaren.

doet 't

	p	t	[duɣ]		[duɪ̯]		[dut]		[dud]	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	2	40			3	60		
40-49	*4*	4	1	25	1	25	2	50		
50-59	*8*	8	4	50			4	50		
60-69	*10*	8	7	86,5			1	12,5		
70-85	*11*	11	7,5	68,2	2	18,2	1	9,1	0,5	4,5

tabel 54: het gebruik van doeg 't *en andere vormen*

De vorm *doei* [duɪ̯] komt vergeleken met *heei* en *hai* relatief weinig voor.

Doet wordt hoe ouder de leeftijdsgroep, hoe minder frequent.

Het opvallendst is de vorm [dud] in *ge doed 't nie war*, met een stemhebbende [d]. In het dialect van de drie onderzochte plaatsen worden stemloze consonanten nooit op basis van een regel intervocaal stemhebbend, zoals in taalvariëteiten uit Limburg soms gebeurt (*dad is 't nied (h)è*). Toevallig gaat het hier om dezelfde spreker als die *dadde gij* gebruikt, een man die vanwege zijn werk contacten met mensen uit andere delen van Nederland heeft gehad en hier wellicht een vorm uit een ander gebied gebruikt heeft.

De hierboven besproken vormvarianten laten goed zien welke nieuwe kleuren er in het regiolectspectrum kunnen ontstaan.

5.7. Diminutieven

In paragraaf 2.7. van hoofdstuk 2 zijn twee hypotheses geformuleerd. Laten we beginnen met de eerste:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe verder deze naar rechts beweegt op de schaal: bij de oudste leeftijdsgroep verwacht ik dus een vorm als* hùske [ɦœskə]*, bij de tweede groep vaker vormen als* hèùske [ɦœːskə]/huiske [ɦœʏ̯skə] *en bij de jongste groep ook standaardtalige vormen als* huisje [ɦœʏ̯ʃə]. *Bij iedere stap naar rechts op de schaal gaan er dialectkenmerken verloren.*

Hierbij had ik de volgende fasering geformuleerd:

a. dialect	**b. tussenfase**	**c. standaardtaal**[61]
+dialectsuffix	+dialectsuffix	–dialectsuffix
+vocaalverkorting	–vocaalverkorting	–vocaalverkorting

herhaling van tabel 14: fases in de vorming van diminutieven in het regiolectcontinuüm

Fase a (met de code A) komt in alle groepen het meest voor en wordt hoe jonger de groep, hoe minder gebruikt (met in de oudste groep 81% tegenover in de jongste 47,5%). Vreemd genoeg komt *fase b* (met de code Al) echter het meest voor in de oudste groepen (zie verderop). *Fase c* komt opvallend genoeg nergens voor. De enige invloeden van het Standaardnederlands zijn in de vocalen te vinden.

diminutieven (monoftong)

Als we kijken naar *fase b*, code Al, zijn de percentages hiervan – op het aandeel van het tweemaal voorkomen van *huiske* [ɦœʏ̯skə] na – te wijten aan de vorm *draoike* [drɒːɪ̯kə]. In de oudste groep is deze vorm veel frequenter dan *dråike* [drɒɪ̯kə] (7 tegenover 2) en ook de oudste drie sprekers uit de groep 60-69 gebruiken de lange vocaal. Dit lijkt erop te wijzen dat [drɒːɪ̯kə] de authentieke vorm is, die dus tegen de regel van vocaalverkorting ingaat (zie paragraaf 2.7). Wat zou de taalhistorische oorzaak hiervan kunnen zijn? Allereerst is het belangrijk om te vermelden dat de semivocaal [ɪ̯] uit de diftong [ɒːɪ̯] is ontstaan uit een intervocale [d]: Standaardnederlands *laden* tegenover dialectisch *laoie* [lɒːɪ̯ə]. In het paar *doöd* [duo̯t] tegenover *doöie* [duo̯ɪ̯ə] is voorts goed te zien dat de alveolair

[61] Het kan zijn dat er hier nog sprake zal zijn van afwijkende klankkleuren, zoals de lange monoftong [œː] in plaat van de diftong [œʏ̯] bij huisje. Zie *bijlage 1: beknopte fonologie*.

is behouden als hij niet intervocaal is. Als we vervolgens teruggaan naar [drɒːɪ̯kə] zien we dat deze vorm van het woord *draod* [drɒːt] afkomt maar dat er op de diftong geen vocaal volgt. Waar komt de semivocaal [ɪ̯] dan vandaan? **Draodke* kan namelijk nooit *draoike* zijn geworden. Dit zou moeten betekenen dat de vorm ooit **draodeke* moet zijn geweest, waarin de [d] wél intervocaal was en zo heeft kunnen veranderen in [ɪ̯]. Bedenk nu dat een vocaal in de voorlaatste lettergreep nooit verkort wordt: *vogeltje* [vɔːɣəltʃə] en geen *[vɔɣəltʃə]. Vervolgens is de [ə] in **draoieke* verdwenen en hebben we *draoike* gekregen. Het woord heeft zich sindsdien gedragen alsof de [ə] er nog staat en dus heeft het nooit een verkorting gekregen. Dit suggereert dat de verkortingsregel sindsdien niet meer productief is geweest: anders was de vorm [drɒːɪ̯kə] wellicht toch [drɒɪ̯kə] geworden. Maar waarom wordt [drɒɪ̯kə] door sommigen dan toch gebruikt? Wellicht is hier sprake van analogie met woorden als *håkske* en *påltje*.

Bij de diminutieven van *draod*, *haok* en *paol* zijn vormen aangetroffen met een afwijkende vocaalkwaliteit. De authentieke verkorte vorm van [ɒː] is [ɒ], een open, geronde achtervocaal. Fonetisch ligt hij tussen de Standaardnederlandse [ɑ] (ongerond) en [ɔ] (de er het dichtst bij liggende geronde achtervocaal) in. En dat zijn nu juist de twee vormvarianten die bij jongere sprekers zijn aangetroffen, aangeduid met respectievelijk N1 en N2 in de tabel uit hoofdstuk 4.7: *draike, hakske* en *paltje* tegenover *droike*, *hokske* en *poltje*. In één geval is *haakske* (met en verlengde [ɑ], [ɑː], aangetroffen). Deze vocaalafwijkingen zijn typisch voor het regiolect: sprekers hebben niet meer de authentieke dialectfonologie, waardoor ze klanken uit het dialect indelen bij standaardtaliger klanken die er dicht bij liggen. Zo ook *bijlage 1: beknopte fonologie* voor dit proces bij andere vocalen en diftongen.

Tot slot: één spreker, een vrouw van 59 uit Kaatsheuvel, gebruikte de curieuze vorm *huuske* [ɦyskə], een vocaal die verwacht zou kunnen worden in oostelijker dialecten zoals die uit Limburg en de regio Nijmegen. De vorm is op geen enkele manier af te leiden van het dialectische *hèùs* [ɦœːs]. Wellicht heeft de participant in kwestie de vorm ooit gehoord in een dialect buiten haar regio en is deze sneller in haar opgekomen dan het authentieke *hùske* [ɦœskə].

diminutieven (diftong)

Doordat de diminutiefvorm van *doös* [duo̯s] zo'n kleurrijke waaier aan antwoorden heeft opgeleverd, is er bij de resultaten een aparte tabel voor gemaakt. Opvallend hierbij is dat *duske* [deskə], met umlaut, en *doóske* [du̯ʊskə] kennelijk twee naast elkaar bestaande varianten zijn: beide vormen worden door de oudste groep gebruikt, beide in 27,3% van de gevallen. Hierbij vertoont [du̯ʊskə] de regelmatige verkorting van [duo̯s]. Aangezien *boöm* [buo̯m] wordt verkort tot [by̯ʏmkə] met umlaut zou hier eigenlijk ook de verkorte diftong met umlaut verwacht worden: *[dy̯ʏskə]. Welicht is [deskə] dus al een jongere vorm (zie vergelijkbare woorden in *bijlage 1: beknopte fonologie*).

Dit zou dan vergelijkbaar zijn met wat er bij *dóske* [dʊskə] is gebeurd, een vorm die zowel bij de oudste als de op één na oudste groep frequent is: de [u̯] van de authentieke diftong zonder umlaut is weggevallen.

De vorm *doske* [dɔskə] is voorts een verkorting van *doos* [doːs], waarbij de authentieke diftong is vervangen door de elders voorkomende lange monoftong. *Dooske* [doːskə]/[dou̯skə] met een lange standaardtalige vocaal of standaardtalige diftong is tweemaal voorgekomen.

De aangetroffen vormenrijkdom laat goed zien welke fases er tussen het authentieke dialect en het Standaardnederlands kunnen bestaan in het spectrum van het regiolect. Hoewel er in dit onderzoek niet naar de fonologie *an sich* is gekeken, geven de diminutiefvormen van *doös* toch inkijkje in de variatie die er ook op dit vlak bestaat, waarbij het wegvallen van de authentieke tweeklank dus zelfs in de oudste groep wordt aangetroffen.

hyperdialect

Laten we vervolgens naar de tweede hypothese kijken:

> *Daarnaast verwacht ik dat de jongste groep vormen van hyperdialect vertoont: gezien de kenmerkende status van* -(s)ke *verwacht ik dat deze vorm grammaticaal wordt gevonden daar waar volgens de authentieke dialectgrammatica* -(t)je *grammaticaal zou zijn.*

Niet alleen de jongste groep vertoont hyperdialect: in experiment 1 hebben twee participanten uit de jongste groep *palske* [pɑlskə] en *palke* [pɑlkə] gebruikt met ook de

hierboven besproken afwijkende vocaal. Een vrouw van 60 uit Drunen heeft echter *paolke* [pɒːɹkə] gebruikt in plaats van [pɒɹt͡ʃə]: authentieke doch verlengde vocaal met de hyperdialectische uitgang *-ke*. **PVlleke* (met om het even welke vocaal), naar analogie van *balleke*, is niet voorgekomen, behalve toen een mannelijke participant (57) uit Drunen zich versprak en zich meteen verbeterde.

Uit experiment 2 is naar voren gekomen dat *appartementske* twee keer goedgekeurd en gebruikt wordt, door een man van 55 uit Kaatsheuvel en een vrouw van 29 uit Waalwijk. Bij de rest kon de hyperdialectische vorm op duidelijke afkeuring rekenen[62]. Velen gaven ook aan dat *appartement* geen dialectwoord is en dat er daardoor ook geen dialectuigang zou bestaan. Deze opvatting komt wellicht voort uit het feit dat woorden die eindigen op [t] in het dialect dezelfde uitgang hebben als het Nederlands.

6. a. We hebben 'n club**ken** opgericht.
[β̞ə ɦɛbən əŋ kləpkən ɔpxəʁɪxt]
b. We hebben 'n club**sken** opgericht.
[β̞ə ɦɛbən əŋ kləpskən ɔpxəʁɪxt]

20. a. Dè's 'n mooi appartement**je**.
[dɛz ə moːɪ̯ äpäχtəmɛɲt͡ʃə]
b. Dè's 'n mooi appartement**ske**.
[dɛz ə moːɪ̯ äpäχtəmɛnskə]

De vorm *clubske* komt meer voor dan *appartementje*. Hoe ouder de groep, hoe minder *-ske* in plaats van *-ke* gebruikt wordt (60% bij 25-39 tot 10% – eenmaal – door een spreker van 65 uit Drunen). Veel participanten werden bij het horen van de vorm *clubske* aan het liedje van Tim Schalkx herinnerd, *We hebben een clubke opgericht voor mensen met een lelijk gezicht*. Zeer curieus was hierbij dat de mensen die *clubske* goedkeurden, vaak enthousiast de titel van het liedje noemden met daarin echter de vorm *clubske*, alsof dat de originele titel was. De mensen die aangaven dat het geen *clubske* maar *clubske* moest zijn in het dialect, noemden het liedje daarentegen met de vorm *clubke*. Dit lijkt te betekenen dat degenen die *clubske* gebruiken, weing gevoelig zijn voor waar *-ke* en waar *-ske* gebruikt wordt, aangezien ze zich het gehoorde *-ke* uit het liedje herinneren als *-ske*.

[62] Een mannelijke spreker van 79 uit Drunen veranderde *appartementske* eerst naar *appartementeke*, begon toen te lachen en verbeterde het toen snel naar *appartementje*.

5.8. Verbuiging van adnominale woorden

In paragraaf 2.8. van hoofdstuk 2 zijn twee hypotheses geformuleerd. Laten we beginnen met de eerste:

> *Ik verwacht enerzijds een verlies van flexie: hoe jonger de spreker, hoe meer de buigingsvormen richting de standaardtaal gaan* (die**ën** dikk**e** boer *i.p.v.* die**ën** dikk**en** boer*;* 'n ouw**e** vrouw *i.p.v.* 'n aauw vrouw).

Bij zowel experiment 1 als experiment 2 zien we in de totaalaantallen dat het aandeel van code A (authentiek dialect) afneemt bij jongere leeftijdsgroepen en dat het aandeel van code N (volledig standaardtalig) toeneemt. Bovendien is het aandeel van volledig standaardtalige NP's in experiment 1hoe jonger de groep hoe groter. In experiment 2 is dit effect minder sterk.

experiment 1

Zie *bijlage 2: data* voor de tabellen bij de individuele teststimuli. In het geval van de mannelijke woorden in experiment 1 is dit 94% bij de oudste tegenover 62,5% (A én A*) bij de jongste groep. In het geval van de vrouwelijke woorden is dit respectievelijk 35% tegenover 0%. Dit wijst er dus op dat vrouwelijke woorden – zelfs in de oudste groep – veel minder vaak authentiek worden verbogen dan mannelijke woorden. Het lijkt er dus op dat mannelijke woorden een sterkere positie hebben, wat wellicht ook de oorzaak is dat verbuigingen bij hyperdialect richting de mannelijke vormen neigen te gaan.

Het gaat te ver om ieder in experiment 1 onderzocht woord met zijn verbuiging hier te bespreken. Ik beperk me tot de woorden *tak* en *teeidoek*, die vaak voor de code A* gezorgd hebben. In de methode heb ik er al op vooruitgelopen: het lijkt erop dat de in paragraaf 2.8. besproken [b][d][ɦ][t]-regel niet geheel opgaat voor de dialecten in kwestie: afgezien van zeven keer komt de uitgang [(ə)n] niet vóór [t] voor – in ieder geval nooit in het dialect van de oudste groep. Wat kan dit betekenen? De consonanten [b][d][ɦ] zijn in tegenstelling tot [t] stemhebbende klanken. Merk op dat de stemloze tegenhanger [p] van de bilabiaal [b] bij voorbaat al niet in de reeks voorkwam. Het feit dat [t] in de dialecten in kwestie niet in het rijtje lijkt te horen, zou erop kunnen wijzen dat er al in het authentieke dialect een verandering heeft plaatsgevonden. Het resultaat is dus dat er meer symmetrie

in het systeem is ontstaan: alleen de stemhebbende consonanten [b][d][ɦ] zorgen dus nog maar voor de [n]. De gevallen waarin wél [n] is gebruikt, zouden dan ofwel aan te merken zijn als hyperdialect, óf het moet zo zijn dat vormen met en zonder [n] sowieso naast elkaar voorkomen en dat de participanten uit oudste groep de [n] slechts toevallig niet gebruikt hebben. Er zou aanvullend onderzoek nodig zijn met verscheidene woorden die met een [t] beginnen.

experiment 2

Zie *bijlage 2: data* voor de tabellen bij de individuele teststimuli. Bij experiment 2 is het nuttig erop te wijzen dat de code AN (authentieke determiner; standaardtalig adjectief) vrij vaak voorkomt bij de mannelijke NP *dieën dikken dokter*, zelfs driemaal in de oudste groep. In de jongste groep wordt door niemand het adjectief voorzien van de [n] maar gebeurt dit in 80% wel bij de determiner. Dit lijkt ervoor te pleiten dat het adjectief de zwakste status heeft: eerst verdwijnt de uitgang daar, vervolgens bij de determiner. Dit laatste is eenmaal voorkgekomen bij een vrouw van 29 uit Waalwijk: *die**ë** dikk**e** dokter*, zoals in de teststimulus.

Bij de NP's die in een meer standaardtalige vorm zijn aangeboden – *'n aauw**e** koei* en *jong**e** kender* – valt het verschil tussen deze twee NP's op: in beide gevallen bevatte de teststimulus de Standaardnederlandse uitgang [ə] maar de vrouwelijke NP heeft voor heel andere resultaten gezorgd dan de NP in het meervoud. Waar de oudste groep in 100% *'n aauw koei* gebruikt, doet maar één participant uit de jongste groep dit (20%); waar daarentegen 68,2% van de oudste groep het authentieke *jong kender* gebruikt, doet 60% van de jongste groep dit ook, een getal dat dicht bij de 50% van de groep 50-59 en de 55% van de groep 60-69 ligt. Dit kan twee oorzaken hebben: enerzijds zou het zo kunnen zijn dat vrouwelijke woorden vatbaarder zijn voor de invloeden van de Standaardtaal dan woorden in het meervoud; anderzijds kan het goed zo zijn dat *jong kender* een zodanig vaste combinatie is dat ze lexicaal is opgeslagen. In dat geval zouden we, zoals we eerder hebben gezien, niet te maken hebben met afleiding op basis van een regel. Dit zou goed verklaren waarom de jongste groep hier zo vaak de authentieke vorm gebruikt in vergelijking met alle andere geteste woordgroepen. Er zou onderzoek met meer woorden in het meervoud nodig zijn, waaronder minder frequente woorden.

hyperdialect

Laten we vervolgens kijken naar de hyperdialectische vormen:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe meer hypercorrecte buigingsvormen gebruikt worden en goedgekeurd worden, vooral met* [ə(n)], *omdat dit zo'n gemarkeerd en opvallend morfeem is.*

Als we ons richten op de totaalaantallen bij de vrouwelijke woorden, zien we dat het gebruik van hypercorrectie inderdaad afhankelijk is van de leeftijdsgroep: in experiment 1 komt de classificatie Hn1 (hyperdialect in slechts de determiner) vooral bij de jongere groepen voor, maar *ook* bij de oudste: 8,75%. Een vergelijkbaar beeld komt uit experiment 2 naar voren.

In experiment 1 zien we slechts eenmaal Hn2 (hyperdialect bij ook het adjectief), bij mannelijke participant van 62 uit Drunen. In experiment 2 zien we Hn2 vaker terug, namelijk bij de zin met *m'nen aanderen oma* die in plaats van het authentieke *m'n aander oma* werd aangeboden. Wat aan dit verschil bijgedragen kan hebben, is dat de stimulus reeds in hyperdialect aangeboden werd. Opvallend is dat de code Hn1 in experiment slechts toegepast hoefde te worden op NP's met alleen hyperdialect in de determiner, terwijl in experiment 2 in de gevallen van Hn1 alleen *m'n aander**en** oma* gezegd is en nooit *m'n**en** aander oma* (het patroon dus van experiment 1) en zelfs niet *m'n**en** aander**e** oma*. Dit staat dus haaks op het eerder geformuleerde inzicht dat dat het adjectief de zwakste status zou hebben en eerst de uitgang daar zou verdwijnen en dan pas bij de determiner. Hier valt echter tegen in te brengen dat *m'n* zelfs zonder de uitgang al op een [n] eindigt: de hiaatbrekende [n] is niet 'nodig', in tegenstelling tot die van *aander**en*** voor *oma*. Onderzoek met andere vrouwelijke woorden die in hyperdialect aangeboden worden, zou dus nodig zijn.

Ook de zin waarin *'n aauw**e** koei* werd aangeboden in plaats van het authentieke *'n aauw koei*, heeft hyperdialect opgeleverd, maar dan alleen bij de determiner. Wat hiertoe bijgedragen zou kunnen hebben, is het feit dat *aauwe* met een vocaal begint en er [n] dus weer de hiaat-brekende functie zou kunnen hebben.

Bij de NP die aangeboden werd als *die**ë** zwaor**en** kaast* heeft niemand de [n] overgenomen. De [b][d][ɦ]-regel lijkt dit te voorkomen. Wel komt de code He voor (in

totaal bij vier sprekers) – dus hyperdialect met alleen de toevoeging van de mannelijke [ə]: *dieë*.

Bij beide vrouwelijke NP's die in hyperdialectische vorm zijn aangeboden – *m'nen aanderen oma* en *dieë zwaoren kaast* – valt op dat niemand in de twee jongste groepen de authentieke vormen *m'n aander oma* en *die zwaor kaast* heeft gebruikt.

Hoppenbrouwers (1990, p. 114) koppelt de kennis van de woordgeslachten aan het gebruik van verwijzende pronomina in de derde persoon. Naar vrouwelijke woorden wordt met *ze* verwezen, naar mannelijke met *hij*. Bij de geleidelijke standaardisering van de dialectgrammatica verdwijnt volgens hem eerst het genusonderscheid op het pronominale niveau en vervolgens op het adnominale niveau. Toevallig hebben enkele sprekers in experiment 1 soms verwezen naar een item met een gesubstantiveerd adjectief of pronomen: *d'n blauwe*, *d'n dieë*. Curieus is dat de sprekers die dit hebben gedaan bij vrouwelijke woorden, enerzijds bijvoorbeeld *die blauwe pen* zonder hyperdialect zeiden, maar anderzijds *dieën blauwe* (vrouw, 58, Drunen). Een andere spreker (vrouw, 75, Waalwijk) verwees naar het vrouwelijke woord *broek* met *d'n irste*, 'de eerste', terwijl ze wél het authentieke *'n broek* in plaats van *'nen broek* zei. Alleen de vrouw van 79 uit Drunen heeft zo'n gesubstantiveerd adjectief gebruikt met het vrouwelijke geslacht, *de gèèl*, nadat ze eerder *de blauw pen* had gezegd. Buiten het experiment gebruikt zij ook *de die*, tegenhanger van het mannelijke *d'n dieë*. Kortom: het feit dat er sprekers zijn die de NP's weliswaar authentiek formuleren maar er met hyperdialect naar verwijzen, strookt met wat Hoppenbrouwers zegt.

Tot slot: het feit dat het hyperdialect in experiment 1 (het meest spontane experiment van de twee) ook bij participanten uit de leeftijdsgroep 60-69 (en zelfs in enkele gevallen bij 70-85) is aangetroffen, laat zien dat het niet alleen beperkt is tot taalgebruikers die het dialect niet meer als moedertaal hebben verworven (zie Hoppenbrouwers 1990). De oorzaak zou de volgende kunnen zijn: de kennis van het genussysteem erodeert bij ook bij sprekers met het dialect als eerste taal, doordat ze in een omgeving leven waarin er niet alleen aanbod is in het authentieke dialect maar in het volledige spectrum van het regiolect. Van het authentieke dialect afwijkende vormen worden daarbij gemakkelijker geaccepteerd juist omdat er al zo'n grote variatie bestaat.

5.9. Vooropplaatsing bij imperatieven

In paragraaf 2.9. van hoofdstuk 2 is de volgende hypothese geformuleerd:

> *Ik verwacht dat hoe jonger de spreker, hoe minder de vooropplaatsing van distale pronomina bij imperatieven als grammaticaal wordt ervaren, onder invloed van het Standaardnederlands, waarin dit in alle gevallen ongrammaticaal is. Bovendien verwacht ik dat geen enkele spreker – noch oudere, noch jongere – de vooropplaatsing van proximale pronomina goedkeurt, omdat dit in beide taalvariëteiten ongrammaticaal is.*

We zien uit de data inderdaad naar voren komen dat er bij de distale pronomina een verschil is tussen de leeftijdsgroepen: in de oudste groep plaatst 63,6% de dialectequivalenten van *dat* en *daar* in SpecCP vóór de imperatiefvorm, terwijl in de jongste groep 30% dit doet – met daartussenin de andere leeftijdsgroepen. Als we echter kijken naar het tweede deel van de hypothese, moet die ontkracht worden: zowel het dialectequivalent van *dit* als van *hier* wordt door sommige sprekers uit alle groepen behalve de jongste in SpecCP geplaatst, waarbij de groepen 50-59 en 60-69 dit het meest doen; de jongste groep doet het helemaal niet en de oudste maar in 9,1% van de gevallen.

Voordat we dieper ingaan op de verschillende pronomina, is het nog belangrijk te vermelden dat er in iedere groep sprekers waren die bijvoorbeeld wel het vooropgeplaatste *dè* goedkeurden maar niet *daor* en viceversa. Sprekers die beide goedkeurden, zijn zeldzaam: 25% van groep 50-59, 30% van groep 60-69 en 36,4% van groep 70-85. In het geval van *dì* en *hier* zijn er slechts twee sprekers die ze allebei gebruikten: een vrouw van 67 uit Waalwijk en een man van 62 uit Drunen. Waar participanten de ene vooropplaatsing met overtuiging goedkeurden, keurden ze de andere soms met een even grote overtuiging af. Dit lijkt erop te wijzen dat hun grammatica's van elkaar afwijken: welke vooropplaatsing precies bij wie kan, verschilt. Meer onderzoek zou echter nodig zijn om hier met zekerheid conclusies uit te kunnen trekken.

distale pronomina

8. a. & b. **Daor** rekent mer nie op!
[dɒːʁeːkənt mɛ ni ɔp]

21. a. & b. **Dè** doe mer es we thuis zen!
[dɛ du mɛʁ ɛs β̞ə tœːsɛn]

Laten we dieper ingaan op de data bij *dat* en *daar*, respectievelijk *dè/da* [dɛ][dæ][dɑ] en *daor/daar* [dɒːr][dɑːr] in het dialect. Het eerste wat opvalt is dat *dè* meer dan *daor* in SpecCP verschijnt: 80% voor de groep 60-69 en 90,9% voor de groep 70-85, maar niet te vergeten zelfs in 40% (dus bij twee van de vijf sprekers) in de jongste groep. Het zou kunnen zijn dat R-pronomina waarvan het tweede deel (in dit geval *op*) lager in de zinsstructuur staat minder in vooropplaatsing voorkomen dan het puur ruimtelijke *daor* ("Daor wacht dan mer efkes") en de pronomina *dè* en *die*, maar dit is niet hard te maken. (Er wordt bovendien niets over gezegd in Barbiers (2013) – waar zin (8), zoals in paragraaf 3.1.2.2.i aangegeven, op gebaseerd is.)

Voordat we naar *dì* en *hier* gaan, is het nog interessant om te kijken op welke manieren is gebleken dat participanten de vooropplaatsing afkeurden. Sommige sprekers gaven aan dat het suffix *-de* ontbrak en gaven waarbij ze de imperatief dus vervangden door een werkwoord met expliciet pronomen in de vorm van het suffix (də). Sommigen van hen omschreven het gebod met het werkwoord *moeten, hoeven te* of *zou ik* (55):

(55) Daor reken**de** mer nie op! man, Kaatsheuvel, 69
[dɒːʁeːkəndə mɛ ni ɔp]
Daar reken je maar niet op!

(56) Daor moette nie op rekene ! man, Waalwijk, 62
[dɒːʁ mutə ni ɔp ʁeːkənə]
Daar moet je niet op rekenen!

Sommige participanten gaven expliciet aan dat de volgorde naar hun idee vreemd was: zij keerden het werkwoord en het pronomen om. In sommige gevallen viel het deze sprekers op dat er nog meer zinnen voorkwamen met deze voor hen 'vreemde' volgorde, waarbij ze dan hetzelfde antwoord gaven. Een voorbeeld van hun antwoord:

(57) Reken**t** daor mer nie op! man, Waalwijk, 73
[ʁeːkəntɒːʁ mɛ ni ɔp]
Daar reken je maar niet op!

proximale pronomina

14. a. Doet **dì** mer nie!
[dutɪ mɛ ni]
b. **Dì** doe mer nie!
[dɪ du mɛ ni]

26. a. Blijf **hier** mer van aaf!
[blɛɪ̯f hiːʁ mɛ väna:f]
b. **Hier** blijf mer van aaf!
[ɦiːʁ blɛɪ̯f mɛ väna:f]

Een verrassende uitkomst van het onderzoek is dat er sprekers zijn die dit type vooropplaatsing – met een proximaal pronomen – goedkeuren. Ik heb bij degenen die *dì* en *hier* goedkeurden, om extra bevestiging gevraagd. Hieronder volgt een fragment van een gesprek waarin zo'n gesprekje volgde. Let op 0:21, waarbij de spreker een situatie creëert waarin het voor hem logisch zou zijn de zin in kwestie te gebruiken:

(58)

0:02	opname	*Hier blijf mer van aaf!*
0:07	opname	*Hier blijf mer van aaf!*
0:09	participant	Hier blijf mar van aaf.
0:12	participant	'k wee nie of d'r 'n woordje 'mar' tussen zat, eh #?
0:14	onderzoeker	Ja, #, die zat hiertusse.
0:15	participant	Ja. . . ja. . .
0:16	onderzoeker	Dus da zoude zo kunne zegge? Zo van eh -
0:18	participant	Hier blijf mar van af.
0:19	onderzoeker	Ja, als iemand erges anzit war che zegt van -
0:20	participant	Ja. . . ja. . .
0:21	participant	Nou, HIER blijf mar van af. (*trekt koffiemok naar zich toe, lepeltje rinkelt in de mok*)

Soms verstonden participant het woord *mer*, 'maar' niet goed en zochten ze, zoals bovenstaande spreker, bevestiging dat dit woord ertussen stond – volgens Barbiers (2013) inderdaad een van de voorwaarden voor zo'n vooropplaatsing. Als ze die bevesting eenmaal hadden, waren ze stellig. Bovenstaande spreker gaf na zijn handeling in 0:21 aan dat het vooropgeplaatste *hier* in de bewuste zin goed mogelijk is als hij iets wegpakt wat in zijn bereik ligt en het naar zich toe trekt. Als het buiten zijn bereik ligt, zou hij *daor blijf mar van af* gebruiken.

Nog een voorbeeld, dit keer van een spreker van 78 uit Waalwijk, die op 0:06 duidelijk laat blijken dat hij de zin niet zomaar herhaalt: hij stelt zich, net als de vorige spreker in 0:21, een situatie voor waarin hij het zou zeggen:

(59)

0:02	opname	*Dì doe mà nie!*
0:04	participant	Dì doe mà nie. Ja.
0:06	participant	Aah, joh, dì doe mà nie, hor.
0:07	onderzoeker	Ja. . .
0:08	participant	Dì doe mà nie. Ja. . . ja. . .
0:09	onderzoeker	Kunde gewoon zo zeggen?
0:10	participant	Dì doe mà nie.

De aandacht van een vrouwelijke participant van 49 uit Drunen werd bij het horen van de zin naar de werkwoordsvorm *doe* getrokken: ze twijfelde even of het *doe* of *doei* moest zijn, waarbij ze de zin enkele keren uitsprak en steeds *dì* voorop bleef plaatsen.

Hiertegen staat natuurlijk het grote aantal keren dat *dì* en *hier* afgekeurd werden. De eerste besproken NORM van 78 uit Drunen was hier vrij stellig in. Let overigens niet op het feit dat hij in zijn antwoorden zelf überhaupt geen imperatieven gebruikt: *dè* in zin 21 keurde hij namelijk stellig goed.

(60)

0:01	participant	Dè maagde nie doen!
0:02	onderzoeker	Mhmh
0:03	participant	Dè moette nie doen. Zo zegge wij 't: 'dè', nie 'dì' -
0:06	onderzoeker	Mhmh
0:07	participant	- mer 'dè'. Dår che meei bezig zet
0:09	participant	Dè maagde nie doen.
0:09	onderzoeker	Dè doe mar nie
0:10	participant	en nie 'dì'. . .

Met de zin in 0:07 wilde de participant wellicht aangeven dat *dè* logischerwijs hoort bij de sfeer van de gesprekspartner en *dì* bij de sfeer van de spreker: als spreker A de opdracht "Dì doe mar nie" geeft, zegt spreker A eigenlijk dat gesprekspartner B moet stoppen waar A juist mee bezig is, wat natuurlijk onmogelijk is. Dit zou een extra verklaring kunnen zijn waarom het vooropplaatsen van proximale pronomina niet zou kunnen, ware het niet dat een zin als "Hier blijf mar vanaf" deze beperking niet heeft: spreker A kan gesprekspartner B de opdracht geven af te blijven van iets in de sfeer van spreker A, zoals uit (59) bleek.

Andere manieren waarop de proximale pronomina afgekeurd werden, zijn vergelijkbaar met de afkeuringen bij *dè* en *daor*: vervanging door werkwoordsvorm met expliciet subject en omkering.

Concluderend: wat zou de oorzaak kunnen zijn van het feit dat sommige sprekers proximale pronomina voorop plaatsen? Het zou recentere latere ontwikkeling in de dialectgrammatica kunnen zijn, waarbij *dì* en *hier* op basis van analogie met *dè* en *daor* vooropgeplaatst kunnen worden voor een imperatief. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk, aangezien het haaks zou staan op het onderzoek dat door Barbiers e.a. (2005) is uitgevoerd voor de *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* en de redenering in Barbiers (2013). Een andere mogelijkheid is dat het een gevolg is van de gebruikte methode: de participanten krijgen zinnen aangeboden die ingesproken zijn door een 'plat' pratende dialectgebruiker en zijn minder kritisch. Dit zou dan echter weer niet stroken met het feit dat sommige sprekers vrij stellig waren in hun goedkeuring en daar voorbeelden bij gaven, en met het feit dat de participanten over het algemeen absoluut

niet overmatig accepterend gepresteerd hebben: ze waren in hun antwoorden bij andere structuren vaak vrij stellig. Het zou ook nog zo kunnen zijn dat het vooropplaatsen van proximale pronomina weliswaar misschien niet spontaan gebruikt wordt, maar dat de sprekers die het goedkeurden een te zwak gevoel van agrammaticaliteit hadden om het af te keuren, misschien omdat het gebruik toch niet dusdanig tegen hun grammatica indruist als uit Barbiers (2013) naar voren komt. Zulke conclusies zijn echter moeilijk te trekken op basis van mijn data. Ook in dit geval zou meer onderzoek met sprekers uit Drunen, Kaatsheuvel en Waalwijk nodig zijn.

II. Algemene discussie

In deze paragraaf zal ik eerst de hoofdvraag beantwoorden; vervolgens ga ik in op de implicaties ervan en plaats ik kritische kanttekeningen bij de methode en de andere factoren die van invloed kunnen zijn geweest op de gevonden data.

5.10. Hoofdvraag

Aan het eind van deel I van hoofdstuk 2 heb ik de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

- Hoe ziet het gebruik van de morfologische, morfofonologische, morfosyntactische en syntactische structuren van het dialect eruit in de vijf verschillende leeftijdsgroepen?

Mijn hypothese hierbij was dat er bij iedere structuur een verloop te zien zou zijn: hoe jonger de leeftijdsgroep, hoe minder de structuur in kwestie zou worden gebruikt of hoe meer deze standaardtalige kenmerken over zou nemen of op andere regels dan in het authentieke dialect zou berusten.

Voordat ik deze hoofdvraag kan beantwoorden, bekijken we kort nog even de uitkomsten bij de negen geteste grammaticale structuren. Die zijn ingedeeld in de taalkundige categorie waar ze in vallen:

grammaticale structuur	gebied	hypothese bevestigd
1. naamvallen bij voornamen	morfosyntaxis	ja
2. hulpwerkwoordverdubbeling	syntaxis	deels
3. dubbele complementizers	syntaxis	nee
4. werkwoordsvervoeging: gij	morfosyntaxis	ja
5. werkwoordsvervoeging: het suffix [mə]	morfosyntaxis	ja
6. werkwoordsvervoeging: het suffix [ɣ]	morfosyntaxis	nee
7. verbuiging van adnominale woorden	morfofonologie	ja
8. diminutieven	morfofonologie	ja
9. vooropplaatsing bij imperatieven	syntaxis	deels

tabel 55: overzicht van het antwoord op de hypotheses

Bij de hulpwerkwoordverdubbeling bleek de hypothese alleen te kloppen in het geval van de verdubbeling van *hebben*, bij de vooropplaatsing bij imperatieven bleek alleen de hypothese bij de distale pronomina te kloppen. Uit de data over het [ɣ]-suffix in de werkwoordsvervoeging kwam een zodanig gevarieerd beeld, dat de hypothese niet zonder meer te bevestigen was.

Een zonder meer bevestigend antwoord op de hoofdvraag is niet mogelijk: twee hypotheses bleken niet te kloppen, twee deels niet. Als we vervolgens kijken naar de taalcomponenten in bovenstaand schema, valt op uit de morfofonologie – de verbuiging van adnominale woorden en de vorming van diminutieven – de duidelijkste leeftijdseffecten zijn gekomen. Wat dat betreft zou het interessant zijn om ook naar de pure fonologie te kijken: is er een verloop te ontdekken in het klanksysteem?[63]

Kortom: leeftijd lijkt – in bepaalde taalgebieden – een factor, hoewel ik moet herhalen dat we daarbij een slag om de arm moeten houden: er is geen statistische analyse uitgevoerd en het geringe aantal van 39 proefpersonen is niet representatief.

[63] Hierbij zou gelet kunnen worden op bijvoorbeeld het samenvallen van fonemen en de tussenvarianten van vocalen, zoals de vernederlandste varianten van [ɒ] waar ik het in hoofdstuk 5.7. over heb gehad. Zie verder *bijlage 1: beknopte fonologie*.

5.11. De vormenrijkdom: implicaties en oorzaken

De titel van Hinskens' rede (2004) is *Nieuwe regenboogkleuren. Jonge typen niet-standaardtaal en hun taalkundig belang*. De benaming *nieuwe regenboogkleuren* is zeer goed van toepassing op een deel van de vormenrijkdom die is aangetroffen. Laten we eerst teruggaan naar de vormen die goed passen in het regiolectspectrum: *doske* [dɔskə], een dialectvorm met een door de Standaardtaal beïnvloede vocaal [ɔ] in plaats van de gemarkeerde diftong [u̯ʊ]. Zulke vocaalafwijkingen zijn typisch voor het regiolect. Bij de verbuiging zien we NP's als *die**ën** dikk**e** dokter*, waarbij een deel van de adnominale woordgroep de buigings-[n] heeft verloren. Denk ten derde ook nog eens aan *gij was*, een dialectisch pronomen met een standaardtalige vervoeging.

Dan die nieuwe regenboogkleuren: "Een andere vraag in verband met de nieuwe tussenvariëteiten is of ze een grotere variantenrijkdom bezitten dan enerzijds de dialecten en anderzijds de standaardtaal" (Hinskens 2004, p. 20). Dit blijkt zo te zijn. Tussen het authentieke *hamme* [ɦämə] en het standaardtalige *hadde we* [ɦɑdə β̞ə] liggen vormen als *han we* [ɦäŋ β̞ə]. [ɦɑɪ̯ə β̞ə] is echter een voorbeeld van een vorm die niet binnen het regiolectcontinuüm past: de vorm ligt niet in de rechte lijn tussen authentiek dialect en Standaardtaal: in plaats van dat dialectkenmerken verdwijnen, worden gemarkeerde elementen (zoals hier de [ɪ̯] in de vervoeging; zie paragraaf 5.5.) juist meer gebruikt, zij het op een niet-authentieke manier. In dit rijtje passen ook NP's als *'nen blauwen balpen* [nəm ˈblʌu̯əm ˈbɑɪpɛn], werkwoordsvormen als *heg 't* [ɦɛɣ ət] en *ge rit* [ɣə ʁɪt]. Zulke vormen zijn niet willekeurig (Hinskens 2004, p. 16). Ik heb de afzonderlijke vormen dan ook geprobeerd te verklaren vanuit het perspectief van taalverandering – niet zozeer een historische, maar wel op basis van mechanismes die vaak ten grondslag liggen aan taalevolutie, zoals analogie en heranalyse[64].

Als we alle afzonderlijke grammaticale structuren, de daarbij geformuleerde hypotheses en de verklaringen voor de gevonden vormen loslaten en uitzoomen naar het totaalbeeld, zien we een enorme variatie, niet alleen aan vormen, maar ook aan grammatica's die de sprekers hebben. Geen enkele participant lijkt zijn of haar grammaticale systeem met een ander te delen. Zeker: ook bij twee taalgebruikers die theoretisch dezelfde Standaardnederlandse grammatica zouden hebben, zullen we altijd

[64] Zie voor heldere illustraties van zulke mechanismes bijvoorbeeld Millar (2007): *Trask's Historical Linguistics*.

verschillen zien, zoals in woordkeuze en spreekstijl, en misschien zou de één vaker *ik wou* gebruiken terwijl de ander eerder *ik wilde* zou zeggen. De variatie die daarentegen in de resultaten van dit onderzoek is aangetroffen, zit niet in nevenvormen in hetzelfde systeem, zoals *wou* en *wilde* in het Nederlands, maar in tussenfasen tussen authentiek dialect en Standaardnederlands. Er blijkt een grote variatie te bestaan in de negen onderzochte grammaticale structuren – niet alleen qua vormen, die soms overigens niet op de as tussen authentiek dialect en standaardtaal te plaatsen zijn, maar vooral als we naar het totaalbeeld kijken. Binnen de leeftijdsgroepen is er namelijk geen homogeniteit. Ook bij de oudste sprekers duikt soms hyperdialect op en er zijn maar twee sprekers die bijvoorbeeld overal het suffix [mə] gebruiken[65]. Het feit dat een bepaalde spreker een verbogen voornaam gebruikt, is geen garantie is dat hij of zij de werkwoordsvorm bij *gij* met een [t] vervoegt – en is zelfs geen garantie dat de verbogen naamval in *alle* gevallen verschijnt waarin de zinsfunctie het verlangt in het authentieke dialect. Er is bovendien nog niet gekeken naar de fonologie, waar mogelijk een al even grote variatie in gevonden wordt[66].

Hinskens (2004) haalt in zijn rede het zinnetje "Hij heeft het aan Jan gegeven" van Hagen (1982, p. 49) aan, waar ik het in deel II van hoofdstuk 2 ook over gehad heb. Hij vraagt zich daarbij af of er duidelijke covariatieverhoudingen bestaan: als een spreker *hig 't* gebruikt – een vorm die hij een 'diepe' dialectvariant (p. 20) noemt – komt dit dan meer voor met het even zo diepe *Janne* dan met *aon Jan*? Als deze duidelijke relaties niet bestaan, vraagt hij zich af, kan *hig 't* dan voorkomen met het dialectvrije *aan Jan*? "Misschien kan de diepe dialectvorm van het verbogen werkwoord *hig* zelfs met de vocaal van de variant uit de "dialectvrije standaardtaal" gecombineerd worden tot *héég*" (Hinskens 2004, p. 20). Dit laatste blijkt inderdaad het uit het voor deze scriptie uitgevoerde onderzoek te komen: *hig* [ɦɪɣ], *heeig* [ɦeɪ̯ɣ], *heg* [ɦɛɣ] naast *heei* [ɦeɪ̯], *het* [ɦɛt] en *hì* [ɦɪ]. "Er zijn dan geen beperkingen op wat wel aangeduid wordt als 'code shifting', het op en neerglijden tussen de diverse taalkundig aan elkaar grenzende variëteiten" (ibidem).

[65] Het scheelt echter dat er geen sprekers ouder dan 80 deel hebben genomen.

[66] Hoewel er geen cijfers aan te verbinden zijn, is me tijdens het onderzoek opgevallen dat participanten die me werden aangeraden "omdat ze zo plat praten", weliswaar een vrij authentieke fonlogie konden hebben, maar daardoor niet per se een authentieke grammatica hadden. Andersom ook: een vrouw van 79 uit Drunen (de vrouw van de eerste genoemde NORM van 7) scoorde bij de adnominale verbuiging zeer authentiek maar had een klanksysteem dat zich ver naar het Standaardnederlands had bewogen, waarbij ze aangaf dat ze daar lang bewust op had gelet.

"Zijn alle oorspronkelijke dialectkenmerken gelijkmatig afgebouwd in de tussenvariëteit?" Deze vraag uit Hinskens' rede, die ik in hoofdstuk 2 al aanhaalde, kan dus negatief beantwoord worden op basis van de gevonden data, niettegenstaande het feit dat er bij bepaalde verschijnselen inderdaad een afname door de leeftijdsgroepen heen waargenomen is. Wat ligt ten grondslag aan de waargenomen diversiteit? Voordat ik overga tot het trekken van conclusies, bespreek ik enkele mogelijkheden. Voor de overzichtelijkheid behandel ik ze hieronder in tussenkopjes.

5.11.1. Register

Ten eerste is er de sociolinguïstische factor van het register. Ik opende de inleiding met een citaat van cabaretier Marc-Marie Huijbregts, die twee dialectvariëteiten van het Tilburgs benoemde waarnaar zijn moeder kon overschakelen. Dialectsprekers kunnen tot op een bepaalde hoogte bewust of onbewust variëren in de mate van gebruik van dialectkenmerken al naar gelang de gesprekssituatie en de gesprekspartner. Hoewel de participanten zich, voor zover ik kon oordelen, op hun gemak voelden tegenover mij als onderzoeker tijdens het experiment (zie paragraaf 3.2.) en de opdracht kregen zo zwaar mogelijk dialect te spreken, blijft het een feit dat ze aan het experiment deelnamen ten overstaan van een 24-jarige, niet-authentiek dialect sprekende onderzoeker – met als resultaat de bijna onvermijdelijke observatieparadox (Hoppenbrouwers 1990, p. 90). (Zie paragraaf 5.11.3. voor verdere opmerkingen over de methode.) Verscheidene oudere participanten gaven aan dat ze in gesprek met bepaalde personen nog 'platter' zouden praten dan ze nu al deden. Een deel van de variatie kan dus te wijten zijn aan het schakelen tussen de registers die de sprekers in het continuüm van het regiolect machtig zijn. Maar hoewel het zeker zo kan zijn dat bepaalde vormen niet geactiveerd werden in deze setting, vooral in het spontanere eerste experiment, zal het feit dat een spreker vooropplaatsing van distale pronomina als ongrammaticaal aanmerkt, wellicht minder te maken hebben met register – mogelijk wél met het feit dat men de zinnen kon beredeneren (zie paragraaf 5.11.3.)

5.11.2. Sociolinguïstische factoren

Een andere verklaring zou gevonden kunnen worden bij de sociolinguïstische variabelen opleidingsniveau, IQ, hoeveelheid input, hoeveelheid contact met andere dialectsprekers,

houding tegenover het dialect, zelfbeeld enzovoort. Omdat deze zo moeilijk te meten zijn, heb ik ze niet vastgelegd en meegenomen in de analyse. Om de invloed van deze variabelen, waartoe dan ook geslacht gerekend moet worden, te onderzoeken, zouden ze ofwel stuk voor stuk gecontroleerd ofwel allemaal statistisch onderzocht moeten worden.

5.11.3. Methode

Een veel basalere oorzaak van het beeld dat uit het onderzoek is gekomen, zouden we kunnen zoeken bij de gebruikte methode. Bij geen van de twee experimenten gaat het om een beproefde methode. Waar experiment 1 nog semispontaan was (maar door de onderzoekssetting verre van echt spontaan), werden bij experiment 2 oordelen gevraagd over de welgevormdheid van de gehoorde uitingen. Hoewel de participanten vervolgens werd verzocht de gehoorde zin in eigen woorden te formuleren, was het onvermijdelijk dat ze in hun oordeel en daarop gebaseerde formulering beïnvloed werden door een aantal factoren:

- De participanten konden invloed ondervinden van hun expliciete kennis van het Standaardnederlands (vooral bij de jongere participanten) en het mogelijke vooroordeel dat dit een 'betere' taal is dan het dialect, wat met name een verklaring zou kunnen zijn voor het afkeuren van dialectvormen bij de middengroep 50-59, die van beide systemen veel heeft meegekregen.
- Het feit dat de zinnen ingesproken waren door twee dialectsprekers die zeker op fonologisch vlak redelijk 'authentiek' dialect spraken, kon tot gevolg hebben dat participanten ervan uitgingen dat het dialect van de insprekers bij voorbaat authentiek was, ondanks de uitleg die ze voor het experiment gekregen hadden (zie paragraaf 3.1.2.1.);
- Het simpele feit dat ze bevooroordeeld werden door een reeds aangeboden zin, zorgde ervoor dat sommige participanten de zin een paar keer moesten 'proeven' totdat ze tot hun eigen versie kwamen. Participanten die hun formulering een tijdje na het horen van de zin gaven, leken de exacte formulering in de opname vergeten te zijn en leken meer hun persoonlijke formulering te gebruiken dan sprekers die meteen antwoord gaven na het beluisteren van de opname. Ook was er variatie tussen de groepen: waar aan de ene kant de NORMs zelfverzekerd

antwoord gaven op basis van hun moedertaal het dialect, werd er in de jongste twee groepen veel getwijfeld.

- Voortvloeiend uit het vorige punt: de participanten konden de zinnen beredeneren, met als mogelijk gevolg dat hun antwoorden afweken van hun spontane taalgebruik.

Alle bovengenoemde problemen zouden wellicht ondervangen hebben kunnen worden door het onderzoek niet als experiment op te zetten maar opnames te maken van spontane gesprekken tussen dialectsprekers van dezelfde leeftijd. "Die gesprekken moeten ook anderszins (plaats, graad van ongedwongenheid, gespreksonderwerpen etc.) in maximaal natuurlijke situaties gevoerd worden. Hoe meer men zich daarbij als onderzoeker onzichtbaar kan maken, hoe beter." (Hinskens 2004, p. 39). Maar het grote nadeel van zo'n opzet – het feit dat nooit gecontroleerd kan worden welke grammaticale structuren gebruikt worden, waardoor de resultaten van de verschillende sprekers mogelijk niet met elkaar te vergelijken zijn – is samen met de tijd die de analyse van zulke data zou kosten, doorslaggevend geweest om hier bewust niet voor te kiezen.

5.11.4. Input

Als we op zoek gaan naar een meer theoretische verklaring voor de grote variatie, zouden we die kunnen vinden bij het proces van de taalverwerving. Ik herhaal hier de eerste drie stadia van het model van Hoppenbrouwers (1990, p. 33) waarmee hij dialectverandering probeert te verklaren:

a) Het taallerend kind bouwt een regelsysteem op basis van de taalvormen die zijn omgeving aanbiedt. Bij de geleidelijke opbouw van de grammatica is er voortdurend sprake van *onvolmaakt leren*.
b) In de wereld van het dialect is het de oudergeneratie die toeziet op de *grammaticaliteit* van de kindertaal in aanbouw.
c) Behalve de vormen die voldoen aan de normen van de eigen grammatica *tolereert* de oudergeneratie ook de *vereenvoudiging* die in een *aangrenzend dialect* al eerder als vernieuwing werd geaccepteerd.

Het zou zo kunnen zijn dat de variatie in stap (c) ontstaat. Het taalverwervende kind krijgt namelijke meerdere variëteiten aangeboden: het Standaardnederlands en het dialect (in welke vorm dan ook) en maakt daar tijdens het door Hoppenbrouwers genoemde *onvolmaakte leren* onbewust een selectie uit: bepaalde kenmerken pikt het kind niet op. Ieder kind krijgt de verschillende variëteiten bovendien waarschijnlijk ook in een andere verhouding aangeboden: veel of weinig input in het Nederlands (met daarin veel of weinig invloeden vanuit het dialect – tertiaire kenmerken) en veel of weinig primaire en secundaire dialectkenmerken in de variëteiten uit het regiolectcontinuüm waar het kind in zijn omgeving toegang toe heeft. Dit zou tot de volgende hypothese leiden, die voornamelijk geldt voor de tijd waarin de huidige dialectsprekers zijn opgegroeid: ieder kind krijgt een zeer gevarieerde input die qua samenstelling afwijkt van ieder ander kind, dus geen enkel kind bouwt uiteindelijk dezelfde grammatica. Vervolgens groeit het op en blijft het zelfs als volwassene blootgesteld worden aan de verschillende variëteiten van het regiolectcontinuüm.

6. CONCLUSIE

Voor deze scriptie is onderzoek gedaan naar de verschillende variëteiten die zich in een spectrum tussen het Standaardnederlands en het authentieke dialect van Drunen, Waalwijk en Kaatsheuvel bevinden, een continuüm dat Hoppenbrouwers (1990) het *regiolect* noemt. Hierbij zijn volgens Hagen (1987) twee processen actief: een verticaal nivelleringsproces, waarbij dialecten kenmerken van de standaardtaal overnemen en hun eigen karakteristieke structuren verliezen, en een horizontaal proces waarbij dialecten hun saillante kenmerken kwijtraken en steeds meer op naburige dialecten gaan lijken. In de *diaglossie*-situatie die daarbij ontstaat, bestaat er een continuüm van tussenvariëteiten zonder afgebakende grenzen, waarbij sprekers bovendien kunnen variëren in hun taalgebruik al naar gelang de situatie en gesprekspartner. In dit proces ontstaan ook taalvormen die als *hyperdialect* te karakteriseren zijn: hypercorrecte dialectvormen die juist meer dialectische kenmerken hebben dan de authentieke vormen en die volgens Hoppenbrouwers (1990), Swanenberg & Van Hout (2013) vooral gevonden worden bij sprekers die het dialect niet als moedertaal hebben verworven.

In deze scriptie heb ik alles wat binnen en buiten het regiolectspectrum valt onderzocht in de plaatsen Drunen, Waalwijk en Kaatsheuvel, gelegen in de Midden-Noord-Brabantse streek de Langstraat. Hierbij ben ik uitgegaan van de volgende onderzoeksvraag:

- Hoe ziet het gebruik van de morfologische, morfofonologische, morfosyntactische en syntactische structuren van het dialect eruit in de verschillende leeftijdsgroepen?

Om deze hoofdvraag te kunnen onderzoeken, heb ik negen grammaticale structuren beschreven en daar hypotheses bij geformuleerd die steeds neerkwamen op de verwachting dat er een verloop te zien zou zijn: hoe jonger de leeftijdsgroep, hoe minder de structuur in kwestie zou worden gebruikt of hoe meer deze standaardtalige kenmerken over zou nemen of op andere regels zou berusten dan die van het authentieke dialect.

Deze hypotheses zijn onderzocht in twee experimenten. Experiment 1 was gericht op het eliciteren van semispontane spraak, waarbij 38 participanten in het dialect beschreven wat ze in korte, voor deze scriptie opgenomen, filmfragmenten zagen gebeuren. In experiment 2, een variant op de *Grammaticality Judgement Task*, werden

gemanipuleerde zinnen in het dialect afgespeeld, op basis waarvan de participanten vervolgens hun eigen formulering gaven. Op deze manier kon bekeken worden welke kenmerken ze in hun formulering behielden en welke ze vervingen door standaardtalige, authentieke en hyperdialectische vormen.

Het beeld dat uit de data is gekomen, is bovenal gevarieerd. Op het gebied van de morfofonologie – de verbuiging van adnominale woorden en diminutiefvorming – zijn de duidelijkste leeftijdsverschillen waargenomen, terwijl uit de morfologie – en dan in het bijzonder de suffixen in de werkwoordsvervoeging – de grootste variatie is gekomen, met opmerkelijke vormen die ik heb geprobeerd te verklaren aan de hand van onder andere heranalyse van morfemen en analogie met bestaande vormen. In dat rijtje passen ook de verscheidene vormen van hyperdialect die we bij de data van de adnominale woorden en de diminutieven hebben gezien. Curieus is dat ook bij de leeftijdsgroep 60-69 – en zelfs de oudste, 70-85 – hyperdialect is aangetroffen, wat erop lijkt te wijzen dat dit niet voorbehouden is aan taalgebruikers van wie het dialect niet de moedertaal is.

Als laatste heb ik een poging gedaan de grote variatie te verklaren. Daarbij heb ik de mogelijkheid aangestipt dat de data in feite lastig met elkaar te vergelijken zijn als het zo is dat de participanten niet allemaal in hetzelfde register hebben geantwoord, daar een kenmerk van het regiolect is dat sprekers kunnen variëren in hoe 'zwaar' ze het regiolect spreken al naar gelang de situatie en de gesprekspartner. Ook het feit dat de vele sociolinguïstische variabelen niet zijn gecontroleerd, kan een factor zijn geweest, net als gebreken in de methode. Tot slot heb ik de variatie proberen te verklaren vanuit het oogpunt van de individuele taalverwerving, waarbij de kans reëel is dat de huidige dialectsprekers als kind – in een samenleving met de vele taalvariëteiten van het regiolect – een zodanig gevarieerde input hebben gekregen dat deze qua samenstelling afweek van wat ieder ander kind aangeboden kreeg. In dat geval zou geen enkele eerstetaalverwerver dezelfde grammatica hebben gebouwd, waarna de volwassen taalgebruiker blijvend blootgesteld is geweest aan de vele regenboogkleuren van het regiolectcontinuüm.

BIBLIOGRAFIE

Auer, P. (2005). Europe's sociolinguistic unity, or: a typology of European dialect/standard constellations. N. Delbecque, J. Van der Auwera & D. Geeraerts (eds.), *Perspectives on Variation*, 7-42. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Barbiers, S. (2013). Geography and Cartography of the Left Periphery. The Case of Dutch and German Imperatives. Carrilho, E. & C. Magro & X. Álvarez (eds.). *Current approaches to limits and areas in dialectology*, 267-292. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing

Barbiers, S. Bennis, H. J. de Vogelaer, G. Devos, M. & van der Ham, M. H. (2005). *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten/Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Barbiers, S. van der Auwera, J. Bennis, H. J. Boef, E. De Vogelaer, G. & van der Ham, M. H. (2008). *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel II / Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bayer, J., & Brandner, E. (2008). On wh-head-movement and the Doubly-Filled-Comp Filter. *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics*: 87-95. Somerville: Cascadilla Proceedings Project

Bellmann, G. (1998). Between base dialect and standard language. Peter Auer (ed.), *Dialect levelling and the standard varieties in Europe*, *Folia Linguistica* 32: 1-2, 23-34.

Bennis, H. J. (1997). Voegwoordvariaties. *Taal in tijd en ruimte*.

Boogaart, R. (1999). *Aspect and temporal ordering: a contrastive analysis of Dutch and English*. Dissertation. Vrije Universiteit Amsterdam.

Boutkan, D. & Kossmann, M. (1996). *Het stadsdialect van Tilburg*. Cahiers van het P.J. Meertens-Instituut 7.

Boutkan, D. (1990). Morfonologische klinkerwisseling in het Tilburgs stadsdialect. *Taal en Tongval*, 42: 46-60.

Bybee, J. L. & Slobin, D. I. (1982). Rules and schemas in the development and use of the English past tense. *Language*, 58: (2) 265-289.

Bybee, J. L. (2001). *Phonology and language use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chambers, J. K. & Trudgill, P. (1980). *Dialectology*. Cambridge: University Press.

Corver, N.F.M. (2008). On silent semi-lexical PERSON. *Lingue e Linguaggio*, 2 (1): 5-25

Haeringen, C. van (1947). Naamvallen bij eigennamen van personen en bij verwantschapsnamen. *Nieuwe Taalgids*, XL: 250-259.

Hagen, A. M. (1987). *Het voortbestaan van Brabants eigen taal. Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*, XI-XXIV. 's-Hertogenbosch: Het Noordbrabants Genootschap.

Heestermans, H., & Stroop, J. (2002). *West-Brabants*. Den Haag: SDU Uitgevers

Hinskens, F. L. M. P. (2004). *Nieuwe regenboogkleuren. Jonge typen niet-standaardtaal en hun taalkundig belang*. (Serie Oraties gehouden aan de VU Amsterdam). Amsterdam: Vrije Universiteit.

Hoppenbrouwers, C. (1990). *Het regiolect. Van dialect tot algemeen nederlands*. Muiderberg: Coutinho.

Koeneman, O. N. C. J. Lekakou, M. & Barbiers, S. (2011). Perfect Doubling. *Linguistic Variation*, 11 (1): 35-75.

Labov, W. (2001). *Principles of Linguistic Change, II: Social Factors*. Oxford: Blackwell.

Oostendorp, M. van (2000). *Phonological projection: A theory of feature content and prosodic structure* (Vol. 47). Walter de Gruyter.

Overdiep, G. S. (1940). *De volkstaal van Katwijk aan Zee*. Antwerpen: Standaard-Boekhandel.

Rys, K. & Taeldeman, J. (2007). Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal. D. Sandra, R. Rymenans, P. Cuvelier en P. Van Petegem (red.), *Tussen taal, spelling en onderwijs*. 1-9. Essays bij het emeritaat van Frans Daems. Gent, Academia Press

Schirmunski, V. M. (1930). *Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten*. Germanisch-Romanische Monatschrift XVIII: 113-122, 171-188.

Sijs, N. V. D. (2004). *Taal als mensenwerk: het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu Uitgevers

Swanenberg, J. (2009). *Van alterande sorte. Brabants tussen dialect en standaardtaal*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.

Swanenberg, J. (2015). Vraog & Antwoord: Nieuwe resultaten van het dialectonderzoek. *Brabants. Kwartaalblad over Brabantse taal*, 2, 1: 26-27

Swanenberg, J., & Swanenberg, C. (2002). *Oost-Brabants*. Den Haag: SDU Uitgevers.

Swanenberg, J. & Van Hout, R. (2013). Recent developments in the mid southern dialects. F. Hinskens & J. Taeldeman (eds.), *Language and Space: An International Handbook of*

Linguistic Variation, Volume III: Dutch: 319-335. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.Swets, F. (2000). Tilburg Dutch vowel alternations and phonological elements. de Hoop, H. & van der Wouden, T. (eds.), *Linguistics in the Netherlands*: 199-207

Swets, F. (2004). *The phonological word in Tilburg Dutch*. Netherlands Graduate School of Linguistics.

Taeldeman, J. (2008). Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal. *Taal en Tongval* 60: 26-50.

Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Leipzig: Fues's Verlag.

Verhoeven, C. (1978). *Herinneringen aan mijn moedertaal*. Baarn: Ambo.

Wardhaugh, R. (2011). *An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.

Weijnen, A. (1952). *Dialect-atlas van Noord-Brabant* (Reeks Nederlandse Dialect-atlassen, deel 9), Antwerpen: De Sikkel

Weijnen, A. A. (1952). *De dialecten van Noord-Brabant*. Alphen aan de Maas: Veerhuis.

BIJLAGE 1: BEKNOPTE FONOLOGIE

Hieronder volgt een beknopte fonologie van het dialect van Drunen met enkele soms taalhistorische opmerkingen. Waar de dialecten van Kaatsheuvel en Waalwijk beduidend afwijken, is dat aangegeven. De gegevens zijn gebaseerd op waarnemingen van de auteur van deze scriptie bij een vrouwelijke dialectspreker van 87 uit Drunen, en in bepaalde gevallen op de RND (Weijnen 1952). In deze bijlage is in hoofdzaak het systeem van het authentieke dialect beschreven. Indien er beduidende verschillen tussen leeftijdsgroepen zijn, vermeld ik deze in de opmerkingen.

1. CONSONANTEN

	bilabiaal	labiodentaal	alveolair	alveopalataal	palataal	velair	uvulair	glottaal
nasaal	m	(ɱ)	n		ɲ (ĩ)[67]	ŋ		
tril			r [a]					
tap			(ɾ) [a]					
plosief	p b		t d			k (g)		
affricaat				t͡ʃ				
fricatief		f v	s z	ʃ ʒ		ɣ [b] x [b]	ʁ [a] (χ)[a]	ɦ (h)
approximant	β̞		l		j			

Niet-fonemische klanken zijn tussen haken geplaatst.

Opmerkingen

noten

a) Vooral oudere sprekers hebben een alveolaire tril of tap (7 van de 11 sprekers in de leeftijdsgroep 70-85 in het onderzoek; 1 van 10 in de groep 60-69; 1 van de 8 in de groep 50-59); jongere sprekers hebben in plaats hiervan een uvulaire realisatie met twee allofonen: [ʁ] indien het de enige consonant in de onset is, intervocalisch, en voor en na stemhebbende consonanten; [χ] op het woordeind en voor en na stemloze consonanten:
   - *roere* [ʁuːʁə], 'roeren'; *wordde* [β̞ɔʁdə], 'word je'; *brèke* [ˈbʁɛːkə], 'breken'.
   - *daor* [dɔːχ], 'daar'; *buurte* [byχtə], 'kletsen'; *krek* [kχɛk], 'precies'.

b) De realisatie van deze fonemen is strikt genomen palatovelair. Er zijn voorts slechts weinig minimale paren zijn die alleen afwijken qua stemhebbendheid van dit foneem:
   - *laache* [ˈlaːxə], 'lachen' vs. *lage* [ˈlaːɣə], '(zij) lagen'.

[67] Het foneem /ɲ/ heeft twee allofonen. [ɲ] komt vóór [t͡ʃ] voor: *hundje* [ɦəɲt͡ʃə]. Waar het Standaardnederlands voorts [ɲ] heeft (zoals in *ranja*), hebben de dialecten in kwestie [ĩ], met nasalisatie van de voorafgaande klinker: *ranja* [rãĩä].

algemeen

- Aan het begin van een uiting worden alle fricatieven stemloos gerealiseerd. In de rest van deze bijlage en in de scriptie wordt dit, buiten de volgende twee zinnen, niet in de transcriptie aangegeven.
    - *ge zet 'n bietje stuurs vendaog* [xə zɛt əm ˈbit͡ʃə styːrs fənˈdɒːx], 'je bent een beetje dwars vandaag'.
    - *vraog 's wie t'r ammel komt* [frɒːɣ əs ˈβ̞itər ˈämməl kɔmt], 'vraag eens wie er allemaal komt'.

- Bepaalde grammaticale woorden, die in de taalgeschiedenis eindigden op de stemloze consonant [t], hebben nog steeds een verstemlozende werking op een erop volgende consonant ondanks dat de [t] inmiddels is weggevallen. Het gaat om *wè, dè* en vaak ook *nie*. Van hieruit heeft deze regel zich uitgebreid naar de woorden *wie* en *die*, die historisch niet op een consonant eindigden, en naar om het even welke complementizer:
    - *ik deenk dè **h**ij wel komt* [ɪg deːŋk dɛ hɛɪ̯ β̞ɛl kɔmt], 'ik denk dat *hij* wel komt';
    - *ze wies nie wè **t**er overkwaam* [zə β̞is ni β̞ɛ tər oːvərˈkβ̞aːm], 'ze wist niet wat d'r overkwam'.
    - *dè's nie **f**eul* [dɛs ni føːl], 'dat is niet veel'.
    - *dè **fl**eës* [dɛ fliẹs], 'dat vlees'.
    - *zegde gij mer wie **ch**e ùt wilt nodige* [ˈzɛɣdə ɣɛɪ̯ mɛr β̞i xə œt β̞ɪlt ˈnoːdəɣə], 'zeg jij maar wie je uit wilt nodigen'.
    - *'t hèùs dår **s**e nårtoe liep, was nie 't goei* [thœːs dɒr sə nɒrˈtu liːp β̞äs ni ət xuɪ̯].

- Als de /r/ of /l/ vóór de /p/ of /k/ staat, zowel in de coda als op de grens van een lettergreep, verschijnt er tussen de twee consonanten door epenthesis de svarabhakti-vociaal [ə], tenzij de consonanten tot een ander vrij morfeem behoren.
    - *werke* [ˈβ̞ɛrəkə], 'werken'; *werk* [ˈβ̞ɛrək], '(ik) werk'; *scherpe* [ˈsxɛrəpə], 'scherpe'; *scherp* [ˈsxɛrəp], 'scherp'; vs. *balpen* [ˈβ̞älpɛn].
    - *welke* [ˈβ̞ɛləkə], 'welke'; *welk* [ˈβ̞ɛlək]; 'welk'; *helpe* [ˈɦɛləpə], 'helpen'; *help* [ɦɛləp].

- Woorden die in het Nederlands op [(t)si] eindigen, zoals *actie*, *vakantie*, *felicitatie*, hebben in het dialect een postalveolaire [ʃi]; bij jongere sprekers is dit echter [si]. Zo ook met de stemhebbende tegenhanger: [ʒi] tegenover [zi]:
    - *aksjie* [ˈäkʃi], 'actie'; *vekaansjie* [vəˈkãːnʃi], 'vakantie'; *fillesitaosjie* [fɪləsiˈtɒːʃi], 'feliciatie'; *pliesjie* [ˈpliʃi], 'politie'; *tillevizjie* [tɪləˈviʒi], 'televisie'.

  Zo wordt ook het Nederlandse enclitische voornaamwoord *(d)ie* [i], 'hij', in het dialect teruggevonden als [t͡ʃi]; bij jongere sprekers is dit echter [ti]:
    - *kwaam tjie* [ˈkβ̞ãːmt͡ʃi], 'kwam (d)ie'; *dè tjie* [ˈdɛt͡ʃi], 'dat ie'; *loóptjie* [ˈlu̯ʊpt͡ʃi], 'loopt ie'; *dår tjie* [ˈdɒrt͡ʃi], 'waar (d)ie'; *hitjie* [ˈɦɪt͡ʃi], 'heeft ie'.

- Het dialect heeft, net als het Nederlands dat in de Langstraat gesproken wordt, een bilabiale approximant [β̞] in tegenstelling tot de [ʋ] in het Standaardnederlands van de Randstad of de [w] in Caribisch Nederland.

- [d͡ʒ] komt niet in de betreffende dialecten voor. In leenwoorden wordt deze klank dan ook vervangen door [ʒ].

2. VOCALEN[68]

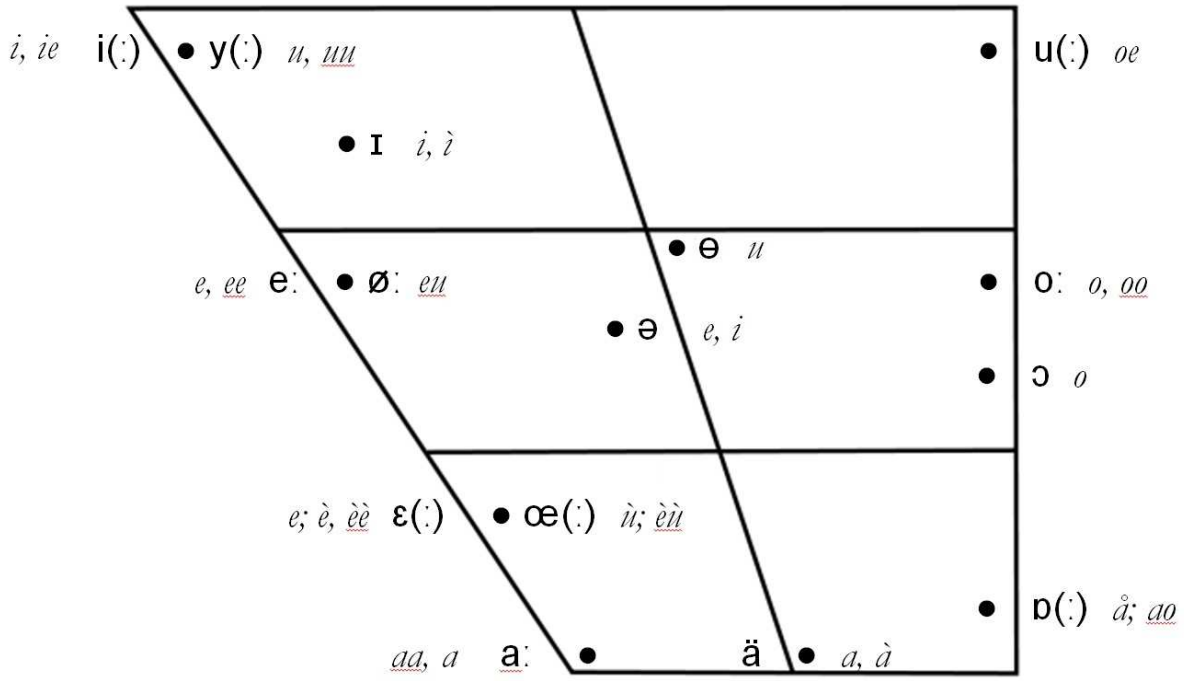

Opmerkingen
Het dialect van Drunen heeft een groot aantal vocalen, die ieder een lange en een korte vorm hebben. Soms wijkt de korte qua klankkleur af, soms is het een puur lengteverschil. Hieronder enkele opmerkingen en bijzonderheden bij de vocalen.

- De gesloten vocalen /i/, /y/ en /u/ zijn voor een /r/ altijd lang, tenzij de lettergreep dubbel zwaar is (twee consonanten in de coda); buiten deze posities kunnen deze drie vocalen zowel lang als kort gerealiseerd worden, waarbij er veel variatie tussen sprekers is; in een open lettergreep op het woordeinde en in een dubbel zware lettergreep zijn ze echter altijd kort:
  - *dier* [diːr], 'dier' vs. *dierke* [ˈdirkə], 'diertje'; *Piete* [ˈpi(ː)tə], 'Piet (obl.); *die* [di], 'die'; *fietste* [fitstə], '(hij) fietste'.

[68] Naast de IPA-symbolen staan steeds de letters aangegeven die ik in mijn spelling heb gebruikt om de woorden op een leesbaardere manier weer te geven. Als er meerdere letters/lettercombinaties voor één klank gebruikt worden, staan die gescheiden met komma's; puntkomma's geven aan dat de letter ervoor wordt gebruikt voor de korte klinker en de letter erna voor de lange klinker.

- *buurman* [ˈbyːrmän], 'buurman' vs. *buurte* [ˈbyrtə], 'kletsen'; *zuke* [ˈzy(ː)kə], 'zoeken'.
- *boer* [buːr], 'boer' vs. *boerke* [ˈburkə], 'boertje'; *geroepe* [ɣəˈruː(ː)pə], 'geroepen'; *hoe* [ɦu], 'hoe'; *roept* [rupt], '(hij) roept'.

Bij de oudste sprekers zijn gevallen van lange versies van deze vocalen waargenomen in open lettergrepen en vóór andere consonanten dan [r]: *zien* [ziːn], *zuuke* [ˈzyːkə], *geroepe* [ɣəˈruːpə] (zie bijvoorbeeld Weijnen 1952, *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*), hoewel deze lange vocalen niet consistent voorkomen. (Weijnen rapporteert expliciet *zuuke* [ˈzyːkə] naast [ˈzykə]).

- De gesloten-midvocalen /eː/, /øː/ en /oː/ zijn altijd lang en hebben als verkorte tegenhanger respectievelijk /ɪ/, /ɵ/ en /ɔ/; deze korte vormen komen onder andere voor in diminutieven en werkwoordsvormen maar ook in woorden waar ze niet het product van een verkorting zijn:
  - *geve* [ˈɣeːvə], 'geven' vs. *gift* [ɣɪft], '(hij) geeft'; *mene* [ˈmeːnə], 'menen' vs. *mint* [mɪnt], '(hij) meent'; *rippetere* [rɪpəˈteːrə], 'repeteren'; *zin* [zɪn], 'zin'.
  - *d'rveur* [dərˈvøːr], 'ervoor' vs. *vur* [vər], 'voor'; *klurke* [ˈklɵrkə], 'kleurtje'; *durve* [ˈdɵrvə], 'durven'; *neus* [nøːs].
  - *koke* [ˈkoːkə], 'koken' vs. *kokt* [kɔkt], '(hij) kookt'; *hok* [ɦɔk], 'hok'; *gevrore* [ɣəˈvroːrə], 'gevroren'.

- In bepaalde jongere dialectvormen hebben deze drie lange klinkers een andere klankkleur: respectievelijk /ɪː/, /ɵː/ en /ɔː/. Een verklaring hiervoor kan zijn dat dit klanken zijn die in het Brabants gekleurde Nederlands ook voorkomen (zij het slechts voor een /r/) in tegenstelling tot /eː/, /øː/ en /oː/.
  - *geve* [ˈɣɪːvə], 'geven'; *rippetere* [rɪpəˈtɪːrə], 'repeteren'.
  - *d'rveur* [dərˈvɵːr]; *neus* [nɵːs].
  - *koke* [ˈkɔːkə], 'koken'; *gevrore* [ɣəˈvrɔːrə], 'gevroren'.

- De /ä/ komt voor waar het Standaardnederlands /ɑ/ heeft – met uitzondering van de posities die bij het vorige punt besproken zijn.
  - *kat* [kät], 'kat'.

- Er is een onderscheid tussen twee fonemen die in het Standaardnederlands beide /aː/ zijn: /aː/ en /ɒː/. Het voorkomen van de [aː] is enigszins te voorspellen: de klank komt voor in de verleden tijd van sterke werkwoorden en voor bepaalde consonanten/consonantclusters waar het Standaardnederlands /ɑ/ heeft (te weten: voor nasalen gevolgd door een consonant, met in het authentieke dialect sterke nasalisering; voor stemloze fricatieven):
  - *waart* [β̞aːrt], '(jij) was'; *gave* [ˈɣaːvə], '(ze) gaven).
  - *kaant* [kãːnt], 'kant'; *laamp* [lãːmp], 'lamp'; *baank* [bãːŋk], 'bank'.
  - *d'raaf* [dəˈraːf], 'eraf'; *aachter* [ˈaːxtər], 'achter'; *kaast* [kaːst], 'kast'.

Elders wordt de [ɒː] gebruikt, die verkort kan worden in diminutieven en werkwoordsvormen. Sprekers uit Waalwijk hebben een verhoogde variant die richting de [ɔː] gaat:

- *waord* [β̪ɒːrt], 'waard'; *paol* [pɒːl], 'paal' vs. *pàltje* [ˈpɒltʃə]; *vraoge* [ˈvrɒːɣə], 'vragen'; *vrågt* [vrɒxt], '(hij) vraagt'.

Jongere regiolectsprekers gebruiken over het algemeen een ongeronde /ɒː/: [ɑː]. Opvallend is dat dit foneem dan samenvalt met het authentieke foneem /aː/: beide zijn in dat geval /ɑː/. De verkorte versie van het authentieke /ɒː/ is dan [ɔ] of [ɑ]; deze laatste valt dan overigens qua vocaalkwaliteit samen met hun realisatie van /ä/: [ɑ].

- *dààr* [dɑːr], 'daar'; *hààk* [ɦɑːk] vs. *hakske* [ɦɑkskə] of [ɦɔkskə].
- *kat* [kɑt], 'kat'.
- *waart* [β̪ɑːrt], '(jij) was'; *gave* [ˈɣɑːvə], '(ze) gaven)

➢ In de geschiedenis van de taal is er een fonologische regel werkzaam geweest die de vocalen **ă* en **ĭ* heeft verlengd voor consonantclusters waarvan de eerste consonant een nasaal is. De verlengde uitkomst van **ĭ*, de vocaal die in het Standaardnederlands [ɪ] aangetroffen wordt, is in de Langstraat [ɛɪ̯] (Waalwijk) of [ɛː] (of [ɛ] na latere verkorting) (Drunen en Kaatsheuvel)[69]; de verlengde uitkomst van [ɛ] is [eː].

- *kaant* [kãːnt], 'kant'; *laamp* [lãːmp], 'lamp'; *baank* [bãːŋk], 'bank'.
- *bèène* [bɛːnə] (< **binden*), 'binden'; *vèène* [vɛːnə] (< *vinden), 'vinden'; *kèènd* [kɛːnt], 'kind'; *wenter* [β̪ɛntər], 'winter'.
- *deenke* [dẽːŋkə], 'denken' (verkort: [dɪŋkt], '(hij) denkt'), *meense* [mẽːnsə], 'mensen'.

Als de twee consonant van het cluster niet tot de stam behoort maar bij de morfologie hoort, vindt er geen verlenging plaats:

- *kant* [känt], '(jij) kunt'.
- *wint* [β̪ɪnt], '(jij) wint'.

➢ Een soortgelijke regel heeft de vocalen **ă* verlengd vóór stemloze fricatieven (en **ĕ* vóór /x/), hoewel dit niet altijd overal gebeurd is:

- *d'raaf* [dəˈraːf], 'eraf'; *aachter* [ˈaːxtər], 'achter'; *kaast* [kaːst], 'kast'; *waase* [ˈβ̪aːsə], 'wassen'; *laache* [ˈlaːxə], 'lachen'.
- *vèèchte* [ˈvɛːxtə], 'vechten'; *slèècht* [slɛːxt], 'slecht', *terèèchte* [təˈrɛːxtə], 'terecht'.

[69] Dit wekt de suggestie dat het product van de verlenging ooit *[iː] was (voortgekomen uit de korte *[i]) en dus nog heeft plaatsgevonden vóór de diftongisering van /iː/ aan het eind van de Middelnederlandse periode. De betreffende verlengde klinkers zijn namelijk samengevallen met de [ɛɪ̯]/[ɛː] die elders uit /iː/ is ontwikkeld.

- In Waalwijk klinken vóór de /s/ de [i̞] en [y] in plaats van de in Drunen en Kaatsheuvel gebruikte [ɪ] en [ɵ]:
  - *gewiest* [ɣəˈβ̞ist] vs. *gewist* [ɣəˈβ̞ɪst], 'geweest'; *ies* [i̞s] vs. *is* [ɪs], '(hij) is'; *wies* [β̞i̞s] vs. *wis* [β̞ɪs], '(hij) wist'; *miest* [mist] vs. *mist* [mɪst], 'mist'.
  - *tuusse* [ˈtysə] vs. *tusse* [ˈtɵsə], 'tussen'; *gruust* [ɣryst] vs. *grust* [ɣrɵst], 'gerust'; *buus* [bys] vs. *bus* [bɵs].

- De /ɛː/ staat in sommige woorden gelijk aan de Standaardnederlandse /aː/; in andere gaat het om een klank die in het Standaardnederlands /eː/ is:
  - *kèèrs* [kɛːrs], 'kaars'; *pèèrd* [pɛːrt], 'kaas'; *kees* [kɛːs].
  - *brèke* [ˈbrɛːkə], 'breken'; *stèke* [ˈstɛːkə], 'steken'; *lève* [ˈlɛːvə], 'leven'; *wèreld*, 'wereld' [ˈβ̞ɛːrəlt].

  Voorts is de klank in Drunen en Kaatsheuvel de realisatie van /ɛɪ̯/ op andere plaatsen dan het woordeinde (zie diftongen) en intervocalisch (zie ook *3: diftongen*); de korte variant is altijd /ɛ/:
  - *blève* [ˈblɛːvə] (Waalwijk: [ˈblɛɪ̯və]), 'blijven' vs. *bleft* [blɛft], '(hij) blijft'; *rèèk* [rɛːk], 'rijk' (Waalwijk: [ˈrɛɪ̯k]).

  De /ɛː/ en /ɛ/ hebben overigens soms een vrij open realisatie, richting respectievelijk de [æː] en [æ].

- De /œː/ is in Drunen en Kaatsheuvel de realisatie van /œʏ̯/ op andere plaatsen dan het woordeinde (zie diftongen) en intervocalisch (zie ook *3: diftongen*); de korte variant is altijd /œ/:
  - *rèùke* [ˈrœːkə] (Waalwijk: [ˈrœʏ̯kə]), 'ruiken' vs. *rùkt* [rœkt], '(hij) ruikt'; *d'rèùt* [dəˈrœːt] (Waalwijk: [dəˈrœʏ̯t]), 'eruit' vs. *ùt* [œt], 'uit'.

3. DIFTONGEN

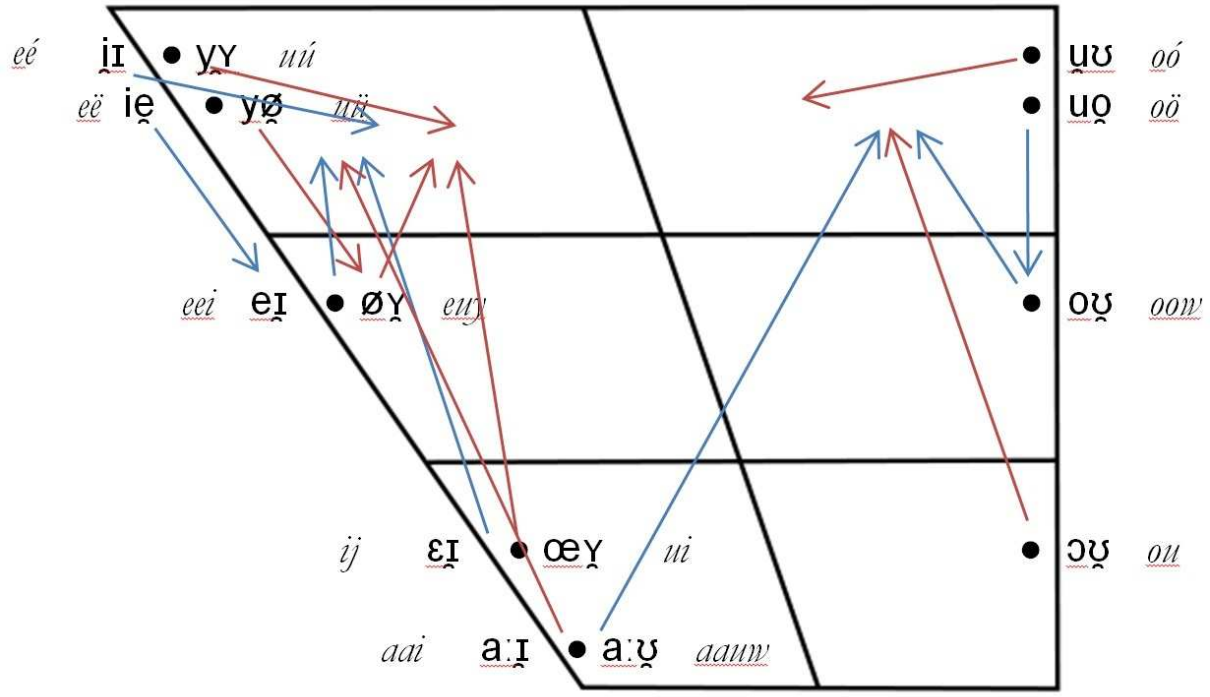

Opmerkingen
Het dialect van Drunen heeft een groot aantal diftongen van verschillende aard, die vaak redelijk dicht bij elkaar liggen maar duidelijk onderscheiden worden.

- In de Langstraatse dialecten is er een onderscheid tussen klanken die in het Standaardnederlandse beide /eː/ zijn: enerzijds de diftong /ie̯/ (soms ook gerealiseerd als [iə̯] in snelle spraak) en anderzijds de monoftong /eː/ (in sommige woorden /ɛː/). Deze /ie̯/ is voortgekomen uit de Germaanse *ei*, die in Duitse cognaten vaak als *ei* wordt teruggevonden:
  - *teëkene* [ˈtie̯kənə], 'tekenen' (vgl. *zeichnen*); *breëd* [ˈbrie̯t], 'breed' (vgl. *breit*); *deël* [die̯l], 'deel' (vgl. *Teil*); *eëmer* [ˈie̯mər], 'emmer' (vgl. *Eimer*), *meër* [mie̯r], 'meer' (doch *mehr*).
  - *geve* [ˈɣeːvə], 'geven' (vgl. *geben*); *deze* [ˈdeːzə], 'deze'; *streek* [ˈstreːk], 'streek';
  - *brèke* [ˈbrɛːkə], 'breken' (vgl. *brechen*); *stèke* [ˈstɛːkə], 'steken' (vgl. *stechen*); *wèreld* [ˈβɛːrəlt], 'wereld' (vgl. *Welt*), *rèèkene* [ˈrɛːkənə], 'rekenen' (vgl. *rechnen*).

  De verkorte vorm van /ie̯/ is /i̯ɪ/, een diftong die qua lengte een korte vocaal benadert met zijn zeer korte semivocaal:
  - *steéntje* [ˈsti̯ɪntʃə], 'steentje'; *gemeénte* [ɣəmi̯ɪntə], 'meeste'; *leéllek* [li̯ɪlək], 'lelijk'; *gesneéuwd* [ɣəsni̯ɪʊ̯t], 'gesneeuwd'.

Jongere sprekers zijn het onderscheid tussen /iẹ/ en /eː/ kwijt: /iẹ/ is samengevallen met /eː/ (en /ɪː/ in nog jonger dialect). Zo is ook de verkorte vorm /i̯ɪ/ samengevallen met /ɪ/:

- *breed* [breːt] (nog jonger [brɪːt]), 'breed'; *stintje* [ˈstɪntʃə], 'steentje'.

➢ Dit onderscheid in fonemen geldt ook voor twee klanken die in het Standaardnederlands beide /oː/ zijn: de diftong /uǫ/ (of [uǫ̯] in snelle spraak), voortgekomen uit de Germaanse *ou* (in Duitse cognaten *au*) tegenover de monoftong /oː/:

- *hoöp* [ɦuǫp], 'hoop (berg)' (vgl. *Haufen*); *koöle* [ˈkuǫlə], 'kolen (gewas)'; *loöpe* [ˈluǫpə], 'lopen' (vgl. *laufen*); *oör* [uǫr], 'oor' (doch *Ohr*); *groöt* [ɣruǫt], 'groot' (doch *groß*);
- *hoop* [ɦoːp], '(ik) hoop' (vgl. *hoffe*); *kole* [ˈkoːlə], 'kolen (brandstof)'; *schoof* [sxoːf], '(hij) schoof' (vgl. *schob*), *kome* [ˈkoːmə], 'komen' (vgl. *kommen*); *opa* [oːpä], 'opa'.

De verkorte vorm van /uǫ/ is de stijgende diftong /u̯ʊ/, een diftong die qua lengte een korte vocaal benadert met zijn zeer korte semivocaal:

- *loópt* [lu̯ʊpt], '(hij) loopt'; *schoón* [ˈsxu̯ʊn], 'mooi', *boóne* [ˈbu̯ʊnə], 'bonen'; *doóske* [ˈdu̯ʊskə], 'doosje'; *woóne* [ˈβu̯ʊnə], 'wonen' (in Drunen *wone* [βo̯ːnə]); *groótste*, [ɣru̯ʊtstə] 'grootste'; *oók* [u̯ʊk], 'ook'.

Jongere sprekers zijn het onderscheid tussen /uǫ/ en /oː/ kwijt: /uǫ/ is samengevallen met /oː/ (en /ɔː/ in nog jonger dialect). Zo is ook de verkorte vorm /u̯ʊ/ daar /ʊ/ of samengevallen met /ɔ/:

- *lope* [ˈloːpə] (nog jonger [ˈlɔːpə]), 'lopen'; *lopt* [lʊpt] en [lɔpt], '(hij) loopt'.

➢ Er is nog een derde diftong in dit drietal: /yø̯/ (of /yø̯/ in snelle spraak). Deze komt vooral in woorden voor waarin /uǫ/ in de taalontwikkeling umlaut heeft gekregen:

- *geluüve* [ˈɣəlyø̯və], 'geloven' (vgl. *glauben*); *druüg* [ˈdryø̯x], 'droog'; *huüre* [ˈɦyø̯rə], 'horen'; *ruük* [ryø̯k], 'reuk'; *zuüm* [zyø̯m], 'zeem'.

De verkorte vorm van /yø̯/ is nog zeldzamer: als /uǫ/ umlaut heeft gekregen én verkort is, is het resultaat /y̯ʏ/ – in feite /u̯ʊ/ met umlaut:

- *buúmke* [ˈby̯ʏmkə], 'boompje' (van [buǫm]); *huúrt* [ɦy̯ʏrt], '(hij) hoort'.

Jongere sprekers zijn het onderscheid tussen /yø̯/ en /øː/ kwijt: /yø̯/ is samengevallen met /øː/ (en /ɵː/ in nog jonger dialect). Zo is ook de verkorte vorm /y̯ʏ/ samengevallen met /ɵ/:

- *geleuve* [ɣəˈløːvə] (nog jonger [ɣəˈləːvə]), 'geloven'; *bumke* [ˈbɵmkə], 'boompje'; *hurt* [ɦɵrt], '(hij) hoort'.

- Waar in het Nederlands van Brabant vóór een [r] geen tweeklanken voorkomen, komen /ie̯/, /uo̯/ en /yø̯/ wél voor, naast woorden die /eː/, /oː/ en /øː/op deze plaats hebben (zie ook de voorbeelden bij bovenstaande punten):
  - *leëren* [lie̯rə], 'leren'; *leër* [lie̯r], '(ik) leer' vs. *weer* [βe̞ːr], 'weer (meteorologisch)'.

  Zoals eerder uitgelegd, wordt dit onderscheid hier, zoals elders, in jongere dialectvormen geneutraliseerd:
  - *leren* [leːrə], jonger en standaardtalig [lɪːrə], 'leren'; *leer* [leːr] vs. [lɪːr], '(ik) leer' vs. *weer* [βe̞ːr] vs. [βɪːr], 'weer'.

- De diftongen [eɪ̯], [oʊ̯] en [øʏ̯] zijn de tegenhangers van [eː], [oː] en [øː] op het woordeinde en intervocalisch. Ze komen tevens voor daar waar ze in de stam op het woordeinde staan maar in verbogen vormen vóór de uitgang:
  - *gleei* [ɣleɪ̯], '(hij) gleed'; *gleeit* [ɣleɪ̯t], '(jij) gleed'; *gleeie* [ɣleɪ̯ə], '(zij) gleden'; vs. *bleef* [bleːf], '(hij) bleef'.
  - *zoow* [zoʊ̯], 'zo'; *outoow* [ˈɔʊ̯toʊ̯], 'auto'; vs. *kroop* [kroːp], '(hij) kroop'.
  - *beuy* [bøʏ̯], 'beu'; vs. *reus* [røːs].

- Hetzelfde principe zien we bij de diftongen [ɛɪ̯] en [œʏ̯], die in dezelfde posities voorkomen als de tweeklanken in de opmerking hierboven; in andere posities zijn het in Drunen en Kaatsheuvel lange monoftongen en in Waalwijk diftongen (net als in het Standaardnederlands):
  - *rij* [rɛɪ̯], '(ik) rijd'; *rijt* [rɛɪ̯t], '(hij) rijdt'; vs. *blèève* [ˈblɛːvə], 'blijven'.
  - *lui* [lœʏ̯], '(ik) luid'; *luit* [lœʏ̯t], '(hij) luidt'; vs. *schèùve* [ˈsxœːvə], 'schuiven'.

  Dat [ɛː] en [ɛɪ̯], [œː] en [œʏ̯] in Drunen en Kaatsheuvel niet dezelfde fonemen zijn, blijkt uit de minimale paren *rèèke* [rɛːkə], 'rijke' en *rijke* [rɛɪ̯kə], 'rijtje', en *lèùd* [lœːt], 'luid (hard)' en *luit* [lœʏ̯t], '(hij) luidt'.

- In de dialecten van de Langstraat is er een fonemisch onderscheid tussen twee klanken die in het Standaardnederlands zijn samengevallen en daar beiden /ʌʊ̯/ zijn. Een minimaal paar is *rouw* [rɔʊ̯], 'ruw' tegenover *raauw (vlees)* [raːʊ̯], 'rauw (vlees)'.

  De [aːʊ̯] wordt aangetroffen bij woorden die teruggaan op de Oudnederlandse klankcombinatie *al*, waarbij de *l* in later gevocaliseerd is:
  - bijvoorbeeld *aauwe*[70] [aːʊ̯] (vgl. Duits *alt*), 'oude (adj.)'; *kaauwe* [kaːʊ̯], 'koude (adj.)' (vgl. *kalt*), *haauwe* [ˈɦaːʊ̯ə], 'houden' (vgl. *halten*).

[70] Zie echter paragraaf 2.7.1.3.: indien de predicatieve vorm van deze bijvoeglijke naamwoorden wordt gebruikt, is het [ɔʊ̯]*d* in plaats van [aːʊ̯]. Bovendien wordt in Drunen [ɔʊ̯] gebruikt bij een adjectief zonder uitgang en [aːʊ̯] bij een mét uitgang: *oud~(een) ouw/aauw (huis); koud~(een) kaauwe (kermis); blouw~(een) blaauwe (jas).*

Ook is deze klank het resultaat van de Oudnederlandse tweeklank *au*:

- *gaauw* [ɣaːu̯], 'gauw'; *blaauwe* [ˈblaːu̯ə], 'blauwe'.

De [ɔu̯] is daarentegen het resultaat van de Oudnederlandse klankcombinatie *ol* (met ook vocalisering van de *l*):

- *goud*, *hout*; vgl. Duits *Gold*, *Holz*)

Ook is deze diftong het resultaat van andere klankveranderingen, zoals *ū* > /ɔu̯/, in het Nederlands vaak *ū* > /y(u̯)/):

- *nou* [nɔu̯] (vgl. Nl. 'nu'), *douwe* [ˈdɔu̯ə] (vgl. 'duwen'), *spouwe* [ˈspɔu̯ə] (vgl. 'spuwen'); *rouw* [rɔu̯] (vgl. 'ruw'); *wårschouwe* [ˈβ̞ɒrsxɔu̯ə], 'waarschuwen'; *jou* [jɔu̯].

Verder zijn er woorden met [ɔu̯] die andere klankontwikkelingen hebben gehad of geleend zijn:

- *trouwe* [ˈtrɔu̯ə], 'trouwen'; *bouwe* [ˈbɔu̯ə], 'bouwen', *vrouw* [vrɔu̯]; *saus* [sɔu̯s].

Het verschil tussen de twee diftongen wordt in de jongste dialectvormen geneutraliseerd tot /ʌʊ/ zoals in het Nederlands van Brabant. Het minimale paar is daar dus samengevallen: *rouw* [rʌu̯], 'ruw' tegenover *rouw (vlees)* [rʌu̯], 'rauw (vlees)'

- In het Standaardnederlands is het verschil tussen de <ei> en <ij> puur orthografisch. In de dialecten van de Langstraat is er echter een onderscheid tussen twee diftongen.

  In veel gevallen is de Standaardnederlandse <ei> hier /aːɪ̯/:

  - *aai(er)* [aːɪ̯(ər)], 'ei(eren)'; *haai* [ɦaːɪ̯], 'hei(de); *schaaie* [ˈsxaːɪ̯ə], 'scheiden'; *waai* [β̞aːɪ̯], 'wei(de)', *mitterbaaie* [mɪtərˈbaːɪ̯ə], 'beiden' (lett. 'met hun beiden'); *klaai* [klaːɪ̯], 'klei'; *ègegraaid* [ɛːɣəˈɣraːɪ̯t], 'eigengereid'.

  In andere gevallen klinkt echter /ɛː/ (of /ɛɪ̯/ in Waalwijk):

  - *ège* [ˈɛːɣə]), 'eigen'; *dwèèle* [ˈdβ̞ɛːlə], 'dweilen'; *-hè(ê)d* [ɦɛ(ː)t], '-heid'.

- De hierboven besproken /aːɪ̯/ valt ook samen met de Standaardnederlandse <aai>:

  - *draaie* [ˈdraːɪ̯ə], 'draaien'; *naaie* [ˈnaːɪ̯ə], 'naaien'; *zaaie* [ˈzaːɪ̯ə], 'zaaien'.

- Tot slot is er nog een aantal diftongen die wellicht beter geanalyseerd zouden kunnen worden als vocaal plus halfvocaal; ze zijn niet opgenomen in de klinkerdriehoek:

  - *knoei* [knuɪ̯], '(ik) knoei'; *roeie* [ˈruɪ̯ə], 'roeien'.
  - *nuw* [nyu̯], 'nieuw' (ook *nij* [nɛɪ̯], *nieuw* [niu̯]).

Zo'n analyse is vooral aannemelijk omdat er in de positie van die vocaal ook weer diftongen kunnen voorkomen:

- *doöier* [ˈduo̯ɪ̯ər], 'dooier'; *goöie* [ˈɣuo̯ɪ̯ə], 'gooien'.
- *sneëuw* [sniẹ̯ʊ̯], 'sneeuw'; *leëuw* [liẹ̯ʊ̯], 'leeuw'.

Vaak is de halfvocaal het resultaat van een eerdere *d*:

- *aoier* [ˈɒːɪ̯ər], 'ader' (< **aoder*); *raoie* [ˈrɒːɪ̯ə], 'raden' (< **raode*).
- *goeie* [ˈɣuɪ̯ə], 'goede' (< **goede*).

Tot deze categorie behoren ook de werkwoordsvormen die nevenvormen op [ɪ̯] hebben, met verscheidene klinkers.

- *(ik/hij) hà/hai* [ɦäɪ̯], '(ik/hij) had'; *(ik/hij) doe/doei* [duɪ̯], '(ik/hij) doet'; *(ik/hij) stå/ståi* [stɒɪ̯], '(ik/hij) staat'; *(ik/hij) zò/zoi* [zɔɪ̯];

BIJLAGE 2: DATA

EXPERIMENT 1

1. mannelijk totaal

	p	t	A		A*		NA		N		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	24	12	50	3	12,5			8	33,3	1	4,2
40-49	*4*	20	17	85					3	15		
50-59	*8*	39	32	82,1	2	5,1			5	12,8		
60-69	*10*	46	39	84,8	2	4,3	2	4,3	2	4,3	1	2,2
70-85	*11*	52	49	94,2					3	5,8		

a. mannelijk 1
(vaat/ hand/ schottel/ thee)doek

	p	t	A		A*		NA		N		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	4	2	50	1	25			1	25		
40-49	*4*	4	3	75					1	25		
50-59	*8*	8	5	62,5	2	25			1	12,5		
60-69	*10*	10	8	80			2	20				
70-85	*11*	11	10	90,9					1	9,1		

b. mannelijk 2
tak

	p	t	A		A*		NA		N		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	2	40	2	40			1	20		
40-49	*4*	4	4	100								
50-59	*8*	8	7,5	93,8					0,5	6,3		
60-69	*10*	8	5	62,5	2	25					1	12,5
70-85	*11*	8	7	87,5					1	12,5		

c. mannelijk 3
(achter)naam

	p	t	A		A*		NA		N		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	2	40					2	40	1	20
40-49	*4*	4	4	100								
50-59	*8*	7	4	57,1					3	42,9		
60-69	*10*	8	6	75					2	25		
70-85	*11*	11	10	90,9					1	9,1		

e. mannelijk 4
emmer

	p	t	A		A*		NA		N		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	2	40					3	40		
40-49	*4*	4	3	75					1	25		
50-59	*8*	8	7,5	93,8					0,5	6,3		
60-69	*10*	10	10	100								
70-85	*11*	11	11	100								

e. mannelijk 5
jas

	p	t	A		A*		NA		N		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	4	80					1	20		
40-49	*4*	4	3	75					1	25		
50-59	*8*	8	8	100								
60-69	*10*	10	10	100								
70-85	*11*	11	11	100								

2. vrouwelijk totaal

	p	t	A		N		He		Hn1		Hn2		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	20			5,5	27,5	3	15	5,5	27,5			6	30
40-49	*4*	16	1	6,3	2	12,5			7	43,8			6	37,5
50-59	*8*	32	6,5	20,3	5	15,6	1	3,1	6	18,8			13,5	42,2
60-69	*10*	39	8,5	21,8	4	10,3			7	17,9	1	2,6	18,5	47,4
70-85	*11*	40	14	35	3	7,5			3,5	8,75			19,5	48,8

a. vrouwelijk 1
blauw + (bal)pen

	p	t	A		N		He		Hn1		Hn2		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			2	40	1	20	2	40				
40-49	*4*	4			1	25			3	75				
50-59	*8*	8	2,5	31,3	3	37,5	1	12,5	1,5	18,8				
60-69	*10*	9	3	33,3	2	22,2			1	11,1	1	11,1	2	22,2
70-85	*11*	8	6	75	1	12,5			1	12,5				

b. vrouwelijk 2
bloem

	p	t	A		N		He		Hn1		Hn2		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			0,5	10	1	20	1,5	30			2	40
40-49	*4*	4							2	50			5	50
50-59	*8*	8							3	37,5			5	62,5
60-69	*10*	10							2,5	25			7,5	75
70-85	*11*	11	1	9,1					2	18,2			8	72,7

c. vrouwelijk 3
(spijker)broek

	p	t	A		N		He		Hn1		Hn2		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			3	60	1	20	1	20				
40-49	*4*	4	1	25	1	25			2	50				
50-59	*8*	8	4	50	2	25			1	12,5			1	12,5
60-69	*10*	10	5,5	55	2	20			0,5	5			2	20
70-85	*11*	11	7	63,6	2	18,2							2	18,2

d. vrouwelijk 4
hand

	p	t	A		N		He		Hn1		Hn2		M	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5							1	20			4	80
40-49	*4*	4											4	100
50-59	*8*	8							0,5	6,25			7,5	93,75
60-69	*10*	10							3	30			7	70
70-85	*11*	10							0,5	5			9,5	95

3a. diminutieven (vocaal)
draadje, haakje, paaltje

	p	t	A		Al		N1		N2		Nl		X		Hske		Hke	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%						
25-39	*5*	20	9,5	47,5	0,5	2,5	5	25	3	15					1	5	1	5
40-49	*4*	16	10	62,5			3	18,8	2	12,5	1	6,3						
50-59	*8*	32	24	75	1	3,1			6	18,8			1	3,1				
60-69	*10*	40	31	77,5	5	12,5	1	2,5	2	5							1	2,5
70-85	*11*	42	34	81	7	16,7			1	2,4								

3b. diminutieven (tweeklank)
doosje

	p	t	Au		A1		A2		Nk		Nl	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5							4,5	90	0,5	10
40-49	*4*	4							4	100		
50-59	*8*	8	1	12,5			1	12,5	6	75		
60-69	*10*	10	2,5	25			4,5	45	2	20	1	10
70-85	*11*	11	3	27,3	3	27,3	4	36,4	1	9,1		

EXPERIMENT 2

1. naamvallen bij persoonsnamen

	p	t	totaal			Tinie/s			Ad/e			Piet/e			Jan/e	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	20	2,5	12,5	5			5	1	20	5	1	20	5	0,5	10
40-49	*4*	16	1	6,25	4			4			4	1	25	4		
50-59	*8*	32	4,5	14,1	8			8	3	37,5	8	0,5	6,3	8	1	12,5
60-69	*10*	40	14	35	10	3	30	10	7	70	10	2	20	10	2	20
70-85	*11*	44	36	81,8	11	7	63,6	11	11	100	11	10	90,9	11	8	72,7

a. verbogen vorm in alle gevallen

	p	eenmaal of meer		alle gevallen	
	n	n	%	n	%
25-39	*3*	3	100		
40-49	*1*	1	100		
50-59	*4*	4	100		
60-69	*7*	2	28,6	5	71,4
70-85	*11*	5	45,5	6	54,5

b. andere antwoorden dan *Atte*

	p	t	Ad z'n fiets		Ad z'ne fiets		Ad ze fiets		de fiets van Ad	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	4	1	25	2	50			1	25
40-49	*4*	4	2	50			1	25	1	25
50-59	*8*	5	2	40	3	60				
60-69	*10*	3	3	100						
70-85	*11*									

2. hulpwerkwoordverdubbeling

	p	t	totaal			hebben			zijn	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10			5			5		
40-49	*4*	8	1	12,5	4	1	25	4		
50-59	*8*	16	3	18.8	8	3	37,5	8		
60-69	*10*	20	5	25	10	5	50	10		
70-85	*11*	22	8	36,4	11	8	72,7	11		

3. dubbele complementizers

	p	t	totaal			of			sinds			hoe _			waar	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	20	5	25	5	2	40	5	1	20	5	2	40	5		
40-49	*4*	16	2	12,5	4			4			4	2	50	4		
50-59	*8*	32	14	44	8	1	12,5	8	3	37,5	8	8	100	8	2	25
60-69	*10*	40	17	42,5	10	4	40	10	4	40	10	8	80	10	1	10
70-85	*11*	44	20	45,5	11	6	54,5	11	4	36,4	11	9	81,8	11		

a. verstemlozing van *ze*

	p	t	se		ze	
	n	n	n	%	n	%
25-39	*5*	5			5	100
40-49	*4*	4	2	50	2	50
50-59	*8*	8	7	87,5	1	12,5
60-69	*10*	10	10	100		
70-85	*11*	11	11	100		

4. werkwoordsuitgang bij *gij*

	p	t	totaal			was			kwam			ging			reed	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	20	7	35	5	3	60	5			5	1	20	5	3	60
40-49	*4*	16	3	18.8	4	2	50	4	1	25	4			4		
50-59	*8*	32	11,5	35,9	8	4,5	56	8	2	25	8	1	12,5	8	3	37,5
60-69	*10*	40	24	60	10	9	90	10	4	40	10	5	50	10	6	60
70-85	*11*	44	28	63,6	11	9	81,8	11	7	63,6	11	4	36,4	11	8	72,7

a. gebruik van *kwaam* en *kwam* i.p.v. *kwaamt*

	p	t	kwaam		kwam	
	n	n	n	%	n	%
25-39	*5*	5	2	40	3	60
40-49	*4*	3	1	33,3	2	66,6
50-59	*8*	6	4	66,6	2	33,3
60-69	*10*	6	4	66,6	2	33,3
70-85	*11*	3	3	100		

5. suffix [mə]

	p	t	totaal			hebben			hadden			zouden	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	15			5			5			5		
40-49	*4*	12			4			4			4		
50-59	*8*	24	1	4	8			8			8	1	12,5
60-69	*10*	30	3,5	11,7	10	2	20	10	0,5	5	10	1	10
70-85	*11*	32	8	25	10	2	20	11	3	27	11	3	27

a. gebruik van andere vormen dan *hemme*

	p	t	[ɦɛbə β̞ə]		[ɦɛβ̞ə]		[ɦɛm̩ β̞ə]	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	5	100				
40-49	*4*	4	2	50	1	25	1	25
50-59	*8*	8	7	87,5	1	12,5		
60-69	*10*	8	5	62,5	2	25	1	12,5
70-85	*11*	8	6	60	2	40		

b. gebruik van andere vormen dan *hamme*

	p	t	[ɦädə β̞ə]		[ɦäβ̞ə]		[ɦäm̩ β̞ə]		[ɦɑɪ̯ə β̞ə]	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	4	80					1	20
40-49	*4*	4	3	75			0,5	12,5	0,5	12,5
50-59	*8*	8	6	80	1	12,5	1	12,5		
60-69	*10*	8,5	2	23,5	1,5	17,6	5	58,8		
70-85	*11*	8	7	87,5			1	12,5		

c. gebruik van andere vormen dan *zomme/zumme*

	p	t	[zʌʊ̯ə β̞ə]		[zʌʊ̯ə]		[zɔm̩ β̞ə]	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	4	80	1	20		
40-49	*4*	4	3	75	1	1		
50-59	*8*	7	4	57,1	3	43,9		
60-69	*10*	9	5	55,6			4	44,4
70-85	*11*	8	7	87,5	1	12,5		

6. suffix [ɣ]

	p	t	totaal			hebben			doen			hadden	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	15	3,5	23	5	1,5	30	5	2	40	5		
40-49	*4*	12	2	16,7	4	1	25	4	1	25	4		
50-59	*8*	24	10	41,7	8	3	37,5	8	4	50	8	3	37,5
60-69	*10*	28	20	71,4	10	8	80	8	7	70	10	5	50
70-85	*11*	33	16,5	50	11	6	54,6	11	7,5	68,2	11	3	27

a. het gebruik van andere vormen dan *hig 't*

	p	t	[ɦɪɣ]		[ɦeɪ̯]		[ɦeɪ̯ɣ]		[ɦɛɣ]		[ɦɛt]		[ɦɪ]	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			1,5	30	1,5	30			2	40		
40-49	*4*	4	1	25	1,5	37,5					1,5	37,5		
50-59	*8*	8	2	25	2,5	31,3			1	12,5	2,5	31,3		
60-69	*10*	10	7	70	2	20			1	10				
70-85	*11*	11	6	54,5	3,5	31,8							1,5	13,5

b. het gebruik van andere vormen dan *hag 't*

	p	t	[ɦäɣ]		[ɦäɪ̯]		[ɦät]	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			1	20	4	80
40-49	*4*	4			2	50	2	50
50-59	*8*	8	3	37,5	1	12,5	4	50
60-69	*10*	10	5	50	4	40	1	10
70-85	*11*	11	3	27,2	6	54,5	2	18,2

c. het gebruik van andere vormen dan *doeg 't*

	p	t	[duɣ]		[duɪ̯]		[dut]		[dud]	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	2	40			3	60		
40-49	*4*	4	1	25	1	25	2	50		
50-59	*8*	8	4	50			4	50		
60-69	*10*	8	7	86,5			1	12,5		
70-85	*11*	11	7,5	68,2	2	18,2	1	9,1	0,5	4,5

7. diminutieven

	p	t	totaal			club			app	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10	4	40	5	3	60	5	1	20
40-49	*4*	8	2	25	4	2	50	4		
50-59	*8*	16	4	25	8	3	37,5	8	1	12,5
60-69	*10*	20	1	5	10	1	10	10		
70-85	*11*	22			11			11		

8. verbuiging totaal

	p	t	A		AN		aN		N		He		Hn1		Hn2	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	25	4	16	4	16	1	4	11	44	1	4	2	8	2	8
40-49	*4*	20	5	25	2	10			12	60					1	5
50-59	*8*	40	18	45	3	7,5			9	22,5	3	7,5	4	10	3	7,5
60-69	*10*	50	29,5	59	2	4			12,5	25	1	2	2	4	3	6
70-85	*11*	55	41,5	75	3	5,5			9,5	17,3			1	1,8		

a. vrouwelijk 1
m'nen aanderen oma

	p	t	A		N		He		Hn1		Hn2	
	n	n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			3	60	1	12,5			2	40
40-49	*4*	4			3	75					1	25
50-59	*8*	8	3	37,5					1	37,5	3	37,5
60-69	*10*	10	4	40	1	10			2	20	2	30
70-85	*11*	11	9	81,8	1	9,1			1	9,1		

b. vrouwelijk 2
dieë zwaoren kaast

	p	t	A		N		He	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			4	80	1	20
40-49	*4*	4			4	100		
50-59	*8*	8	2	25	4	50	2	25
60-69	*10*	10	3	30	6	60	1	10
70-85	*11*	11	6	54,5	5	45,5		

c. mannelijk 1
dieë dikke dokter

	p	t	A		AN		aN	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5			3	80	1	20
40-49	*4*	4	2	50	2	50		
50-59	*8*	8	5	62,5	3	37,5		
60-69	*10*	10	8	80	2	20		
70-85	*11*	11	8	72,7	3	27,30		

d. vrouwelijk 3
'n aauwe koei

	p	t	A		N		H1	
	n	n	n	%	n	%	n	%
25-39	*5*	5	1	20	2	40	2	40
40-49	*4*	4	2	50	2	50		
50-59	*8*	8	4	50	1	12,5	3	37,5
60-69	*10*	10	9	90	1	10		
70-85	*11*	11	11	100				

e. meervoud
jonge kender

	p	t	A		N	
	n	n	n	%	n	%
25-39	*5*	5	3	60	2	20
40-49	*4*	4	1	25	3	75
50-59	*8*	8	3	50	4	50
60-69	*10*	10	4,4	55	4,5	45
70-85	*11*	11	7,5	68,2	3,5	31,8

9. vooropplaatsing bij imperatieven

	p	t	totaal			dat			daar	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10	3	30	5	2	40	5	1	20
40-49	*4*	8	2	25	4	2	50	4		
50-59	*8*	16	5	31,3	8	3	37,5	8	2	25
60-69	*10*	20	11	55	10	8	80	10	3	30
70-85	*11*	22	14	63,6	11	10	90,9	11	4	36,4

	p	t	totaal			dit			hier	
	n	n	n	%	t.	n	%	t.	n	%
25-39	*5*	10								
40-49	*4*	8	1	12,5		1	25			
50-59	*8*	16	3	18,8		2	25		1	12,5
60-69	*10*	20	4	20		2	20		2	20
70-85	*11*	22	2	9,1		2	18,2			